Фантастична повість

У маленькій герметичній радіорубці космічного корабля згорбилася дівчина. Тісно, як тут тісно! Раніше вона не помічала цього, а зараз ніби зійшлися всі шість площин, що відгородили її від усього світу, і от-от стиснуть, розчавлять... І апаратура давить їй на груди, а ті кілька кубічних метрів повітря, що наповнюють рубку, важким тягарем лягли на плечі... Важко, ой як важко в Людмили на душі! Рука, наче олов'яна, не здіймається ввімкнути передавача... Яке б це було щастя, коли б замість оцієї страшної, тривожної радіограми кинути до рідної планети радісні слова:

"Політ Петра Яворовича продовжується успішно! Космонавт зробив навколо Венери кілька витків, сфотографував поверхню планети... Всі його повідомлення записуються на магнітну котушку. Передаю останній запис..."

Аби ж то... Ну, де ти, де ти, Петре?! Що з тобою?

І як переживе мати?.. Людмила уявила добре просте обличчя Петрової матері — вона і всміхалась, і плакала, прощаючись із сином. Ця радіограма може вбити її... Треба попередити, щоб поки що не давали... Яка все-таки жорстока природа! Ох, Петре, Петре...

Гуляли вони у парках понад Дніпром. Розпашілий, пружний, він казав тоді... як же це він казав? Ага, пригадала. "Я, — каже, — наче безсмертний, Людо! Інколи мені здається, що я весь час був і буду, що сила в мені бринітиме, думки з'являтимуться вічно..." Петре, Петре...

Тісно в рубці, тісно без нього в усьому світі.

"Та чого це я так? — дорікнула собі в думці. — Адже ще не все втрачено, ще є шанс... можливо — один із ста, але ж є! І дисципліна лишається дисципліною, раз наказано передати, то чого ж ти ждеш? Якого чуда сподіваєшся?"

Примусила себе ввімкнути передавача. Клацнув умикач, байдуже глянуло зелене око індикатора, і мікрофон вишкірив решітку. Почала повільно, розділяючи слова на склади, передавати радіограму:

"Зем-ля, Зем-ля. Я — "Астероїд". Льотчик-космонавт Петро Яворович стартував з "Астероїда" в розвідувальний політ над Венерою. Останню радіограму від нього одержано, коли ракетоплан потрапив у район сильної грози. Минуло триста шістдесят годин, зв'язку нема. Можливо, апарат пошкоджений. Запасів продовольства, води і кисню на борту літака було на п'ять діб. Прошу дозволу зійти з орбіти супутника і посадити "Астероїд" на поверхню планети.

Керманич експедиції..."

Зрадлива сльоза скотилася по щоці і впала на папір. Людмила кидала у мікрофон слова і плакала, плакала від важкого горя. Але ніхто цього не бачив, крім тісної радіорубки...

ЗУСТРІЧ З ПЛАНЕТОЮ

Коли ракетоплан "Метеор" катапультували з ангара "Астероїда", він деякий час летів поблизу свого космічного авіаносця. Петро Яворович, поклавши руки на штурвал, поглядав на блискучі ілюмінатори, сріблясту обшивку космічного корабля. Подекуди на ній з'являлися чорні смуги, різкі подряпини і бурульки наплавленого металу. І не дивно: який простір пронизав "Астероїд"! Хоча, як на масштаби планетної системи, відстань між Землею і Венерою невеличка,— уявити десятки мільйонів кілометрів цієї прірви неможливо. Занадто вона глибока і широка. Пройнята фотонами, пронизана потоками корпускул і дрібними

метеоритами, скована неймовірним холодом, ця прірва смертельно небезпечна для людини. Але що може зупинити бунтівливий дух? Стрибок зроблено. Тепер до поверхні Венери — рукою подати. Яворович мусить пробити оболонку хмар (не прилягають же вони до самісінького грунту чи там поверхні океану!), мусить політати над самою планетою, знизившись настільки, наскільки буде можливість, зробити серію знімків і знову вийти на орбіту.

Петро відсунув шторку шолома і подивився вниз. Біла, сліпуче біла поверхня хмар. Наче безкрая снігова рівнина. Така сама, як і над Землею. Навіть з цієї запаморочливої висоти видно темніючі складки, цілі гірські хребти з округлими вершинами. Подібну панораму Петро бачив на Землі не раз і не двічі. Але... Там, бувало, летиш понад хмарами і — гульк — засиніє просвіт, побачиш поля в сизому мареві, звивистий шнурок річки. А тут вони вже десятки разів обкружляли планету — і жодного просвіту, найменшої прогалинки в суцільних, непорушних континентах водяної пари. Щось величне і зловісне відчувається в цих залитих сонцем просторах.

Пілот бачить, як там, далеко внизу, біжать майже поряд дві тіні: одна велика, від "Астероїда", а друга маленька — від його "Метеора". Біжать, підскакують, зникають у "венерійських" тінях і знову вириваються на світле. Наче обмацують цю непроникну сферу, що приховала поверхню планети. "Нічого, — думає Петро, — проб'ємося. Ось тільки буде команда — так і ринемось..." Він мав на увазі себе і свою машину, якій доручив життя. З чоловічою ніжністю стиснув сегмент штурвала. Варто лише ненадовго запустити двигуна і спрямувати "Метеора" по дотичній траєкторії, як він спочатку сяде на свою тінь, а потім почне занурюватись у м'якість хмар...

— Ну, як самопочуття, Петре? — пролунав голос у навушниках.

— Бадьоре. Я готовий.

— Ну що ж, на часі. Можна починати спуск.

Петро закрив шторку шолома, перевірив кисневий апарат.

— Іду на спуск!

І натиснув кнопку стартера. Запрацював гальмівний двигун.

— Щасливо!

До навушників долетіло приглушене, далеке гудіння. Петро відчув легкий поштовх у груди, дрібне тремтіння корпусу "Метеора" і злегка повернув штурвал. Втрачаючи швидкість, ракетоплан пішов на зниження. Петро заглушив двигуна. Тепер космічну швидкість свого апарата він мусив погасити в густій атмосфері Венери. Звичайно, Яворович добре знав, як це небезпечно. Зануритись одразу в венерійські хмари — це однаково, що вдаритись об скелю. Якої б не був міцності ракетоплан, він не витримає такого удару. Отож і вирішили гальмування провадити обережно, зачіпаючи спочатку лише вершечки хмар, їхню розріджену бахрому.

Снігова пустеля наближається. Яворович до хрускоту в пальцях стиснув штурвал. "Метеор" черкнувся кострубатої газової поверхні — увесь його корпус загудів, як дзвін. Здавалось, фюзеляж ковзнув по нерівному, горбкуватому шосе. Ковзнув і підскочив угору, наче камінь, кинутий на воду Потім ще раз, ще... Швидкість падала, хоч і повільно, але падала.

Тільки після двох витків навколо планети Яворович вирішив розпочати занурювання в хмари. Металеве тіло ракетоплана вібрувало під натиском щільної атмосфери. Яворович пронизав уже кілька кілометрів товщі хмар, а їм кінця й краю не видно. Швидкість різко зменшилась. Інколи Петрові здавалось, що вона впаде до нуля, і апарат зависне в хмарах, мов голка у ваті.

До поверхні планети залишилось шістнадцять кілометрів, коли Яворович побачив на індикаторі кругового спостереження плетиво електричних розрядів. Сліпучі зигзаги спалахували якраз по курсу ракетоплана. Незабаром загриміли грізні обвали звуків. Тепер уже грозу видно було і без індикатора. Непривітними салютами зустрічала Венера космонавта. Яворович ввімкнув рацію, у навушниках затріщало. Заговорив у мікрофон:

— Попереду сильна гроза. Блискавки. Грім.

— Постарайтесь обійти, — почув крізь шум і тріск знайомий голос Керманича.

— Іду в піке.

Петро ввімкнув головний двигун і ринувся вниз. Тепер за ревом дюзи не чути було грому, але рожеві нитки розрядів видно було і спереду, і внизу, і з боків. Наче якийсь розгніваний велетень закидав сітку, щоб спіймати оцю зухвалу вогнедишну рибину. Була мить, коли Петро подумав, що перехитрив того ловця: сліпучі зигзаги віддалилися. Та нараз бабахнуло так, що перекрило рев двигуна. В кабіні затанцювали тіні, і Петро побачив на правому крилі велику розпечену кулю. "Оце так гостинець! — промайнула думка. — Куляста блискавка, шмат плазми..." В ту ж мить він збільшив швидкість, і куля оглушливо вибухнула позаду.

— Алло! Алло! — загукав у мікрофон. — Район грози пройшов. До поверхні планети лишилося...

Петро з жахом побачив, що стрілка альтиметра стоїть на нулі. Кинув швидкий погляд на локатор — не працює. У навушниках нема навіть найменшого потріскування. Скільки ж до поверхні?! Заглушив двигуна. Гарячково забилася думка: якщо перед початком грози було шістнадцять, то зараз... зараз може бути десять, ну, вісім, чи сім... Зітхнув полегшено: все-таки до поверхні ще далеко. Почав виправляти

курс по пам'яті. Хмари порідшали, але видимість надзвичайно погана, буквально п'ять–сім метрів. У таких умовах дуже легко втратити орієнтацію. Саме цього Яворович побоювався найбільше. "Може, я лечу прямовисно до поверхні? — холодком проповзла думка. — Ех, повернутися б оце на "Астероїд", замінити прилади..." Повернутися... І це зараз неможливо: невідомо, де верх і де низ...

На екрані індикатора кругового спостереження — сіра, незрушна пелена. Сліпий політ продовжувався і, як здавалося Петрові, продовжувався безконечно довго. Він потер долонею чоло, з тривогою подумав, що зникло відчуття часу. І в одну мить уявив те, що зараз відбувається, наче подивився на все це збоку. Там, у широкому зоряному космосі високо-високо понад хмарами Венери поблискує ілюмінаторами "Астероїд". У густому клубочінні хмар падає, вже захоплений тяжінням планети, невеличкий ракетоплан, а в його кабіні сидить молодий пілот у скафандрі і не знає, де низ, а де верх... Не знає? Петро раптом відчув напрямок падіння, повернув голову і, побачивши в який бік зникає клоччя хмар, переконався — здогад його правильний. Ракетоплан падає прямовисно, треба вийти з цього смертельного піке! Негайно, якнайшвидше!

В ту ж мить заревів двигун, Петро з усієї сили наліг на стерно. Страшна вага притиснула його до сидіння, кров зашуміла у вухах, в очах потемніло, але він все-таки побачив поверхню планети — вона мчала до нього темною стіною. Ще зусилля, ще! Стіна планети схитнулася, відхилилась, але не зовсім, не зовсім... Ех!

В останню мить — перед ударом — Яворович встиг вимкнути двигуна. Ламаючи чорні дерева, сріблястий "Метеор" врізався лівим крилом у податливу поверхню планети, а праве знялося вгору — як німий зойк. Чорні дерева схитнулися над білою птицею та й заклякли. Чужа, інопланетна тиша вкрила гостя з далекої Землі.

У СИНЬОМУ ЛІСІ

Удар був досить сильний — Петро втратив свідомість. Тіло його, міцно припасоване до сидіння, безвільно звисло на лівий бік. Хто зна, скільки він отак лежав, та коли опритомнів — жахнувся: невже він втратив зір, що нічого не видно? Широко розплющував і заплющував очі, кліпав повіками, а густа темрява — без жодного проблиску! — не розходилась. Навпомацки відсунув шторку шолома і обережно доторкнувся пальцями до очей. Болю нема, проте нічогісінько не видно. Що за знак? Ліве плече, груди і ноги нили від болю, але ж голова... Шолом цілий...

Петро натиснув на важельок правого підлокітника, і сидіння трохи відсунулося, можна простягнути ноги. Тупий, ниючий біль не стишувався, особливо у лівому коліні Поворушив ногою — нічого, наче все гаразд. Обмацуючи ЇЇ, наткнувся на щось тверде в наколінній кишені. А... та це ж ліхтар — подарунок Інституту ядерної фізики. Вийняв і швидко натиснув кнопку. Яскраве світло прорізало темряву — отже, він бачить! бачить!

Виходить, що це така чорна венерійська ніч. Пригадав, що перед аварією бачив якісь чорні дерева та й саму, власне, поверхню. Швидко, значить, стемніло... Чи, може, він так довго лежав без свідомості?

Посвітив угору — над сріблястим крилом його апарата вирізьблялися гілки дерев, наче антени. Зауважив, що гілля відходить від стовбурів під прямим кутом і має майже таку саму товщину, як і стовбур. Листя не видно. Гілки, як і стовбури, нагадують труби, гладенькі, без жодного сучка, і — головне — однакової товщини від початку й до кінця. Коли б дерев було не так багато, Петро міг би подумати, що то справді антени. Вони й поблискували під промінням ліхтаря, наче воронений метал.

Петро вибрався із сидіння. Насамперед він налагодить рацію: треба ж негайно встановити зв'язок з "Астероїдом"!

Дивна річ: критичне становище, в яке він потрапив, ніби й не турбувало. Він його просто не усвідомлював. Хотів якомога скоріше передати інформацію, розповісти про те, що побачив — про оцей чудернацький ліс, про темінь венерійської ночі. Головним у цій ситуації було те, що він, посланець земного людства, опинився на поверхні іншої планети. А те, що його літак врізався у цю поверхню і, можливо, зламав крило, що з такого положення неможливо стартувати,— все це зараз його зовсім не турбувало. Воно згодом заповзе в душу холодком, наповнить розпачем серце. Але це буде згодом, а зараз Петро, розбираючи рацію, час від часу поглядає на чорноту за ковпаком кабіни і думає про цю несамовиту планету, яка зустріла його блискавицями і океаном темряви.

На Землі теж бувають темні ночі, особливо восени. Він ходив до школи в райцентр за чотири кілометри на другу зміну і повертався додому поночі. Але хіба то було таке "поночі", як зараз? Навіть коли над головою не сяяли зорі, то й тоді все-таки тьмяніла, угадувалась стежка, бовваніли дерева, будівлі... А тут не видно нічогісінько!

Вглядався до болю в очах — а може, десь хоч трішки зблисне: чи вогонь, викликаний розумною істотою, чи очі якого-небудь звіра! Не видно нічого. Заплющував очі, міцно притискував повіки, і тоді з'являлась якась невиразна рожевість.

Ліхтар, наче розпеченою трубою, пробивав у Темряві глибокий отвір. І куди його не спрямовував Петро — скрізь стояв мовчазний трубчастий ліс. І ніякої трави чи кущиків унизу — щіткою стирчать маленькі трубочки. Звичайно, Петро міг би оце вибратись назовні і полоснути по цих деревах променем мазера—досить лише натиснути другого вмикача на ручці ліхтаря, як поруч із оцим білим снопом зажевріє тонка цівка великої енергії. Промінчик мазера здатний вмить скосити увесь навколишній ліс, а якщо тут є кисень, то незабаром від цих дерев залишився б тільки попілець... Але навіщо це робити? Петро добре знає, що скористається мазером лише для самозахисту, та й то в крайньому випадку.

Яворович усміхнувся: хоч які мудрі наші астрофізики, а природа мудріша. Скільки було витрачено зусиль, щоб довести непридатність Венери для життя! І жара до 300 градусів, і відсутність кисню, і повільне обертання...

А ліси на Венері тим часом виростали.

Та хіба тільки ліси? Раз уже є біосфера, то, певне, розвинулися й інші форми життя... Яворовичу дуже хотілося зустріти тут розумних, мислячих істот. І десь глибоко в душі, можливо, інтуїтивно він вірив, що так воно й буде...

Рацію налагодити не вдавалось. Петро прилаштував кіноапарат, націлив об'єктив у темряву і почав ждати світанку. Раз був вечір, значить буде й світанок. Очевидно, що Венера обертається навколо осі набагато швидше, ніж навколо Сонця. На Марсі доба така, як і на Землі, то чому ж на Венері мусить бути інакша?

Чатував темряву — як тільки почне її розмивати світло, так він і зафіксує це явище на стрічку. Треба буде зняти цілий венерійський день — з ранку до вечора.

Вдень він поставить літака так як слід, а зараз виходити назовні було б необачно. Повидному можна буде використати дерева замість лебідки — це якраз і добре, що навколо ліс, а не пустеля. Та й грунт, очевидно, м'який, бо крило ввійшло в нього, як ніж у масло.

Сидіти було незручно, а все ж непомітно підкрався сон. Яворовичу наснилися рідні поля, шовкове шатро неба над ними. Він іде кудись і сам не знає куди, земля стелеться під ноги, ваблять зорі, а серце стискує тривога. Він іде все швидше і швидше, не йде, а біжить, широко стрибаючи по кам'янистому міжгір'ї. Десь зникли поля і ліси, перед ним голий камінь, теплий на вигляд, дорога спускається вниз, і він гупає по ній, тікаючи від якогось хижого звіра, що вже дихає за його спиною. Під

ногами гуде бруківка — лунко, виразно. І раптом він усвідомлює, що то не дорога відлунює, а планета — резонує, як велетенський дзвін. І це його не здивувало, що відчув усю планету — не просто каміння під ногами, а планету, велетенську кулю, що лунко обзивається на його кроки. А те, що за ним женеться, вже зовсім близько...

Прокинувся з відчуттям тривоги в усьому тілі.

Світало.

Несміливо, поволі, але все-таки світало. Згори, із хмар, просочувалось блідо-жовте світло. З темряви поволеньки проступали дерева. "А може, це зовсім і не дерева? Можливо, це справді антени, цілий ліс антен якоїсь гігантської радіостанції? — подумав Петро і одразу ж відкинув ці думки. — Оце вже фантастика. Треба вгамувати свою уяву". Спрямував об'єктив кіноапарата на темніючі стовбури і натиснув на спуск. На мить йому здалося, що дерева в одному місці схитнулися... Тривожна цікавість, очікування чогось незвичайного охопили його єство. Може, то птиці? А може — венерійці? Хоча б уже скоріше світало!

Просвітив гущавину ліхтарем — ніде нічого, тільки полискують дерева — суцільна стіна.

Вимкнув ліхтар — стало ще темніше. Але за якийсь час очі призвичаїлись і знову вловили жовтизну. Світло сіялось зверху, від злегка жовтавих хмар, які густими сувоями закривали небо. Зараз уже видно було метрів на п'ятдесят навколо. "А більше, мабуть, нічого й ждати при такій хмарності",— подумав Петро, закриваючи шторку шолома і перевіряючи кисневий прилад. За хвилину він уже вибрався назовні. Озирнувся навколо і легко сковзнув на венерійський грунт. Був такий заклопотаний положенням літака, що навіть не звернув уваги на цю історичну мить. Під ногами пружинило, як на торфовищі, але він не

грузнув. Спробував навіть підскочити на одному місці — нічого. Відчував себе помітно легшим, ніж на Землі. Біль у лівому коліні майже стих.

Обережно обійшовши літак, переконався, що крило ціле, треба тільки обкопати його, а тоді вже скористатися тросом. Для того, щоб знятися, доведеться змонтувати турбіну вертикального підйому...

І знову Яворовичу здалося, що схитнулися дерева — вже в іншому місці. Довго дивився в гущавину — зараз уже, мабуть, зовсім розвиднилось, бо дерева не зливаються в суцільну стіну,— але нічого не помітив. Тихо і непорушно.

Підійшов до ближчого дерева, узявся за темно-синій стовбур обома руками, схитнув. З гілок бризнула рідина.

Дістав з нагрудної кишені скафандра пластмасову пробірку — узяти пробу. На "Астероїді" дослідять... Труснув дерево, рідина полилася, але в пробірку набрати не вдалось. Спробував здертися на стовбур, щоб одламати гілку, але він був такий гладенький, що руки тільки сковзались. Тоді Петро вийняв з кишені моток тоненького тросика з важельком. Закинув його на кінець нижньої гілки і потягнув. Гілка пружинила, вигиналася, але не тріскала. Наче то була й не гілка, а якийсь гумовий шланг. Вхопився за кінчика, нахилив. Гілка таки справді схожа на трубку — добре видно порожнину. Дістав ножа, зрізав — полилася рідина, але одразу ж і перестала. Отвір просто на очах затягувало плівкою. Зрізав ще — те ж саме Наповнив пробірку, взяв також шмат живої трубки. Відпустив гілку і почав змотувати троса. В гущавині нараз ковзнула якась тінь. Він не так побачив, як відчув — хтось є поблизу, хтось за ним стежить. Звір? Мисляча істота?

Гамуючи хвилювання, сховав моток до кишені. Узявся в боки, стояв, придивлявся, чекав. Біліла торпеда літака, чорнів нашорошений ліс. І в усьому відчувалася настороженість, тривожність.

Рушив до ракетоплана, але одразу ж зупинився. Між деревами майнула якась постать. Тепер уже Яворович не думав, що це йому тільки здається. Хоч і на коротку мить, але він виразно побачив саме постать — вертикальне тіло, що перебігло від одного стовбура до другого, ближчого. Схитнулось дерево, і Петро побачив, тепер уже трохи праворуч, — по гілках, угорі, перебігає ще одне!

Яворович став, як укопаний,— до нього наближались венерійці! Такі ж, як і люди — двоногі, дворукі. Одна постать легко перебігала по гілках — вони не встигали й прогнутися, — а друга, так само спритно, петляла поміж деревами. В їхніх рухах була гранична обережність, але діяли вони сміливо, без вагання. В руках тримали короткі палиці, мабуть, вирізані з оцих самих темно-синіх гілок.

Метрів за п'ять від Яворовича обоє зупинилися. Той, що був на дереві, миттю сковзнув по стовбуру додолу. Петро не спускав з них ока. Затиснувши свої палиці під лівою пахвою, венерійці також насторожено стежили за Яворовичем. Отак, мабуть, мисливці де-небудь в нетрях Африки підстерігають свою здобич. Вони аж зігнулися трохи, приглядаючись до дивовижної істоти в скафандрі і шоломі. На зріст вони, може, трохи менші від Яворовича, вузькоплечі. На голові в кожного стирчить чорне волосся. Шкіра темно-синя, очі великі, занадто видовжені, з якимось стальним блиском. Він не зміг нічого прочитати в тих очах — ні страху, ні цікавості, ні гніву. Вони дивилися на нього якусь мить, але без ніякого виразу — очі людей з іншої планети. Петро не встиг і слова вимовити, як істоти сховались за деревами.

І раптом Яворович подумав: "Мабуть, їх лякає мій шолом, а раз вони дихають цією атмосферою, то, певне, і я зможу".

Плавно, спокійно підніс руки, відхилив шолом за плечі, розстебнув скафандр на грудях. Дихнув раз і вдруге. Повітря напоєне якимось незвичним запахом, але кисню в ньому, певно, цілком достатньо.

— Ну, що ж, — обізвався Петро, — будемо знайомитись чи що?..

Голос його зазвучав несподівано сильно і, відлунюючись, полинув у гущавину. У відповідь — жодного звуку.

— Чого ж ви мовчите? — загримів Петро. — Може, злякалися?

І знову ніякої відповіді.

Тоді Яворович, простигши вперед руки, як для обіймів, рушив до них.

В ту ж мить венерієць, який ховався лівіше, правою рукою діткнувся кінця палиці, притиснутої до лівого боку. Щось зашуміло, тукнуло Петра в груди, і він побачив, що це — невеличка стріла. Вона заледве пробила костюм і трохи подряпала шкіру. Швидко вихопив її і кинув назад — на того, що стріляв. Венерієць спритно відскочив за інше дерево.

— Що ж це ви так гостей зустрічаєте? — гримнув Петро, поквапно надіваючи шолом. — Чим я накликав ваш гнів?

Стріла цокнула по шолому.

"А що, коли їх тут багато? — промайнуло Петрові в голові. — Може, це тільки розвідка від цілого загону? Доведеться оборонятись". І він засунув руку до надколінної кишені, щоб дістати свого ліхтаря. Аж подих йому перехопило— кишеня порожня! "Швидше до кабіни: мазер там, авжеж там, він пригадує, що поклав ліхтаря на сидіння, так, так... Але чому паморочиться голова? Не треба нервувати, спокійно, спокійно..."

Він кинувся до літака, задихаючись, наче його душили за горло. Перед очима туманилось, у вухах шуміло. Подумав, що це все-таки незвична атмосфера, і затиснув зубами мундштук кисневого приладу. Трохи полегшало.

Дерся в кабіну, а стріли дзьобали і дзьобали скафандр.

"Войовничі... — думав Петро, переставляючи ногу в люк. — І найменшої спроби порозумітися... Доведеться..."

Простяг руку до грізного ліхтаря, а він наче одсувається, Петро тягнеться до нього і ніяк не може вхопити, ось уже він під пальцями...

Але темрява каменем налягла на його свідомість, на його важке, наче олов'яне, тіло. Наледве засунув ліхтаря до кишені і мішком сповз у кабіну.

Венерійці підбігли, заглянули. З лісу вийшло ще з десяток чи більше — із трикутними щитами в руках. Витягши Яворовича з літака, поклали його на щит, взяли втрьох і всі разом рушили вглиб лісу.

ЩИТИ ІДУТЬ В НАСТУП

Перше, що почув Яворович опритомнівши, — це шум у вухах і ніби удари молотком у голові — день-дзень-дзень. Пригадав напад у лісі. Схопився, як ошпарений, сів. Лапнув кишеню — ліхтар є. Але що це таке — хіба він не в кабіні літака? В сутінках нічого не можна розібрати. Присвітив ліхтарем — над ним кам'яне склепіння, розмальоване якимось геометричним орнаментом. От тобі й маєш... Значить, вони його захопили?

Голова розвалюється. Потер долонею чоло, але ніяк не міг пригадати, як же це сталося. Нічого не пам'ятав. Анічогісінько. Скільки ж пройшло часу? Чи довго він тут лежить? Мабуть, що довго, бо відчуває спрагу. Але добре, що венерійці хоч не забрали скафандра, в одній з кишень є фляга... Тремтячою рукою витяг флягу, ковтнув живлючої рідини. "Отже, обшуку вони не робили, нічого не забрали, навіть ліхтаря... — з полегшенням подумав Петро. — А шолом

відхилений. Значить, можна дихати їхньою атмосферою... Чому ж годі я втратив свідомість? Невже... стріла подіяла?"

Вийняв мазера і, пересилюючи слабість, устав, почвалав до виходу. Не гаючи й хвилини — до літака! І нехай тільки спробують йому перешкодити... Хай тільки посміють...

В сутінках побачив, що перед виходом бовваніє якась постать. Освітив її ліхтарем — скульптура: фантастичний звір з головою венерійця звівся на задні лапи. Світло ліхтаря викресало іскри в його великих кришталевих очах. Хижі пазурі відстовбурчились на піднятих кінцівках. "Добрячого сторожа поставили, — усміхнувся Петро, — дитина перелякалася б насмерть". Але наступної миті він і сам здригнувся: перед звіром валялося кілька кістяків з величезними черепами. "Он воно що... — подумав Петро, — гадали, що я мертвий..." Ступнув до виходу. Ніяких дверей, ніяких замків — вихід вільний. Ставши на порозі, зрозумів, що він перебував у печері на схилі невисокої гори. Перед ним розстилалося озеро, може, й море — берегів не видно. У присмерковому світлі венерійського дня далеко не побачиш. Поблизу видно, але далину сповиває густа імла. Петро з подивом помітив, що тут немає тіней — жовтуватого цього світла хоч і обмаль, але воно розсіюється рівномірно з усіх боків.

Дивився на сірі хвилі — невеликі, без білої піни, без сонячного блиску — і згадав Чорне море. Отам бувають хвилі! Там навіть і в хмарний день вони виграють кольорами. А ці ось і не котяться, а ніби похитуються на місці. І все ж Яворовичу приємно почути плюскіт води,

Вдалині наче ковзнули якісь тіні. Чудні істоти оці венерійці...

Оглянувся навколо — пагорби понад морем пустельні — дерев ніде не видно, тільки під ногами стеляться якісь темні рослини.

Гостре відчуття небезпеки спонукало Петра перевірити свою зброю. Якщо вони слідкують за ним, то нехай знають, що людина Землі відкрила тайники такої енергії... Ось він зараз обернеться і торкне оту чудернацьку статую червоним промінчиком, а тоді можна й увесь оцей пагорб зрізати.

Стиснув мазера, став обличчям до щілини, що править за вхід у печеру. Палець намацав ввігнутого ґудзика... але відсмикнувся. "Хто його зна, можливо, це якась їхня святиня, — шугнула думка. — Нащо ж її руйнувати?"

Але не випробувати тут мазера Петро вже не міг. А може, батареї розрядилися? Треба, треба випробувати, але обережно... Націлив ліхтаря на воду. Як тільки палець притиснув кнопку, з мазера беззвучно вистрілив тоненький червоний промінчик, і там, де він черкнувся води, — вгору шугнула, заклубочилася пара. Зняв пальця із кнопки — червоний промінчик ніби сховався у своєму кришталі, зник, а пара ще довго клубочилась у жовтавому повітрі, і вода вирувала та шипіла.

Ну, що ж, мазер працює добре, якщо доведеться — має чим відборонитися. А тепер — швидше до апарата!

Яворович ступнув кілька кроків по пружному плетиву, що встилає пагорб, і зупинився. Куди йти? Він був непритомний, може, кілька годин, а може, й цілу добу! За цей час його можна було перенести чи перевезти принаймні на десятки кілометрів од літака. Спробуй тепер знайти!

Широко ступаючи. Петро зійшов на пагорб. Поглянув і — вражений — зупинився. Там, унизу, просто на землі лежать гігантські риби. Так, так, саме риби! Одна, дві, три, чотири... Та їх там хтозна-скільки — наче пливуть косяком до моря. Плескаті голови, розкриті пащі. Підняті для удару хвости...

Тримаючи напоготові свого мазера, Яворович довго розглядав незвичайну картину. Риби не ворухнулися.

Невже це якісь земноводні вилежуються на м'якому грунті? І кожне з них в десятки разів більше від найбільшого кита!

Та раптом помітив — із риб'ячих розтулених пащ вискакують... постаті венерійців Он воно що... Виходить, це — їхні житла, венерійське селище!

Глибоко вдихав густе повітря і чекав, що ж буде далі. Темні постаті венерійців гуртувалися перед своїми житлами. Окрім уже відомих Петрові трубочок, вони мають і великі трикутні щити. Ось вони поставили їх перед собою так, що вийшла суцільна стіна: якщо в першого вгору кутом, то в другого — основою. Стіна із щитів, ніде не порушуючись, не роблячи зламів, рушила і помалу посунулась до космонавта. Самих воїнів за щитами не видно, здається, стіна пересувається сама.

Петро надів шолом. Тепер стріли були йому не страшні, але, якщо підпустити цю армію до себе, то вони просто задавлять його. Ну, що тут робити? Чому ці істоти такі злобні, хижі, як звірі? Чому вони не бажають порозумітися з ним? Сунуть, крадуться за своїми щитами... Шкода їх, але оборонятися треба, нічого не поробиш.

Озираючись, Яворович відійшов назад. Венерійці лишилися в долині. Збіг до води, став на мокрому піску ("І тут пісок") — далі йти нікуди. На пагорбах з'явилися щити. Стіна ніби виростала, ось переповзла через гребені пагорбів і почала спускатися вниз. І жодного звуку — німа тиша! Сунуть і сунуть. Петро відійшов до самісінької води. Лагідні хвилі м'яко торкалися його міцних скафандрових черевиків. А щити сунуть...

Саркастична посмішка скривила Петрові обличчя. Невже вони думають, що він їх злякався?..

Відхилив шолом, гукнув на всю силу своїх легень:

— Спиніться!!!

Наче грім прокотився — так пролунав у цій атмосфері голос людини. Далина відгукнулась:

— Спиніться-іться-іться!..

Щити не зупинились. Петро закрив шолом.

Раптом із-за щитів вискочив якийсь головатий звір. Мить він стояв на своїх могутніх шести лапах ("Такий, як у печері!"), пропікаючи Петра хижим блиском очей, а тоді кинувся вперед.

Щити сунулись.

Яворович, гадаючи, що звір побоїться води, зайшов по пояс у море. Але страховисько не зупинилось, вода так і бризнула під його лапами! А від сірої стіни щитів уже біг другий...

Петро натиснув кнопку мазера — на одну лише мить. Там, де щойно був хижий звір, бухнули вгору клубки пари. А другий не встиг добігти й до води, як його черкнув червоний промінчик, пихнув димок — і звіра наче й не було, наче розтав у повітрі.

Щити заклякли метрів за п'ятдесят від води. Певно, раптове і безслідне зникнення двох звірів справило враження. Та ось в кількох місцях стіна розсунулась — вискочило ще кілька шестиногих "тигрів", як їх у думці назвав Петро. Підпустив ближче, бажаючи роздивитися на них, а тоді провів промінчиком. Знову в повітрі з'явилися пасма жовтавого димку. А одному "тигрові" відпанахало передні лапи, і він, стругуляючи мордою в пісок, продовжував бігти на чотирьох. Промінь мазера хвицьнув його біля самісінької води.

Підождавши трохи, чи не випустять ще якої-небудь халепи, Яворович вийшов на берег. Відхилив шолом, і знову прогримів його голос:

— Бачили? Зі мною битися — марна справа!

Знав, що вони нічого не зрозуміють, але гукав і гукав до них. Може, хоч догадаються, що потрібні переговори.

— Я не бажаю вам лиха! Покажіть, де мій апарат!

Важкими кроками Яворович рушив по піску вперед. Стіна щитів здригнулась і теж рушила, тепер уже не до Петра, а назад, на пагорби. Наскільки він підходив, настільки вони відходили. На горі він зупинився — вони стали в долині. Жовтава імла була пройнята тишею, німою, непорушною тишею. Ні войовничих викриків, ні барабанів, ні гелгання натовпу — нічого цього не було. Петрові стало моторошно в цій тиші. Хвилинами йому здавалось, що це — просто сон, таке все було нереальне: і оці щити в жовтавій млі, і силуети "риб" за ними, і весь оцей чужий, незрозумілий світ. Відхиляв шолом, витирав спітніле чоло, тер очі, а неймовірна картина не зникала з-перед очей. І треба дивитись, треба бути насторожі.

Помітив невеличкий натовп біля одної з "рибин" у місті. Натовп рушив у напрямку до пагорбів. Підкріплення? Але ні трубок, ні щитів ці венерійці в руках не мали. Ось вони підійшли до своїх воїнів. Через кілька хвилин щити розступилися, і наперед вийшов сухорлявий венерієць, обмотаний по стегна сірою тканиною Його тонкі голі ноги ступали рівно і впевнено. На голові стирчало вгору густе, довге волосся. Петрові дивно було, що волосся не прилягає. Похитується від ходи, але стирчить угору — наче колючки на їжакові.

Венерієць зупинився за крок перед Петром і... повернувся до нього спиною. Вищий на голову, Петро поглядав на його кістляву постать, на

потилицю, густо втикану рівними волосинами, на вузьку спину, і не знав що робити. А той стояв собі, наче розглядаючи стіну із щитів, що заступила рідне місто.

Нарешті Яворович поклав йому руку на плече і обернув до себе. Венерієць обернувся охоче. Щити внизу одразу ж упали до ніг воїнів. На щити вони поклали свої чорні трубки. Все це Петро помітив настороженим оком, водночас дивлячись і на цього "парламентера". Воїни стояли біля своїх щитів, і в їхніх вільних позах уже не було войовничого запалу.

"Значить, мир, — подумав Яворович, дивлячись у великі очі венерійця. — А ти, брат, немолодий уже, синя шкіра пожухла..."

Відкинув шолом, зняв рукавиці і взяв вузеньку долоню венерійця в свою. Долоня була холодна і слабенька, як у дитини.

— Вітаю вас по-земному! — Петро злегка стиснув синю руку, щоб не завдати болю.

Венерієць склав губи трубкою, але Яворович нічого не почув. "Мімікою розмовляють, — подумав, — оце гірше". А венерієць пильно дивився в його обличчя, наче пізнаючи знайомого.

Тепер Петро міг роздивитися на його очі. Вони скидаються на сливи, тільки ще більше видовжені, і — головне — ніяких зіниць, однорідна маса, трохи світліша за темно-синє тіло. Згодом Яворович відкриє для себе своєрідну красу цих очей, а зараз йому здалося, що цей старий сліпне. В усьому іншому венерієць нічим особливим не відрізнявся від людини. Хіба що менші вуха і жорстке волосся на голові. Ніс не так виділяється на обличчі, ні бороди, ні вусів немає. Густо-синя шкіра взялася зморшками і трохи одвисає на шоках. "Може, де-небудь в хащах Південної Америки живуть отакі племена, — подумав Яворович. — Це люди, люди".

Венерієць то складав губи трубочкою, то знову стулював їх, але, окрім його дихання, Петро нічого не чув. Крутячи долонею то перед своїм роззявленим ротом, то коло вуха, Петро дав зрозуміти, що нічого не чує. Венерієць зробив те саме, вказуючи на Петра. "Чи вони глухонімі? — з острахом подумав Яворович.— Ні, таких на Землі нема". Венерієць тим часом почав жваво жестикулювати, запрошуючи йти до селища. Мова жестів була зрозуміла обом. Яворович намагався показати, що він прилетів із-за хмар, що десь у лісі його літак, і він хоче піти туди, щоб сісти й полетіти назад. Венерієць, видно, нічого не второпав.

— Та зрозумійте ж нарешті, — нетерпляче вигукнув Петро, — є така планета Земля! Гарна планета. І люди вже не кидаються ні стрілами, ні бомбами, живуть мирно, у злагоді і дружбі. Так от ми прилетіли звідти на "Астероїді", розумієте — на космічному кораблі!

Старий венерієць увесь час вказував на селище. І Петро вирішив піти. Треба ж хоч одним оком побачити селище на Венері, — не в джунглях Амазонки, а на іншій планеті! Все тут незвичне, не таке, як на Землі. Цікаво, як там, у тих "рибинах", що лежать, розкривши пащі, зовсім близько, можна сказати, поруч? І вони пішли —венерієць і землянин. Петрова рука стискувала в кишені ребристий корпус мазера, хоча космонавт добре розумів, що довіряється оцим венерійцям, що тепер він фактично — у їхніх руках.

У СЕЛИЩІ ВЕНЕРІЙЦІВ

Селище справило на Яворовича незабутнє враження. Кожне житло, збудоване у формі велетенської риби, вміщує стільки мешканців, як, скажімо, наш земний п'ятиповерховий будинок. З чого зроблено "рибини", Петро не міг визначити, але споруди ці, безперечно, були міцні, хоч і здавалися легкими. Вулиць в нашому розумінні тут нема. Поміж довгими овальними житлами утоптано стежки, а решта території вкрита плетивом низькорослих рослин. "Ніякого транспорту в них, видно, нема, — подумав Яворович. — Не додумались навіть до колеса".

Те, що здалеку здавалося розкритою пащею, зблизька виявилося просторим входом до приміщення, З обох боків його Петро побачив кількох воїнів із трубками в руках.

Всередині юрмилося багато народу. Важко було розрізнити, де чоловіки, а де жінки, бо і зовнішній вигляд і одяг у них майже однаковий — тулуби щільно обмотані тканиною, тільки ноги відкриті. Тканина, правда, різноманітної розцвітки. Якими осередками вони живуть — сім'ями, родами чи, може, ще якимись групами ("може, як бджоли у вулику!") — Петро так і не довідався. Бачив, що живуть спільно, а як саме — не міг визначити.

Старий вів його довгим проходом, з обох боків якого були приміщення різних розмірів. Ні вікон, ні дверей Петро не помітив, хоча тут було видно, може, навіть краще, ніж надворі. На нього дивилися венерійці, але вираз їхніх очей був ніякий. І, головне, — всі мовчали. Тільки тупіт кроків, шурхіт одягу та шум дихання чув Петро, а то — ніяких звуків. "Німі! Німі, як риби, — подумав Яворович. — Не дарма ж вони собі й житла такі збудували".

Нарешті, старий повернув у бокове приміщення і зупинився. Це був досить просторий, видовжений зал, освітлений хоч і блідуватим, але рівним світлом. Де джерело світла — важко сказати, бо ні вікон, ні люстр чи бодай одної якоїсь лампочки Петро не помітив. Здається, тут світиться все — стіни, підлога, стеля. І все це геть помережано різнобарвними лініями, якимись значками і закарлючками. Придивившись, Яворович побачив і малюнки, зроблені за допомогою таких самих ліній. "Що це, — думав Петро, — музей, мистецький заклад чи храм?" Примарне світло, глуха тиша, мовчазний венерієць, — все це впливало на нього гнітюче. Відчув, що йому жарко, що спітнів у скафандрі. Скинув і взяв на ліву руку, наче плащ.

Підійшов ще один — видно, ще старіший, бо згорблений, і цей показав Петрові спину Це розсмішило Яворовича: що за звичай! Згодом, трохи познайомившись із життям цього народу, Петро дізнався, що,

повертаючись спиною, вони, так би мовити, віддають себе на його милість чи що, бо в такий спосіб не зможуть захиститися від смертельного удару. Отже, ця поза означає ніщо інше, як повний мир. Якщо ворожий воєначальник не завдавав удару по потилиці, значить він ставав другом.

Обидва венерійці, а вслід за ними і Петро, підійшли до стіни, до тієї місцини, де на жовтому фоні не було ніяких візерунків. Старіший венерієць тицьнув Петрові в руку якусь темну гілочку. Яворович подивився на неї, повертів-повертів та й почав розглядатися навколо. Господарі час від часу складали трубочкою губи, але хто ж його зна, що це означає!

— Що за міміка? — заговорив Петро. — Показуйте хоч жестами абощо!

Голос його звучав глухо, певне, звук поглинають стіни.

Старі зовсім не реагували на його репліку.

"Дивно..." — бурмотів Петро, видобуваючи з кишені скафандра великого блокнота і ручку. — Ану, спробую їм намалювати".

Гілочку віддав назад, сів просто на підлогу і почав черкати на білому аркуші. Згорблений торкнувся гілочкою стіни, і на жовтому фоні проступили фіолетові лінії. Незабаром уже можна було розпізнати постать Яворовича у скафандрі з великим шоломом на голові. Отже, його поява зафіксована. Тим часом Петро розмашисто накидав схему.

З неї неважко здогадатися, що диск — це Венера; хвилясті лінії — її газова оболонка; далі — космічний корабель на орбіті супутника; пунктир від космічного корабля через атмосферу до планети — це шлях його ракетоплана. Ще й дерева намалював, щоб зобразити місце падіння апарата.

Показуючи цю схему старим венерійцям, Петро пояснював її енергійними жестами — тикав пальцем собі в груди, обводив орбіту, розкинувши руки, показував, як летів крізь хмари, як упав. Навіть напад воїнів зобразив. Венерійці дивились немигаючими очима, складали трубочками зморщені губи і... мовчали.

Тоді Яворович намалював схему планетної системи і, тикаючи себе в груди, показав, з якого він кружечка, а штурхаючи їх, вказував на Венеру.

Вони тільки відійшли трохи, щоб не одержувати стусанів, та й годі.

Петро ляснув себе по лобі і розсміявся. Ну, звичайно ж, звідки їм знати про сонце і планетну сім'ю, коли вони і всі їхні предки жили й живуть під такою щільною оболонкою хмар! Вони ж ніколи не бачили зірок...

Так цього разу Яворович і не зміг порозумітися з ними. Вони навіть не здогадалися, що він просить провести його до ракетоплана. Чи, може, тільки вдали...

Завели його до просторої кімнати (також без вікон, але світлої), очевидно, призначеної для відпочинку. Принесли жмут якихось гіллячок, мовчки поклали перед ним та й пішли. Петро довго розглядав ті гілочки, аж поки не здогадався взяти одну на зуб. То були соковиті і — треба сказати — смачні венерійські плоди. Кілька гіллячок Петро з'їв обережно, побоюючись. А потім, розкуштувавши, докінчив майже все, що принесли йому господарі. Плоди трохи нагадували ананаси, але сік у них був якийсь ніби м'якший і ароматніший.

Чи то від нервового напруження, чи, може, від цієї інопланетної їжі, Петро відчув утому в усьому тілі. Хотілося розправити руки й ноги, заснути. Він так і зробив — ліг на підлозі, поклавши під голову

скафандр, потягнувся до хрускоту в суглобах, потім ослабив усі свої м'язи і поринув у солодку дрімоту. Незабаром він міцно заснув.

ДЕЩО З ІСТОРІЇ КРАЇНИ ЩИТІВ

І все-таки порозумівся Яворович із цими венерійцями за допомогою малюнків — незграбних, майже дитячих, але — картинок! Серед венерійців знайшовся свій Бідструп, який великими серіями маленьких малюнків зумів передати космонавтові найголовніше з життя свого народу.

Ось, наприклад, він зобразив морські хвилі і гігантську рибину. На другому "кадрі" — рибина вже наполовину висунулась із води і з її розкритої пащі виходить двоє венерійців, мабуть, їхні Адам і Єва. Зрозуміло, що це — легенда про походження венерійців; гігантську рибу (чи, може, то морська тварина) вони вважають своєю пращуркою. Але, чи є це основою їхньої релігії, чи це просто казка, — здогадатися було неможливо. Тут потрібні пояснення.

Далі венерієць обвіз контури своєї території. З одного боку її омиває море, з інших — заступають гори, ліси, течуть ріки. Венерієць намалював багато міст і відгородив усе це щитами. Цілком логічно Петро назвав цю землю Країною Щитів.

Малював венерійський Бідструп гілочкою на якихось блідо-жовтих плитках, які віялом розкладав перед Петром. Через кілька днів ці плитки зайняли майже всю підлогу в його покої.

Показав венерієць і загони нападників, що, зігнувшись, кидались із списами на щити. І за кожним таким загоном була якась головата, дуже головата істота. Вона не могла навіть стояти на своїх тонюсіньких коротких ніжках, а сиділа на плечах воїна. Хто вони такі, оті Головаті? Ворожі воїни із списами такі самі, як оці з трубками, а Головаті різко

відрізняються. Хто ж вони? Петро вказував на них, і венерієць малював ще й ще і все однаково, а хіба це могло розкрити таємницю?

Тільки згодом, пройшовши кілька сот кілометрів по Країні Щитів, побачивши її німий народ, Яворович зміг скласти уявлення про неї. До речі, його страшенно дивувала таємнича система сигналізації, за допомогою якої передавалася звістка про його прибуття. Тільки він (у супроводі кількох воїнів) підходив до міста, жителі висипали навстріч і, звичайно, показували спину. І це при тому, що ніяких апаратів, дротів, кабеля — не було. Взагалі, як переконався Яворович, венерійці не знали металів і не користувалися ними. Петро не мав сумніву, що під оцими чудернацькими містечками, попід синіми лісами є багаті поклади різноманітних металів, але не дивувався, що венерійці не користуються ними. Метали їм просто не потрібні, принаймні на цьому етапі розвитку.

Клімат цього поясу теплий, і природа — щедра трудівниця — дає все необхідне для життя: харч, будівельні матеріали, сировину для тканин. Плоди (а їх хто зна й скільки гатунків!) не потребують ніякої обробки — досить простягнути руку і зірвати з дерева чи з куща. При обробці такого будівельного матеріалу, як гнучкі дерева, які до того ж виділяють густу клейку масу, венерійці користуються невеликим набором кам'яного інструменту. Ну, а тчуть, певне, вручну, можливо, застосовуючи дерев'яні пристрої, — цього Яворович не бачив. Навіть малюють вони рослинним соком! Освітлення жител, як виявилось, теж природне: стіни покривають якимось люмінесцентним матеріалом.

А з воєнного погляду, то це просто щастя, що тут невідомі метали! Дальність польоту і пробивна сила стріл із бронзовими гостряками, певне, збільшилися б у кілька разів, з'явилися б мечі, кинджали, шаблі... А там дійшло б і до вогнепальної зброї...

Але чого вони воюють? На це запитання Петро не швидко одержав відповідь. Може, за плодоносні ліси і гаї? Так вони рівномірно вкривають увесь суходіл. Тут навіть обміну ніякого нема, засоби до життя є скрізь, буквально на кожному кроці! Проте Країну Щитів оточують Списи, і на

багатьох плитках Яворович бачив зображення сутичок, великих битв і баталій. Очевидно, війна ведеться уже давно, може протягом життя кількох поколінь. Не втерпів Петро. На одній такій плитці розмашисто поставив знак запитання. Венерієць деякий час дивився на цю закарлючку, потім відклав плитку і взявся черкати на іншій.

Довелося витратити чимало зусиль, набратися великого терпіння, щоб таки вияснити обстановку.

Венеру заселяє багато народів: Сини Риби, Нащадки Тигра, Гілки Дерева, Діти Грому і багато інших. Особливе місце займають Головаті, їхню територію венерієць оточує на плитці клубками хмар, і Яворович припустив, що це гірська, Захмарна Країна. І ось Головаті якось підкорили собі всі племена і народи, за винятком Синів Риби. В кожного підкореного вони знищили на голові волосся — цих Петро назвав Голомозими, хоча це слово май трохи інший відтінок. На голови тут взагалі нічого не одягають, а раз нема навіть волосся — значить голомозі. Як же Головаті підкорили племена, поневолили їх, не маючи ніякої зброї? Петро малював Головатих із списами — венерієць стирав списи, малював їх з трубками — той витирав і трубки. В тоненьких руках Головатих не було нічогісінько, проте величезні загони підкорених ішли туди, куди вказували ці кволі руки. А йшли вони штурмувати Країну Щитів, бо вона, мабуть (як подумав Яворович), не давала данини Головатим і взагалі була в них більмом на оці. Сини Риби мужньо захищалися, не скорилися й тепер. І хоч війна часто завдавала і завдає їм відчутних ударів, хоч багато воїнів поверталося в рідні селища не з щитами, а на щитах,— вони не показують ворогові спини.

Дізнався Яворович, що й його були порахували за одного з Головатих і почастували отруйною стрілою. Тільки могутній Петрів організм зміг перебороти отруту. Головатий сконав би і від меншої дози. І от коли Петро вийшов із склепу, куди Сини Риби кладуть знищених ворогів, — усі були вражені. Тоді й вирішили вступити в переговори з несподіваним гостем. І який же був радий Яворович, що йому не довелося застосувати своєї страхітливої зброї проти цих волелюбних

венерійців, що він не пролив їхньої крові, не спопелив їхніх щитів, які захищають волю!

За допомогою малюнків йому розповіли про один з епізодів цієї безконечної війни. Мабуть, це трапилося не дуже давно, і Сини Риби пишалися своєю перемогою. Раптовим нападом вони прогнали Голомозих і оточили одного з Головатих, їхні стріли не поціляли в нього, бо воїни чомусь не визирали із-за щитів, хоч Головатий, здається, спокійно сидів на плечах Голомозого, звісивши руки й ноги. Щільне коло щитів звужувалось доти, доки той не зміг ворухнутися поміж ними. Тоді із-за щита знялася рука одного із Синів Риби і дзьобнула Головатого стрілою в тім'я. Той упав мертвий. Тактика цього бою здивувала Петра. Сини Риби явно боялися навіть зиркнути на Головатого, вони увесь час ховалися за своїми щитами. А той був зовсім без зброї і загинув від одної стріли... Чому ж такий страх?

Венерієць усе показував на голову, мовляв, яка вона велика в Головатого. І справді, вже по черепу отам у печері Петро міг скласти уявлення про розміри голів у цього загадкового племені, їхні черепи, мабуть, разів у п'ять більші від черепа людини. І яку ж треба шию, щоб тримала такого здоровенного гарбуза?

Жадоба якомога більше дізнатися гонила Яворовича по Країні Щитів — по її лісах і луках, маленьких і більших селищах. І весь час він відчував якусь прогалину в усьому баченому, а яку — ніяк не міг визначити. Чогось не вистачало для повноти картини... Думка про це з'явилася зненацька: немає дітей! Скільки він мандрує — не бачив жодної дитини. У відповідь на його розпитування Сини Риби малювали селища, оточені лісами. "Мабуть, десь вони виховуються всі разом, — здогадувався Петро, — де-небудь у своєрідному дитячому заповіднику".

Живився плодами і відчував себе добре. Тут, здається, зовсім немає неплодових дерев — на кожному є довгасті, схожі на гіллячко, стручечки, наповнені поживною соковитою масою. І що цінно — незважаючи на задуху, сік плодів прохолодний. Коли б не це, Петрові

було б сутужно. Клімат тут субтропічний, але ж... повітря стоїть непорушне, вітер не хитає дерев — жарко, задушливо. Ото тільки й порятунок, що освіжаючі плоди.

Інколи доводилося ночувати в лісі, але реву звірів він не чув жодного разу. Тварини тут так само безголосі, як і люди. І всі травоїдні, жодного хижака. Навіть шестилапі "тигри" живляться плодами, а нападати на ворогів їх привчили довготривалим тренуванням.

А одного разу в густому лісі Яворович раптом почув якесь до болю розпачливе кугукання. Аж стрепенувся, вловивши звук. Став, як укопаний, зупинилися і його мовчазні супутники. Петро вказав їм на невеличку птицю, що сиділа на гілляці і, надуваючи собі воло, переривчасто, наче з болем, кугукала.

— Ку-у-гу... Ку-у-гу...

Ніби скаржилась комусь на свою самотність.

— Бідна моя, — промовив до птиці Петро. — Може, й ти з Землі прилетіла?

Пташина повернула голову на звук і, здається, з цікавістю подивилася на людину. А тоді знову надула воло і почала квилити:

— Ку-у-гу... Ку-у-гу...

Сини Риби мовчки спостерігали цю сцену. Вони бачили, що Петро ворушить губами і то заглядали йому в рот, то дивилися на птаха, в якого надувалося воло. Мабуть, їх дивувала розмова людини з птахом. А Яворовича це зворушило до сліз, бо ось уже скільки він чує тут лише свій голос, лише свій. Та коли птиця із тим жалібним кугуканням лишилася десь позаду, тиша, німота здалася йому ще густішою, ще нестерпнішою. І Петро почав співати:

Знову цвітуть каштани,

Хвиля дніпровська б'є...

Молодість мила, ти щастя моє!

У словах пісні виливав свою тугу за Землею — зеленою, співучою планетою. До болю схотілося туди, на сонячні простори, до людей. "Літак... Де мій літак? — подумав, наче прокинувся Петро. — Скільки ж можна отут блукати? Досить!"

Торкнув синю руку одного із своїх супутників, зупинився і почав енергійно жестикулювати. Вони стояли мовчазні, як і дерева навколо. Тоді Яворович узяв плитку і намалював свого ракетоплана.

У відповідь на чотирьох великих плитках вони накреслили територію Країни Щитів, позначили селища Яворович нарахував їх більше двохсот. Виявилось, що він мусить побувати в кожному місті! Так вирішив отой сухорлявий венерієць з високим волоссям, який скінчив миром конфлікт між Петром і Синами Риби Хто він у них — вождь чи жрець, — Яворович так і не взнав. Та це й не має значення, головне, що його вказівки всі стараються виконати якнайретельніше. А він вирішив, що коли Могутній Гість і Добрий Захисник відвідає всі міста Країни Щитів і його побачить увесь народ, — отоді нарешті війна завершиться перемогою Синів Риби! Гість — їхній Брат: він зайшов у воду, щоб показати це і малює рибу, з якої вийшов.

Поглянув Петро на карту і тяжко зітхнув. Уже десятий день ходить він по країні, а відвідав лише п'ять містечок. Досі його бажання співпадали з бажанням гостинних господарів. Але обходити пішки таку величезну країну.. Це треба принаймні рік! На "Астероїді" подумають, що він загинув, та й все рівно, хоча б і звістку їм подати, "Астероїд" не зможе так довго перебувати коло Венери, він мусить певного дня стартувати, а пропустить термін — не потрапить на Землю...

Що ж робити? Венерійські ліси поглинули ракетоплан, і Петро не зможе його знайти без допомоги Синів Риби. Знову сів і, поклавши на коліно плитку, почав малювати літака і пунктиром стежку до нього. Сини Риби мовчки подивилися на цей малюнок і... рушили вперед. Мусив і Петро йти. "Ех, коли б оце хоч мотоцикл! — подумав космонавт. — А то поки дійдеш..."

Почало темніти. Венерійці добре бачать і в темряві, а Петрові доводиться орієнтуватися по блідих люмінесцентних світлячках, що шнурами тягнуться вздовж стежки. Ліхтарем не користувався, бо яскраве електричне світло просто сліпить венерійців. які ніколи не бачили Сонця.

Глупої ночі прийшли вони до міста, розташованого на морському березі. їх зустріли при виході з лісу і повели до берега, де юрмився великий натовп.

ВАЛЬПУРГІЄВА НІЧ

Хоч Петро вже й звик до мовчазності Синів Риби, але все-таки дивно бачити величезний натовп і не чути жодного звуку! Так, наче Петро стояв за товстою скляною стіною — рухи бачив, в голоси не пробивалися.

Коли Могутній Гість у супроводі воїнів підійшов ближче, увесь натовп, як одна душа, повернувся до нього спинами. Петро звичним рухом обернув обличчям до себе найближчого, і в ту ж мить обернулися всі. В темряві Петро бачив лише перші лави, за кілька кроків постатей не можна було розрізнити. І він уже в котре згадав земні ночі з їхнім ніжним, серпанковим світлом зірок і Місяця. Та навіть і без Місяця на Землі вночі все ж таки видно. А тут хоч око виколи — темрява стоїть стіною. А венерійці бачать, недарма ж у них такі побільшені очі. Хотілося присвітити ліхтарем — розпанахати темряву мечем голубого проміння.

Але Петро боявся осліпити Синів Риби. Стояв і вдивлявся в темряву. І поволі перед ним проступила чудова картина.

Одяг венерійців почав світитися ніжним зеленкуватим світлом, а через те, що на ногах у них не було нічого,— світні спіралі ніби плавали в повітрі. Світилося і їхнє високе волосся — здавалося, над головами здіймаються промені. Коли ж Петрові очі трохи звикли, він почав бачити і відсвіти на обличчях, особливо в очах... "А може, в них очі самі випромінюють світло? — подумав, сідаючи на горбку. — Бідолахи, коли б вони мали голос та оце заспівали..."

В глибокій тиші рухались венерійці і, як спостеріг Петро, рух був не хаотичний, а злагоджений, відчувався певний ритм. Ось вони попарно подалися кудись по берегу і зникли в темряві. Біля Яворовича сиділи тільки ті, що прийшли з ним — четверо юнаків. Постаті їхні не світилися, Петро чув лише їхнє дихання. Але за кілька кроків він помітив одного місцевого венерійця, одяг якого не зеленів, а жеврів. Цей стояв непорушно, обличчям до моря, і Петро чомусь відчув співчуття до нього, жаль. Здавалося, важка венерійська ніч ніколи не мине, а він отак стоятиме і жеврітиме своєю мукою, своїм горем.

Яворович повернув голову в бік принишклого моря і аж скрикнув од несподіванки. Воно все цвіло зеленими гілочками! Це дуже красиво — з глибини чорного мороку виринає одна пара, потім друга, за ними ще й ще.. Ось вони підпливають до берега, виходять з води, наближаються спочатку до свого Могутнього Захисника, а потім проходять повз того, що самотньо жевріє, повернувшись до моря. Ходи їхньої не видно, вони ніби пливуть у повітрі — ніжно-зелені візерунки линуть у цілковитій тиші і від цього здаються якимись нереальними, ефемерними.

Десь у самісінькому Петровому серці починає звучати музика — тиха, ніжна, як струмочок, що пробивається поміж травою. Струмок більшає, повніє, і Петро починає стиха наспівувати якусь мелодію, наспівує в такт руху Синів Риби, що виходять і виходять з моря на суходіл.

— Ех, якби симфонічний оркестр... — Це ж венерійська Вальпургієва ніч!

Видовище продовжувалось кілька годин.

Петро дивився цю містерію і линув думками на Землю. Все-таки людству пощастило: воно має кращу планету! Хоч земна природа і не така щедра, людям доводиться пристосовувати її до своїх потреб, зате ж вони не сховані, як зерно в стрючку, перед очима людей — безмежність космосу... Що, якби оцим венерійцям показати космічний простір, пронизаний світлом?

Повз нього пливли і пливли пари, а його ятрило одне: як їх вивести на сонячні гони?

Коли пройшли останні Сини Риби, той, що відсвічував рожевим, підступив до Яворовича і, звичайно, повернувся спиною. Петро обернув його, той сів поруч і все торкав Петрову руку. Що він цим хотів сказати, Яворович не розумів, але щось, мабуть, дуже для нього важливе. Він явно хвилювався — рука його злегка тремтіла. Ще гостріше відчув Петро їхню велику біду — відсутність звукової мови Самі вони якось спілкуються, але як? Інколи Яворовичу починало здаватися, що це він втратив здатність говорити, що при аварії з ракетопланом його контузило. Тоді починав розмовляти сам із собою або співав. Переконувався, що цілком здоровий, адже чує власний голос. І все-таки ніяк не міг збагнути, чому ж не чують вони?

Рожевий супроводжував Яворовича в місто, зайшов до відведеного йому покою. Щось таки його дуже тривожило, бо не відступав і на крок. Це зацікавило Петра, і він пильно приглядався до його жестів.

Принесли гірлянду якихось фруктів, нанизаних на гнучку лозинку. Як тільки Петро простягнув руку, щоб розпочати вечерю, Рожевий відсунув ту гірлянду, показав, нібито їсть, а тоді враз упав на підлогу і

зобразив сон. Виходило, що ці плоди сприяють сну, а він не хоче, щоб гість спав. Але чому, з якою метою?

Незабаром, коли Рожевий вдався до графіки, Петро почав потроху розуміти його. Із тих численних каракуль, які важко назвати малюнками, виходило, що в кожного у цьому місті є подруга (дружина, кохана), тільки в Рожевого нема — вона якось потрапила до Головатих і перебуває тепер у Захмарній Країні. Як це сталося, Петро не зрозумів, та це його не дуже й цікавило. Головне він зрозумів добре: Рожевий просить допомогти визволити свою кохану. Облишити все і піти в Захмарну Країну.

Яворович усміхнувся: от що значить почуття та ще й на Венері! Але пропозиція Рожевого дуже зацікавила його. Намалював літака в хащах. Рожевий одразу ж погодився повести його туди. Петро показав, що в Захмарну Країну вони полетять на ракетоплані.

— Розумієш, друже. — злегка поляскав його по спині, — ця штука швидко донесе нас в Захмарну Країну! Та й там з апаратом буде легше...

Здається, він зрозумів. Сам накреслив на плитці ту місцевість, де впав літак, і Петро побачив, що на шляху до ракетоплана лежить двоє міст. Мовчки тицьнув пальцем. Тоді Рожевий стер міста, стер усе, що було накреслено і підвівся. В усій його постаті, сповитій жевріючими спіралями, була рішучість. Він почекав, доки збереться його Брат (Яворович складав скафандр), з тоді сторожко повів його з приміщення Через кілька хвилин вони вже йшли лісовою стежкою

Де й ділася Петрова втома! В темряві густої венерійської ночі він ступав навмання, але енергійно. Був упевнений, що до ранку вони доберуться до літака, і Рожевий допоможе підготувати його до старту... А побувавши в Захмарній Країні, Петро шугне до свого рідного "Астероїда"!

Стежина відділялася від чорної стіни дерев блідими світними шнурами. Петро бачив поперед себе рожеві спіралі венерійця, і в думці спливали картини їхньої німої містерії на березі моря. "А в кабіні ж — кіноапарат... — з жалем подумав Яворович. — Який фільм уже був би!".

ДОЛИНА ПРЕДКІВ

Цілу ніч Рожевий і Яворович ішли без перепочинку. Обходячи і селища, заглиблювалися в хащі, полохали сонних тварин, і тоді Петро милувався жовтогарячим світінням їхніх очей. Інколи золоті горошини креслили траєкторію в повітрі — то розбуджені птахи перелітали з дерева на дерево. Було задушливо, Петро спочатку розстебнув комір сорочки, а згодом і зовсім її скинув. Але втома не брала його, і він подумав, що Венера таки має менше тяжіння, бо на Землі він би такого марафону не витримав. Ноги, правда, поболювали, але ж пройдено, мабуть, сотню кілометрів!

По тому, що рожеве світіння одягу венерійця помітно поблідло, Петро здогадався, що починає світати. І справді, повітря поволі світліло, наче хтось фільтрував його, відділяючи темну густину. Тепер уже можна було розрізнити чорно-сині стовбури дерев, які виринали з жовтавої імли. Темрява ще чигала в гущавині, а там, де ліс рідший, ставало зовсім видно.

В гайку карликових дерев, що сягали Петрові до колін, венерієць зупинився. Петро втомлено стежив, що він робитиме. Рожевий, відхиляючи цупке гілля, дивився на корені дерев. Ось він обережно взяв якийсь плід, схожий на товстелезного опенька, тільки без голівки, і підніс його Петрові. Космонавт, не знаючи, що воно й до чого, поклав на долоню і почав роздивлятися. Тим часом венерієць знайшов ще одного такого "опенька" і показав Петрові, як зняти тоненьку плівочку, що вкриває м'якиш. Почистили. Венерієць почав потроху відкушувати і смакувати, як ото в нас смакують морозивом. Петро вкусив і собі і від задоволення аж прицмокнув. М'якіть цього "опенька" танула на язиці, а сік нагадував шампанське Здалося, маленькі бульбашки якогось газу

вибухають у роті, і прохолода ллється в груди. Яворович відчував, як його покидає втома, як м'язи наливаються новою силою.

Другого "опенька" знайшов уже сам — вони туляться внизу стовбурів, і не розбереш, чи ростуть з грунту, чи на дереві. "От планета — справжня теплиця! Якби знаття як його садити, — подумав Петро, жадібно кусаючи, — може б, прийнялося на Землі..."

Хотів поласувати ще одним, але венерієць жестами показав, що більше, не радить. Тільки тепер Яворович відчув, що в нього трохи паморочиться голова, наче від легкого сп'яніння.

— Ну, гаразд, — обізвався до Рожевого, — соком почастував, тепер давай їсти!

Той ніби зрозумів жарт, бо як тільки вони вийшли з плантації карликових дерев, нарвав довгастих плодів, на смак не то банани, не то груші, їли на ходу, щоб надолужити прогаяний час.

В розпалі жовтавого безтінного дня вступили в гірську місцевість.

Стежка в'юнилася вгору, обминаючи кругле, як голови, каміння, вкрите густою сіткою рослинності. Взагалі, рослини на Венері надзвичайно активні — вони вкривають усе: і горби, і долини. Ото тільки не ростуть на прибережному піску, а то всюди буяють та ще й у кілька поверхів: одні вистелюють грунт, інші здіймаються над ними на 2–3 метри, ще інші — сягають у височінь. Планета й справді нагадує теплицю, в якій природа поставила гігантський експеримент по вирощуванню найрізноманітніших рослин.

На повороті Петро зупинився не так вражений, як здивований: через рідколісся він побачив роззявлені пащі гігантських рибин, а в них помітив постаті венерійців. Навіщо ж туди йти? Він і так увесь час відчуває себе втікачем, а тепер...

Хоч Петро стояв мовчки, проте Рожевий відразу відчув, що він не йде, і обернувся. Яворович вказав йому на селище. Венерієць підійшов, торкнувся його ніг і пішов уперед. Петрові нічого не лишалося, як іти слідом.

Стежка вивела їх у долину, до підніжжя високих скель. Тепер Яворович побачив, що "рибини" видовбані в скелях, чи, може, то природні печери, а тільки вхід оформлено в традиційному стилі. Здавалося, величезні "рибини" видираються з-під гір і ніяк не можуть вирватись. Якими засобами досягалось враження руху, космонавт не міг визначити, але це — перше враження, яке він відчув, кинувши погляд на широко роззявлені кам'яні пащі. "Рибини" пливуть, хоч і не зрушують з місця, пливуть, хоч на їхніх спинах — важенні гори. Подібного Яворовичу ще не доводилось бачити, і він у думці дивувався, що тут є такі будівничі.

Спробував полічити отвори: один, два, три, чотири... Далі не видно було в жовтій імлі, може, їх там хто зна й скільки. Велике містечко і — якесь дивне. Постаті венерійців у пащах застигли, наче прислухаються до чогось, ніхто й не зворухнеться.

Рожевий раптом зупинився, не дійшовши до скелі метрів п'ятдесят, почав жваво жестикулювати руками, потім обернувся і сів спиною до печер. Петро торкнувся його плеча, але він навіть не глянув на нього. Щось таємниче, побожне було в усій його постаті. Особливий настрій охопив і Яворовича, він мимоволі пройнявся урочистістю хвилиш: І жовтий оцей серпанок, і поза Рожевого, і непорушність отих, що в скелі, — все це наповнювало душу якоюсь невимовною тугою. І це була туга неземна, може, це навіть і не туга, а щось інше торкнулося гарячого серця інопланетної істоти.

Щоб звільнитися від цього почуття, Петро стряснув головою і рушив до ближчої печери.

В широченній пащі — тісний натовп венерійців, вони німо дивляться на нього, але жоден не обертається спиною. Що це має означати? Може, вони тепер вважають його своїм ворогом?

Яворович підступає ближче — не рухаються. Стоять плече в плече, тільки вузький прохід посередині залишили. І те, що по цьому проходу ніхто не рухається, що він зяє, як націлена в тебе чорна трубка, ще дужче підсилює гнітючість моменту.

Вийняв ліхтаря і, пересилюючи себе, підійшов до самісінького входу. Мурашки пробігли в нього по шкірі, коли побачив, що ясі ці венерійці — мертві. Підніс ліхтаря, бризнув сліпучим промінням в застиглі обличчя — вони тільки багряно сяйнули сухими очима. Петрові здалося, що на якусь мить мумії ожили, що вони зараз заворушаться і тоді станеться щось страшне. Але мертві стояли непорушно.

Яворович пішов у прохід, присвічуючи собі ліхтарем. Іти було моторошно, але він ішов і йшов, наче його магнітом тягло у темну глибінь. Поступово заспокоївся, навіть торкав муміфіковані постаті. Вони були твердими, як камінь, жодна мумія не розсипалась на порох. По обох боках проходу стояли на вічній варті воїни Країни Щитів. "Це і гігантський мавзолей, — думав Петро, ідучи в глиб печери, — і музей історії. Це ж їхні герої, що боронили свою землю, може, протягом багатьох століть..." І скільки він не йшов — перед ним усе зблискували багрянцем їхні сухі очі. Здається, цій печері й кінця не буде. Яворович вернувся і, вийшовши з цієї гігантської гробниці, полегшено зітхнув.

Упевнившись, що венерієць так само сидить, заглиблений у себе, космонавт обдивився ще кілька жител мертвих. І всюди бачив нескінченні лави мумій. їх тут не тисячі, а, мабуть, мільйони. Певне, всіх своїх предків поселили тут шанобливі венерійці Країни Щитів. Тепер Яворович здогадався, чого Рожевий, перед тим як розпочати велике діло, прийшов віддати шану своїм предкам. Про що він зараз думає, непорушно сидячи перед ними? Може, він вбирає в себе їхню відвагу і

мужність? Чи, може, дає мовчазну присягу боротися проти напасників так, як боролися вони?

Нарешті венерієць підвівся і твердим кроком пішов до печери. Повернувся із сизою трубкою і жмутом стріл у руці, за плечима висів трикутний щит. Петрові кортіло спитати: в кого він узяв зброю — у брата? батька? діда? Але як спитаєш, коли в них тут немає звукової мови...

Там, де стежка повертає в хащі, Петро оглянувся на Долину предків, повиту жовтавою імлою. "Рибини", як і перше, виривалися із скель у широкий світ... Помітив і групу венерійців, що йшли внизу — мабуть, принесли ще когось із полеглих. "Цікаво, як вони муміфікують? — подумав Яворович. — При нагоді треба дізнатися".

Знову пробиралися хащами, пильно оглядаючи місцевість, щоб не потрапити в яке-небудь поселення. Мабуть, Рожевий був упевнений, що їх розшукують.

Побачивши дерева-антени, Петро стрепенувся: це ж той ліс, куди він упав і де його поранили завзяті сини Країни Щитів! Тепер трубчасті дерева оточували їх з усіх боків. Молодець Рожевий — привів! Але чому він так скрадається, як леопард? Навіщо він затис під пахвою свою смертоносну трубку? Петро вдивлявся у жовту імлу, сподіваючись побачити крило літака, і груди йому розпирало хвилювання. Думав про свій апарат, як про живу птицю, яка давно вже чекає на нього. Може, хоч тепер вдасться налагодити зв'язок з "Астероїдом"...

Нарешті крізь густий серпанок поміж темно-синіми трубами дерев забіліло крило його літака! Петрові нараз привиділось, що воно схитнулося. Та це, мабуть, від того, що він так швидко іде... Он воно біліє, наче сонячне вітрило!

СВІТЛО ПРОТИ СПИСІВ

Петро почув якийсь приглушений шум, але не встиг добре прислухатись, як щось шугнуло в повітрі і біля них угруз дебелий спис. Рожевий блискавично скочив за стовбур і під його прикриттям почав одстрілюватись із своєї трубки.

Яворович став за товсте дерево, вийняв із скафандра ліхтаря. У відповідь на стріли Рожевого летіли списи. Придивившись, Петро помітив Голомозих, що ховалися за деревами метрів за п'ятнадцять звідси. "Чого їм тут треба? — тривожно подумав Яворович. — Невже й вони дізналися про літак?" Перебіг до іншого дерева, ближче. Виглянув — так і є, цілий натовп порається біля апарата, а ці, що зі списами, очевидно, прикривають їх. Там і сям поміж деревами лежать убиті — і Голомозі і Волосаті, видно, бій зав'язався перед приходом Петра і Рожевого. От кляті, вирішили захопити літака!

Яворович діяв обачно, але рішуче. Оглянувся — його супутник причаївся за деревом позаду, значить, йому не зашкодить... Підняв ліхтаря і ввімкнув світло, не мазера, а рефлектор Сліпуче проміння просвітило ліс, і вороги, покидавши списи, затуляючи обличчя руками, кинулися врозтіч. Деякі натикалися на дерева, стукались об них .своїми голими головами, і Петро з жалем подумав, що ці — осліпли. З жалем, бо він не хотів їх калічити, а тільки налякати. Блиснув ще раз, ще, і світло погнало голомозих воїнів так, як ото вітер жене пушину. Охоплені безмовним жахом, вони забігли, мабуть, безвісти.

Петро, а за ним і його супутник, підійшли ближче до літака. Ті, що порались біля нього, певне, не помічали їх. Рожевий спрямував туди трубку, і коли б Яворович вчасно не зупинив його — отруйна стріла вразила б чиєсь сухорляве тіло. А навіщо це — адже вони без списів, та й не треба їх розганяти, хай спочатку витягнуть літака...

Ставши за деревами, Яворович і Рожевий мовчки спостерігали за роботою. "А цікаво, що він подумав, коли я розігнав голомозих? — міркував Петро. — Та, правда, він не повинен дивуватися, адже я для них — Могутній Захисник..."

Голомозі робітники працювали мляво, але методично, без метушні. Одна група вибирала грунт біля загрузлого крила, а інша, накинувши мотуззя на крило, що стирчало вгору, тягнула його на себе. Крило ледь помітно схитнулося, опустилося трохи і знову стало непорушним. Плетиво мотузків натягнулося струнами.

"Нічого, діло йде... — радо подумав Петро. — Налягайте, налягайте, якби тільки ваші шворки не порвалися. А поставите так як слід, я вам продемонструю його літальні якості, довіку не забудете!"

Підійшов ще ближче — хотілося краще розглянути цих нещасних, що колись були вільними особами, а тепер, мов роботи, слухняно виконували чужу волю. Дивився на їхні застиглі, як маски, обличчя і думав про Головатих, думав з якоюсь ворожістю і тривогою. Хотілося більше дізнатись про них, навіть вивчити їхнє життя, але водночас внутрішній голос застерігав од цього. Подих небезпеки холодив серце.

Ще раз схитнулося крило, ще, помітно опустилося.

Якісь вони жорстокі, бездушні істоти, оті Головаті. Підкорили собі всю планету, навіщо їм іще Країна Щитів? Мабуть, щоб не було прикладу для інших, не інакше. Яворович відчував, як у ньому накопичується і закипає ненависть до поневолювачів. Ще жодного з них він не бачив, а вже ненавидів їх всією душею.

Крило осідає, осідає, літак вирівнюється.

Петро наче дивиться німу кінокартину — Голомозі працюють мовчки.

Ще зусилля, ще!.. Готово! Апарат стоїть горизонтально.

Яворович оглянувся на свого товариша — Рожевий наче прикипів до темно-синього стовбура. Але як тільки Петро рушив до ракетоплана, він почапав за ним, немов тінь. Трубка його темніла під лівою пахвою,

готова почастувати стрілою кожного, хто стане на заваді. Але оці Голомозі були беззбройними. Вони ніби й не бачили Яворовича і його супутника — продовжували поратись біля апарата.

Радісними, енергійними кроками підійшов Петро до кабіни — наче до свого дому. Та воно ж так і було: літак — це не просто собі засіб транспорту, це те, що зв'язує його з Землею, це, власне, часточка рідної планети, її осколок.

Вслід за Петром до кабіни легко вскочив і Рожевий.

— Ну як? — обернувся до нього Яворовим. — Подобається? А ось як встановлю турбіну вертикального підйому — отоді побачиш!

Рожевий у відповідь беззвучно поворушив тонкими губами і почав стежити за Голомозими.

А вони зняли своє мотуззя з крила і вовтузились біля носа літака.

Яворович на них не зважав, у нього був свій клопіт. Витяг ящика з турбіною, дістав інструменти. Робота хоч і не складна, але кропітка. По-перше, треба змонтувати два диски турбіни, по-друге — вертикально встановити вал, що передаватиме до неї зусилля мотора, по-третє — прикріпити турбіну до кронштейна. Флянці, фі-радо, прокладки — все це треба старанно підігнати, добре закріпити. В кабіні тісно, не розвернешся, та ще й Рожевий... Ну, нічого, Петро натренований, справиться.

Працював гарячково, пожадливо. Нарешті він таки вирветься до своїх! Розвідає Захмарну Країну, допоможе, якщо вдасться, Рожевому, а потім кулею шугне у високості і, набравши першої космічної швидкості, вийде на орбіту супутника. Це все так, але ж не так просто знайти і наздогнати "Астероїда"...

Зігнувшись у три погибелі і насадивши на шпильки флянець вала, Петро затягував гайки і міркував про те, що без радіозв'язку не обійдешся, що без попереднього обчислення траєкторії польоту можна вискочити на орбіту, але не на ту... А пального... де візьмеш пального для нових спроб? Зв'язок, зв'язок — інакше на Землю не повернешся. А життя поза рідною Землею, поза своїм суспільством — це, власне, і не-життя, це загибель.

Нарешті з флянцем упорався. Тепер треба встановити кронштейн із запресованою втулкою. Всі ці деталі легкі, з синтетичних матеріалів. Але чому Петро ніяк не може поцілити лапою кронштейна в гніздо? Він же тримає його без напруження, легко... Тільки тепер помітив — літак похитується! Це здивувало Яворовича. Він підвів голову і здивувався ще більше: апарат не просто похитується, він рухається! Повільно, із швидкістю пішохода, але сунеться вперед по широкій просіці ("І коли вони її прорубали!").

Венерієць зіщулився, як звірок, що потрапив у пастку. Петро вибрався з кабіни, поглянув під фюзеляж — Голомозі позгинали голови і, підставивши плечі під сріблясте тіло літака, несуть його на собі. Де в них стільки сили взялося?

Ошелешений Петро сів у своє крісло. Він не знав, що робити. Завести мотор — небезпечно. І їх поб'є, і машину. Вискочити та розігнати їх за допомогою ліхтаря? Це, мабуть, найкраще.

Виліз з кабіни, постояв на крилі — воно ритмічно похитується: вгору, вниз, вгору, вниз — сковзнув на м'який грунт і забіг наперед.

— Стійте! — закричав з усієї сили.

А вони йдуть, наче це їх і не стосується. Петро бачить сотні напружених ніг, наче вони приросли до апарата і тепер носитимуть його вічно.

— Стійте! — Петро підніс над головою руку. Голомозі не зупинялися.

— Ну, що ж, — говорив сам до себе космонавт, — я вас попередив.

Підняв ліхтаря і ввімкнув світло.

Сліпучий сніп сизуватого проміння освітив передні постаті, але голови в них дуже нахилені, аж до грудей, і Голомозі, мабуть, побачили тільки бліді відсвіти.

Яворовим відходив задом і все бив і бив їх промінням, але літак не зупинявся. Трохи похитуючись, він сунув просто на Петра, і пілотові довелося відступити набік.

Прикусив губу, напружено думаючи. Була мить, коли він хотів пустити в дію мазера. Але схаменувся, поміркував і вирішив, що ще встигне. Цікаво, куди вони прямують?

Знову зайшов наперед, нагнувся і присвітив їм прямо в обличчя, в сухі блискучі очі. Ніхто не зупинився, навіть не кліпнув. І Петро помітив якусь автоматичність їхніх рухів, вони ступають своїми тонкими ногами, як сновиди. Придивився до їхніх напружених лиць і охнув: усі ці Голомозі загіпнотизовані! Якась стороння могутня воля керує їхніми рухами... Яворович мимоволі озирнувся навколо. Ніде нікого. Тільки жовтава мла сповиває оцей дивовижний ліс та розмірено шурхають кроки:

— Шу-у-рх, шу-у-рх...

— А хай вам грець! — вигукнув Петро. — Побачу, що буде далі.

Заліз у кабіну. Венерієць похитувався, наче п'яний, грізна трубка його і стріли валялися на підлозі. Придивившись, Петро помітив — Рожевий притупує ногами і не безладно, а в такт, як оті, що несуть

літака, — шу-у-рх, шу-у-рх... "І його захопило... — подумав Яворович. — А мене все-таки не бере, не бере... Може, дати йому нюхнути нашатиря?" Він уже був потягся до аптечки, але рука не досягла, треба встати, підвестися, а йому не схотілось. Та й навіщо розбуркувати бідолашного? Адже він, мабуть, дуже стомився — ого, скільки вони з ним протюпали...

— Шу-у-рх, шу-у-рх...

Заколисує. Петрові теж хочеться подрімати під оцей шурхіт, руки й ноги якось обважніли, потерпли. Він зручніше вмощується в сидінні, простягає ноги. Згадує, що не закінчив монтувати турбіну, але ця думка ковзнула по його свідомості, як легка хмарина в чистому небі. Встигне, він ще встигне, хай тільки несуть. Бач, як плавно похитується літак:

— Шу-у-рх... шу-у-рх...

Ноги його починають відбивати такт — спочатку помаленьку, а потім дужче і дужче. Так продовжується доти, доки він не цокнув каблуком по чомусь металічному. Цей цокіт порвав павутину заціпеніння — Петро здригнувся, схопився, потер долонею чоло. Ох, і штукарі! Мало й його не приспали... Чи, може, це просто втома?

Поспішаючи, щоб не передумати, Яворович дістав пляшечку нашатиря, понюхав сам, а потім тицьнув під ніс венерійцеві. Той схопився, як ошпарений. Постояв, оторопіло озираючись навколо, а тоді швиденько схопив трубку і стріли. Озброївшись, витяг із складок своєї одежі два "гриби" — одного подав Петрові, а другого почав сам їсти. Живлюча волога одразу відсвіжила Яворовича. Кожен м'яз у нього забринів силою, думки з'являлися чіткі, як блискавки.

Найперше — треба оберігати свою свідомість, зосередити силу волі, щоб діяти, діяти. Закінчити монтаж турбіни вертикального підйому. Налагодити зв'язок з "Астероїдом".

І Яворович з подвоєною енергією взявся за роботу.

ЗАХМАРНА КРАЇНА

Світало. Петро розплющив очі і з подивом помітив, що світанок не жовтий, а білий. Відхилив шолом скафандра, відсунув прозору шторку кабіни. Вгорі помалу обертались диски турбіни — він таки змонтував її! Загіпнотизовані Голомозі ішли з ракетопланом на плечах, а він робив своє діло. І не подумав про відпочинок, доки не встановив турбіни. А тоді закрився в кабіні і заснув. Рожевий спав і зараз.

Виглянувши з кабіни, Яворович побачив, що тепер апарат несуть пологим схилом високого узгір'я. Внизу — суцільні сувої хмар, десь під ними і сизі ліси, а тут — кам'янистий бік гори, обплетений голубою сіткою чіпкої рослинності. Повітря прозоре, хоча небо вистелене тугими пасмами хмар. На вершині гори біліють якісь велетенські кулі — чи каміння, обшпуговане дощами?

Яворович здогадався, що саме там, де ото громадяться білі кулі, і починається Захмарна Країна. Вона, мабуть, розкинулась на високогірній місцевості, відгороджена знизу й зверху потужними пластами хмар. Нижні відділяють її від поверхні планети, верхні — від космосу. "Ну, що ж, — думав Петро, вдивляючись в її білу стіну, що потроху наближалася і виростала аж до хмар, — побачимо твої дива!.."

Літак ритмічно похитувався, Голомозі несли його нагору, здається, з такою самою швидкістю, як і по рівному. Чи вони відпочивали? Чи, може, їм дали зміну? Петро цього не знав, але як би там не було, а запас енергії в них, очевидно, невичерпний. Залізна воля їхніх господарів витискує з них стільки сили, скільки потрібно.

До вершини вже рукою подати.

Яворович виразно бачить, що то не каміння біліє, а якісь кулі. Ось одна поруч... З якого ж вона матеріалу зроблена? Петро вдивляється в напівпрозору плівку, бачить там якісь розпливчасті плями, але не може роздивитися що то.

Літак уже рухається по рівному плато. Багато куль біліє над жовтими гаями — аж до самісінького обрію. Повітря тут чисте, прозоре, видно далеко. Ген-ген темніє, ніби замикаючи оцю квітучу рівнину, якась зубчаста стіна — чи то архітектурна споруда, чи, може, скелі. Ніжно-жовті дерева обступають кожну кулю, і здається, що то й не куля, а гігантська біла квітка чи коробочка бавовника. Кулі розташовані досить далеко одна від одної; поміж ними снують Голомозі, наче тіні, наче безтілесні примари. І кожен з них несе якийсь вантаж, — що саме — Петрові важко розібрати.

Ракетоплан раптом перестав похитуватись, зупинився і плавно ліг на майданчику, оточеному живою огорожею із жовтих кущів, правда, більше схожих на пучки дроту. Поряд з апаратом здіймається величезна куля. Петро окинув її поглядом і відчув, що в душу йому заповзає якийсь тривожний неспокій, недобре передчуття. "От, значить, і прибули... — подумав, щоб заспокоїти себе. — Цікаво, цікаво..." А сам поглядав на Голомозих, що, поставивши літака, гуртувалися осторонь. Очі в них були розплющені, але Петрові здалося, що ці бідолашні ще й досі сплять. Ось вони, як по команді, повернулися в один бік і пішли. Заворушився і Рожевий у кабіні. Поглянувши на кулю, що біліла майже над самісіньким апаратом, він затиснув свою чорну трубку під лівою пахвою і схопив стрілу, готовий до бою. Петро машинально стиснув у кишені металічний корпус мазера. Та враз Рожевий випустив з руки стрілу, і вона впала під ноги. За нею покотилася і чорна трубка. Рожевий подрався до виходу, але Яворович швидко закрив шторку кабіни, і він безпорадно мацав її сухенькими руками. "Що це з ним діється? — здивувався Петро. — Чи не збожеволів?" Рожевий судорожно вхопився за його лікоть і притулився до плеча, ніби ховаючись від удару. Потім запустив пальці у свій високий чуб і закрив ним чоло. Після цього він полегшено зітхнув, відсунувся і, обравши спокійну позу, затих.

Петро обернувся до кулі і невідривно дивився на її білу, трохи шершаву поверхню. Уява чомусь малювала величезну голову, сховану за цією поверхнею, і пильні, пильні очі Ті очі дивляться просто в душу, пронизують усе тіло, ніби рентгенівським промінням, і Яворович відчув, що ці промені переносять думки, що вони освітлюють кожну клітину його організму, кожну звивину мозку. Промені тих очей промацують його мозок, наче читають книжку.

Йому страшенно схотілося спати. Очі самі заплющуються, голова хилиться, хилиться, і свідомість затьмарюється якимось легким туманом. Той туман заважає дивитись, сплутує думки, сповиває в густий серпанок — все більше, густіше... І хтось шепоче: "Спи, спи... Чого ж не поспати, адже ти так натомився... Спи, спи..."

І вже б заснув Яворович, та раптом спалахнула думка: "Це ж гіпнотичний сон!" Спалахнула, наче маяк над темними водами, і сонливість одразу пропала. "Тримайся, тримайся, Петре! — наказав сам собі. — Ти маєш міцну волю, ти можеш засвітити в своєму мозку тисячі маяків, і вони не дадуть тобі спати!"

"Спати, спати, спати..." — слово закрутилося в думці, в уяві з'явилися маленькі друковані літери: спати, наче десь далеко, далеко. Вони прикували до себе всю Петрову увагу — крутяться, наче коліщата, наближаються, більшають, витягуються, і вже перед його внутрішнім зором — велетенське коло з цих літер — СПАТИ. Вони налягають на свідомість, в сизому серпанку один по одному гаснуть маяки, гаснуть, і Петро от-от пуститься берега, порине в імлу... Але ні — один маяк не гасне, спалахує з новою силою! Тіні розпливаються. "Ага, он ти як! — думає Петро. — Вчепився за слово? Ну, то я не буду його повторювати, я викидаю його з голови, чуєш? — викидаю! Бадьорість, бадьорість! Я не хочу... ні, ні, я не повторю цього слова, я його вже викинув геть. І ти облиш ці фокуси, бо я ніколи не змирюся з насильством!"

Встав, потягнувся, струшуючи з себе рештки сонливості, хотів розбуркати і Рожевого, але той був так глибоко загіпнотизований, що,

коли б не дихання, то Петро подумав би: мертвий. Залишив його в кабіні, а сам вибрався назовні і шторку закрив.

Дихнув на повні груди — повітря тут якесь приємне, дихати легко — і несподівано подумав: "А чи я по своїй волі вийшов оце з кабіни? Чи, може, це мені наказано? Ану, чи зможу повернутися назад?"

Спритно скочив на крило, відсунув шторку і ступив у кабіну. Окинув оком панель з приладами. Остаточно впевнився, що його воля витримала поєдинок, що він сам керує своїми вчинками і думками. Почав послідовно обмірковувати становище. Він може звідси стартувати, може перелетіти в якусь незаселену місцевість і там спокійно налагодити рацію. Варто лише натиснути на кнопку пуску... Та й справді, на біса йому ці Головаті? І так є що розповісти на "Астероїді", хіба неправда? Але інша думка не могла з цим погодитись. Як же це так — ось поруч дивовижні істоти, які підкорили собі майже всю планету, і не вивчити їх. навіть не побачити? Це боягузтво. Полетіти — значить відступити, втекти!

Яворович вирішив не тікати.

Вийшов з літака і попрямував до кулі. Він здогадувався, що Головаті мають якусь велику розумово-біологічну силу, що вони діють через психіку і якщо надумають боротися з ним, то доведеться нелегко... Та холодок відчайдушності підганяв його вперед. Одну спробу він уже відбив, це по-перше, а по-друге — навіщо їм боротися з ним?

Хіба їм самим не цікаво дізнатися про інший світ?

Ось вона, біла куля! Здіймається, як нерозкрита квітка лотоса, на висоту, може, метрів десяти чи більше. Схожість із квіткою посилюється ще й тим, що вона ніби виростає з якогось кореня — он його добре видно внизу.

А де ж вхід? Яворович обійшов навколо, пильно приглядаючись до шершавої білої поверхні, але ніякого отвору чи навіть натяку на нього не побачив.

Обійшов ще раз, обдивився пружки, що меридіанами обхоплюють кулю, — входу ніде нема. Трохи пригнувшись (щоб не торкнутися кулі), підійшов до кореня — знизу теж ніякого отвору нема. То, може, це зовсім і не житло Головатих, а якась рослина? "Хіба чикнути по ній гострим ножем?.." Тільки Петро подумав про це, як сам вжахнувся. Одійшов до апарата, довгенько стояв замислений. Потім узявся в боки і гукнув до кулі:

— А що — ховаєшся?

"В тебе допитливий інтелект" — виразно, чітко відчув Петро чиюсь, не свою думку. Це було дивовижно: відчути в своєму мозку порух чужої думки. Дивовижно і навіть лячно.

Петро озирнувся: може, хто заговорив? Нікого. Та й хто б же тут міг обізватися рідною мовою? Знову кинув погляд на кулю — вона почала танути...

ВЕЛИКИЙ РОЗПОРЯДНИК

Пелюстки лотоса зробилися вгорі прозорими, як тоненький лід, і в міру того, як вони розтавали, — перед враженим Петровим зором проступали контури гігантської голови. Пелюстки вкоротилися до половини, і тепер наш космонавт міг бачити всю голову — вона скидалась на голий пуп'янок оцієї величезної квітки. Обличчя в цієї голови маленьке, зморщене, як печене яблуко, зате голий череп страшенно великий, ніби роздутий; з-під його округлості поблискує двоє очей, трохи нижче видно невеличкий отвір, мабуть, ніс. а там, де мусив би бути рот, — синіє коротенька рисочка.

Моторошно було дивитися на цю істоту, але водночас Петро відчував і її велич. Щось притягувало його, наче магнітом, і він одразу ж мобілізував захисні сили свого інтелекту. "Ти маєш величезний об'єм мозку, — думав Яворович, поглядаючи на олімпійськи спокійну голову, що здіймалася над пелюстками,— але не в цьому головне. Колись кібернетичні машини у нас заповнювали цілі зали, тепер — менші за людську голову, а працюють незрівняно краще. Мій розум розвивається за своїми законами і не намагайся їх порушувати. Згода?"

"Згода" — відчув думку-відповідь, при цьому синя рисочка рота не ворухнулася.

"Ви тут передаєте думки біохвилями?" — хотів лише подумати Петро, але таки голосно вимовив ці слова. І одразу ж усвідомив відповідь:

"Так економніше".

Незвично, ну просто дико — розмовляти мовчки, і Яворовичу важко було втримати слова, що народжувались одночасно з думкою і вилітали, як птиці. Він усвідомлював, що цій беззвучній природній радіостанції, якою є Голова, звукові хвилі заважають, але кожного разу, як тільки хотів висловитись — розкривав рота. Зрештою перестав гукати, а тільки хапав повітря. Коли б Головатий умів сміятися, то, безперечно, насміявся б уволю. Але на його обличчі не відбивалося ніяких емоцій, здавалось, він думав про щось своє і не звертав ніякісінької уваги на людину.

Петро обійшов кругом. На потилиці в Головатого побачив здоровенну ґулю, покриту жовтою плівкою. Ставши перед очима, продовжував мовчазну розмову.

"Цікаво, як ви опанували мою мову?"

"Я заглянув у твій мислячий апарат і позичив пам'ять".

"Не точно висловлюєтесь, — зауважив Петро. — Коли б ви позичили мою пам'ять, то я б уже її не мав".

"Я скопіював запас ваших символів".

"Оце вірніше".

"Розкажи, що ви називаєте Землею", — попросив-наказав Головатий.

— О, наша Земля — чудова! — піднесено заговорив Петро, а тоді продовжував у думці: — Приголублена Сонцем, вона буяє зеленню суходолів, гойдає океани, повні риб, а над поверхнею її — прозора атмосфера, в якій літають птиці, шугають апарати, створені людиною.

"Ваше слово "Сонце" означає сліпучий диск. Що це таке?"

Петро на мить зажмурився і уявив ранок. Не думав словами, а уявляв живі картини. Ось він дивиться з балкона на Київ. Ще тільки четверта година, а небо пойнялося сяйвом, на його тлі вирізьблюється золота маківка Софії, а внизу темніє зелень садів і парків. Щебечуть пташки, тіні прозорішають, і ось на чиєсь вікно упав гарячий промінь!

Яскравий диск Сонця спливає вище і вище, і здається, що то й не диск, а отвір у небі, крізь який переливається океан світла, що виграє за голубою сферою...

Потім Яворович пригадав собі луки — в міріадах росинок виблискує Сонце; уявив сади, обтяжені яблуками — юнак труснув стовбур (а це ж він, Петро, в материному саду), і на його засмаглу спину разом з краплями роси посипались яскраві Сонця...

"Так що ж таке Сонце?" — знову мовчазно спитав Головатий.

"Сонце — велика Істина, якої не знаєте ви, хоча й живете поруч з нею", — відповів Петро.

"Істину ми відкрили, і образ її не диск, а хвиля".

Петро уявив діючу модель Сонячної системи: рухається в просторі світна сонячна куля, а навколо неї менші кульки — планети — Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон...

Голова спокійно-величаво сприймала уявні Петрові картини і схеми, потім заронила йому думку:

"Система ця досить чітка, але звідки вона з'явилась у твоїй пам'яті? В глибинах нашої мудрості таких легенд немає. Ти — феномен і будеш доброю поживою для мозку. ("Поживою?"—Петро стиснув корпус мазера). Чого по всій твоїй структурі побігли струми? Поживою — значить об'єктом для вивчення".

— І я хочу вивчати, — сказав Яворович.

"Яблуко яблуню?"

Петро подумав і відповів:

— А хоча б і так. Адже яблуко має в собі яблуню в потенції.

"Якийсь могутній розум виткав тебе — оригінальну загадку. Та я розгадаю, розгадаю".

— Добре, — промовив Яворович. — Тепер дайте мені уявлення про себе: хто ви і що ви, яке ваше місце на цій планеті?

Деякий час відповіді не було: чи Велика Голова не бажала відповідати, чи, може, збиралась з думками. Нарешті Яворович одержав біопередачу:

"Ми — центр усього навколишнього світу, джерело і мета, першопричина і наслідок".

"Ого!.. — щиро здивувався Петро. — Першопричина і наслідок... А інші народи, що живуть там, унизу? На них ви не зважаєте?"

"Подивися вдалину по колу".

Яворович почав дивитися. Спочатку нічого, крім сувоїв хмар і жовтої імли, не бачив. Та ось, наче крізь сітку якогось величезного екрана, почали вирізьблюватися далекі натовпи венерійців — усіх отих Синів Риби, Нащадків Тигра, Дітей Грому — вони снували, наче комашня, роблячи свою буденну роботу. Петро переводив погляд все далі і бачив серед лісів, понад річками, вздовж морських берегів скупчення їхніх жител, — ніби пролітав над планетою. Упізнав і Країну Щитів, побачив і високоволосих, які спочатку хотіли вбити його, а згодом шанували, як посланця долі. Скрізь, куди б не кидав погляд, помічав діяльних, невтомних істот. Багато їх лісовими стежками прямувало до Захмарної Країни, і плечі їхні згиналися під тягарем нош.

"Тепер поглянь, як ми зважаємо на них, а вони — на нас, як вони виконують волю свого Великого Розпорядника.

Враз усі, де хто не був, обернулися обличчями до Захмарної Країни і вклякнули на коліна. І ті, що в селищах, і ті, що в лісах, і ті, що в дорозі, — всі побожно опустилися на коліна.

"Та вони моляться вам, як богу! — вигукнув Яворович. — Тільки он ті, довговолосі, не зігнулися!.." — додав, не приховуючи радості.

"Неймовірно, але це так: довговолосі роботи вийшли з-під контролю... В них розвинувся інстинкт до боротьби, хоча була запрограмована покора".

Роботи? Це ошелешило Яворовича. Може, з хвилину він стояв мовчки. Далекі обрії затьмарились, і тепер перед його зором були самі жовтаві хмари.

"Та невже планета заселена роботами?" — скрикнув, дивлячись у напівзаплющені очі Голови.

"Так, усі вони — витвір нашого інтелекту".

"Але ж я бачив їх зблизька, це живі істоти! — заперечив Петро. — Вони мають не тільки розум, а й емоції".

"Хтось вклав у твою пам'ять примітивне поняття про роботів як про механічні допоміжні пристрої. От і зараз ти уявляєш собі незграбні механізми на зразок оцього твого робота. А насправді найдосконаліші роботи — конструкції, створені на біологічній молекулярній основі. Так, це живі істоти, здатні до розмноження і удосконалення. Вони творять свою культуру — точні науки, етику, естетику, філософію. Але ніхто з них, навіть найрозвиненіші екземпляри, не знає, що вони — роботи. Трапляються окремі геніальні одиниці, яким вдається прочинити двері Істини, але їх вважають божевільними і замикають за істинні двері. І чим більше вони гукають: "Ми — роботи", тим пильніше їх стережуть. Бо самосвідомість основної маси роботів не може сягнути такого рівня. Це ти знаєш і по собі.

Яворович був такий приголомшений цими відкриттями, що в першу мить не звернув уваги на тонко замасковану іронію Голови. Потім зміст останньої коротенької фрази почав поступово прояснюватись у його свідомості. "Знаєш по собі"... Що це означає? Виходить, що він...

— Нічого мене морочити! — розсердився Петро. — Я не робот, чуєш, я — людина!

"Називай себе як хочеш. Але деякі можливості в тебе навіть менші, ніж у наших звичайних роботів. Твій голосовий апарат не здатний творити ультразвуки, а слуховий — їх сприймати".

"Он воно що! — аж зрадів Петро. — Значить вони розмовляють за допомогою ультразвуків! А я думав: німі..."

"Якщо бажаєш — я удосконалю твої рецептори: сприйматимеш найширший діапазон звукових хвиль, бачитимеш інфрачервону і ультрафіолетову гаму променів. І це буде моя відповідь тому, хто тебе прислав, твоєму авторові".

— Дивуюсь я, — спокійно, з гідністю промовив Яворович, — невже отакий могутній розум не може осягнути тієї істини, що Всесвіт не обмежується однією планетою, що живуть і розвиваються інші цивілізації...

"Ти вагаєшся. Твоя пам'ять — мозаїка. Дуже сильний інстинкт самозбереження. Заспокойся: втручатися у твою біологічну схему я не буду, так навіть цікавіше, авжеж цікавіше. А тепер я мушу весь свій об'єм спрямувати на інше".

Пелюстки величезної квітки ожили і почали швидко рости, закриваючи Великого Розпорядника від Петрових очей. За якусь хвилину перед ним знову біліла куля — велична і загадкова.

"ЧИ Є В ТЕБЕ ПТИЦЯ В ГРУДЯХ?"

Стомлений повернувся до свого літака Петро Яворович. І втома ця була не дуже приємна, зовсім неприємна. Не тільки руки й ноги

обважніли, голова неначе налилася оловом. Наче трансформатор, перегрілася від високої напруги, і хотілося її охолодити.

Важко підіймався він до кабіни. Рожевий спав, опустивши голову на груди. Петро уважно подивився на його шию — темно-синя шкіра, он і дрібні зморшки лягли з боків до підборіддя, безперечно, що це — жива тканина. І дихає — значить газовий обмін... То який же це робот? Біологічна, молекулярна основа? Живуть, працюють, створюють цивілізацію?..

Петро втомлено потер долонею чоло. Була мить, коли все це здалось йому сном, але досить було кинути погляд на Рожевого і на білу кулю, якою огорнувся Великий Розпорядник, щоб прогнати цю думку.

Пригадав, що в нього є невеличка плеската пляшечка рому, чудового земного рому. Ніжна дівоча рука поклала ту пляшечку в аптечку, а вуста прошепотіли на вухо: "Ковтнеш, як стомишся". І рука й вуста порушили залізний параграф Статуту, що суворо забороняє спиртне, а він тоді крадькома поцілував і ту руку і ті вуста.

Нетерпляче дістав пляшечку. Ковток обпік йому горло і вогнем поплив по жилах. Тисячі запахів землі вдарили йому в голову — запахи тієї самої реальної Землі, яка виростила і його, і його предків, народила мільярди людей! Ні, він ніскілечки не сп'янів, він тільки відчув свою рідну Землю. І цього відчуття було досить, щоб збудити в ньому енергію. Скільки дивовижного розповість він своїм товаришам!

Поклав Рожевому руку на плече.

— Ех, коли б ти знав, яка гарна наша Земля!

Той підвів голову, розплющив свої сухі очі і сказав:

— Я знаю, що вона гарна.

Він вимовив ці слова не зовсім упевнено, якимось чудним, трохи скрипучим голосом, але ж вимовив, заговорив! Петра наче окропом ошпарило, так він скрикнув:

— Звідки ж ти знаєш?

— Я почуваю себе роздвоєним. Знаю, що виріс тут, враження дитинства і юності наповнюють мене. І водночас я наче був десь там... на якійсь Землі. Дивний сон. Я ж спав, і мені приснилось, що я став іншим юнаком...

— Яким же?

— Ім'я якесь чудне: Петро Яворович. Снились мені зовсім інші простори — вони залиті білим сліпучим світлом, аж у мене очі боліли, і рослини дивовижні: з кружальцями на гілках і всі зелені. Раніше мені не снилось таке ніколи.

— Отож ві сні ти побував у моєму краї, — сказав Яворович і мимоволі поглянув на білу кулю Великого Розпорядника.

— Хіба є такий край насправді?

— Я прилетів звідтіля.

— Це неймовірно. А ще дивніше, що ти заговорив: ми всі думали, що ти німий.

— А я думав, що ваша країна — збіговисько німих і глухих.

Вони обоє засміялися, і це одразу зблизило їх. Правда, Петро помітив, що в Рожевого сміються тільки губи, а очі залишаються якимись скляними. Спочатку в Яворовича, наче докучлива муха,

крутилася думка: "Робот, робот". Але розмовляючи з венерійцем, чуючи його голос, спостерігаючи вираз його обличчя, Петро мало-помалу відігнав цю думку. Адже без ніякого сумніву — перед ним жива, мисляча особа!

Не без "задньої думки" Петро заговорив про походження розумних істот. Рожевий замислився, на його чолі збіглися зморшки. Потім промовив скрипучим глухуватим голосом:

— Головаті твердять, що створили нас... А хто створив їх самих — хіба не мати Невідомість, яка обіймає увесь світ? І чи вони складаються з іншої речовини, ніж ми? З тієї самої. І наші мудреці вже вирощують могутні мозки, подібні до оцих... — Він показав на білу кулю. — І вони допоможуть нам у праці, в житті.

— А хіба вони не всі отакі? — спитав Петро.

— Це їхні наймудріші. Сидячи в білих кулях, вони думкою сягають далеко в Невідомість, а вона манить, заплутує їх і приводить на те саме місце, звідки почався шлях. В деяких від цього порушується злагодженість, і вони гинуть в страшних муках — їхній рев лунає попід небом дні і ночі. І все ж таки вони відмовляються від тіла, щоб виростити величезний мозок. Сидять, заплющивши очі. і таким способом намагаються відкрити таємницю таємниць. Голомозі напувають їх "Соком мудрості" — від нього сохнуть кінцівки, а мозок розростається. Працюють за них інші, навіть з нами воюють інші — всіма керує Великий Розпорядник. В ім'я своєї мудрості він може винищити безконечні ряди своїх послушенців... Але так довго не буде. Наші старі вчені побачили у хмарах знання: на Головатих впаде тяжке лихо, бо не можна безкарно обдурювати Матір Невідомість...

На темно-синьому його обличчі, в сухих очах з'явився вираз екстазу. Він провів долонями по щоках, наче вмиваючись, і усміхнувся.

— В чому ж їхня мудрість? — спитав Яворович.

— Не знаю. Може, нам розповість моя Гілка...

— Це її ім'я?

— Так.

Петро почав запитувати про народ Країни Щитів, про тамтешні звичаї і культуру. Рожевий охоче розповідав, у його пам'яті було безліч фактів з життя рідного народу, історія якого губиться десь в глибині "днів і ночей". Але про що б він не говорив, а неодмінно повертався до найцікавішої для себе теми: про свою Гілку, яка, може, перебуває десь поруч, зовсім близько... Одного разу Голомозі несподівано напали на їхнє селище, і вже змінилася тьма ночей і днів, як його пара потерпає в оцій жахній країні Головатих. Ех, коли б її знайти!

І вони, вийшовши з літака, подались шукати. Рожевий розпитував зустрічних Голомозих, але ніхто не знав такої. В його рухах, у виразі обличчя з'явилася тривога. Коли Петро спробував заспокоїти його, Рожевий сказав:

— Чи ти знаєш, що таке кохання?.. Деякий час він ішов мовчки, а потім заговорив — не то до Петра, не то до самого себе:

— Різноколірне сяйво вночі, тиха музика лісу... — все на двох, все на двох — увесь світ.

Яворович раптом спитав:

— А ти знаєш, що таке поезія?

— Поезія? — перепитав Рожевий.

— Так, поезія.

Петро насторожено ждав, що він скаже. Адже поетичне відчуття відрізняє людину від тварини...

— Поезія... — приглушено заговорив Рожевий, — це коли ми з Гілкою слухаємо голоси риб у морі, коли виходимо на берег, тримаючись за руки, і Птиця б'ється в наших грудях... У тебе є Птиця?

— Є, є! — радісно відповів Петро.

ЩО РОЗПОВІЛА ГІЛКА

Вигляд самотніх куль серед жовтизни шпичакуватих гаїв наганяв на Яворовича тоскний настрій. Фіксуючи на кінострічку краєвид, він думав про велике конструкторське бюро природи, в яке проникли оці Головаті. Які могутні сили дрімають у цих мозках, ізольованих, виключених із життя... Марнуються на якісь химери отакі чудові біокібернетичні комплексні Цікаво, над якими ж проблемами замислились оці геніальні голови?

"А чому, власне, геніальні? — вхопився Петро за останню думку. — Може, тому, що створили біологічних роботів? Але ж головне все-таки мета. Навіщо? — ось питання. Яка ж у них мета? До чого вони прагнуть?"

Хотілося спитати про це у ближчої кулі, але подумав, що краще вже мати справу з Великим Розпорядником (був упевнений, що той стежить за кожною його думкою).

Праворуч і ліворуч, близько й далеко бовваніють білі кулі над жовтими кущами. Але всі вони поступаються розміром кулі Головного Розпорядника, жодної іншої такої Петро не побачив. Деякі зовсім маленькі — наче пуп'янки.

Тиша. Цілковита тиша. Голомозі снують поміж кулями, не звертаючи ніякої уваги на космонавта і його товариша. Рожевий час від часу зупиняється і ворушить губами — Петро здогадується, що він запитує про свою Гілочку, але ніяких звуків не чути. Та ось він заметушився, затупцював, обертаючись на всі боки, наче стрілка компаса поміж магнітами. Яворович націлив на нього апарата, зробив кілька кадрів.

Рожевий глухо пробурмотів:

— Я вже відчуваю: вона близько, близько...

Пішов, як сонний, по боковій стежці, жовті колючі кущі хвиськали його по обличчю, а він усе йшов, простягши вперед руки. Петро ледве встигав за ним. Так вони йшли, може, хвилин десять, Рожевий раптом кинувся бігти. Тепер і Яворович побачив ту, яку той називав Гілочкою. Дівчина йшла, притискуючи до грудей щось схоже на темне горнятко. Граціозна постать її огорнута золотистою матерією, і це відтіняє її темно-синю шкіру; жмут високого волосся, перев'язаний з самого вершечка, конусом похитується на голові.

Яворович ледве встиг підняти кіноапарата, як вони кинулись навстріч. Може, за крок від Рожевого дівчина спинилася і повернулась до нього спиною. Він підняв руку, мабуть, щоб обернути її до себе, але стримався і сам став до неї спиною. Петро не знав, чи говорили вони між собою в цей час, але стояли отак довго. І, можливо, порушуючи їхні звичаї, він підійшов до закоханих і сам повернув їх обличчям до обличчя. Відійшов і ще зробив кілька кадрів. Спохватившись, поглянув на їхні очі: хотів побачити сльози, сльози радості! Але очі в них були сухі, блискучі.

Невже не виступила жодна сльозина? Чи, може, вони взагалі не плачуть?

Дівчина заспішила з своєю ношею, не пішла, а побігла поміж кущами. Золотистий її одяг зливався із жовтим фоном.

— Чого ж ти її відпустив? — спитав Петро, поглядаючи в обличчя Рожевого і намагаючись прочитати на ньому вираз щастя чи суму. Обличчя було непроникне, однакове. Отже, переживання всі десь у глибині єства.

— Сказала: мусить виконати обов'язок, — глухо промовив Рожевий. — Вона ще не знає, що її чекають вищі обов'язки у себе на батьківщині.

Він стояв і дивився в той бік, де важка запона хмар ховала його рідний край.

— У вас є таке почуття — любов до батьківщини?

— Коли б не було — і ми б опинилися серед Голомозих.

Гілка незабаром повернулась і повела їх до свого житла. По дорозі Рожевий, мабуть, розповідав їй про Яворовича, бо дівчина частенько повертала свою голівку в бік чужинця і поглядала сухими блискучими очима. Та на її обличчі Петро не зміг прочитати нічого: воно гарне, але нагадує маску.

Зійшли в глибокий вузький яр. По його схилах зяє багато чорних отворів. До одного з них завернула Гілка, і вони опинилися в напівтемній норі. Це було її житло. Щоб не стояти зігнувшись, Петро сів на долівку, встелену якимись шматками.

"І оце ти тут живеш і не тікаєш до нашого моря?" — спитав її коханий, і коли б Петро міг чути ці слова, то вловив би в інтонації біль, гіркоту, протест. Але він не міг чути їхньої розмови, інколи йому дещо перекладав Рожевий, переходячи на людський діапазон. — "Кожна гілка мусить бути біля свого дерева!" — патетично продовжував юнак.

Дівчина підвела його до виходу і вказала на білу кулю, що приліпилася над самісіньким урвищем. Це було зрозуміло й без слів. А

Петро ще подумав: кулю цю, мабуть, видно з кожної нори, отже, Головатий, який там сидить, посилає команди-імпульси в усі отвори. Зручна позиція. З протилежного боку теж стовбичить Головатий, огорнутий білими пелюстками. Це, власне, підстанції мозку Великого Розпорядника...

Рожевий подивився на кулю і одвернувсь.

"Невже вони ніколи не сплять?" — спитав свою кохану.

"А хіба що?"— здивувалась вона.

"Як то що? Сьогодні ж одразу ми тікаємо звідси!"

"Куди?"

Це запитання спантеличило Рожевого. Він обернувся до Петра і переказав йому розмову.

— Вона питає куди. Я не знаю, що їй відповісти!

Петро усміхнувся:

— У нас теж буває — не знаєш що сказати жінці.

Гілка стояла, трохи схиливши голову набік і з'єднавши руки на поясі. В її постаті було щось іронічне.

"Я думаю навпаки: ти зостанешся тут... якщо хочеш, щоб ми були в парі".

— Вона думає навпаки! — вигукнув Рожевий до Петра.

Той розвів руками:

— У нас, на Землі, жінки теж часто думають навпаки...

"Хіба можемо ми, діти Риби, жити в оцій норі? — обернувся юнак до дівчини. — Пригадай наші простори, наші ліси й моря, наших ровесників і батьків!"

"Невдовзі настане страшне: Великий Розпорядник готується знищити увесь рід Риби. Підемо туди — і ми загинемо".

Юнак відступив на крок, немовби бажаючи краще роздивитися на неї.

"Він давно обірвав би наше буття, та не може. Від їхніх біохвиль нас захищає волосся і високі щити".

"Тут щось уже таке приготовано, що ні волосся, ні щити не допоможуть. Здійсниться воля Великого Розпорядника".

Вони відійшли в куток і притиснулись до стіни — щоб далі від входу, далі від білої кулі.

"Мій любий, — сумовито говорила Гілка, — ти усвідом і закарбуй собі в пам'яті те, що зараз почуєш. Досі увесь рід Синів Риби тільки ізолювали, тримали в оточенні — для якогось великого експерименту. І ось ця епоха минула, Сини Риби випили свій час, вичерпали його день за ніччю, хоч він плинув довжелезною рікою. Лишилися краплі, бо невблаганна мудрість Головатих — творців і руйначів — от-от закриє шлюзи. Завершився історичний цикл, і весь народ Країни Щитів мусить піти у небуття, розчинитися у Невідомості, вернутися туди, звідки вийшов. Коло замикається. Мусить здійснитися воля великого розуму Головатих, що є джерелом життя і небуття. Так-так, мій любий, гака їхня воля, такий непохитний закон. Великий Розпорядник вирішив знищити

Країну Щитів. Уже завершено підготовку, вже зібрано могутню силу, і вона чекає лише імпульсу. Безліч Головатих виробили в собі здатність концентрувати своє випромінювання в потужний пучок. Тепер кожен з них може посилати на величезну відстань біохвилі такої сили, що проти них немає захисту. Загибель впаде на Синів Риби, де 6 вони не були. Усе живе поляже, навіть дерева... В тобі хвилями ходить напруга, мій любий, але ти мусиш скоритися, і, може, Велика Мудрість дасть нам дні і ночі, і ми вип'ємо їх разом з тобою, у парі. Це ж безглуздо гніватись на закони Невідомості, адже ми з тобою все одно не вічні".

"Ми не вічні, а рід наш вічний! — відповів юнак, а в усьому тілі його наче блискали блискавки і гриміли громи. — Ходімо до своїх — попередимо, підготуємось!.."

"Марні поривання, любий".

"У нас теж велика сила!"

"Все враховано, проаналізовано, виверено".

"Тікаймо!"

"Лишайся тут".

"В оцій норі?"

"Законам Невідомості треба підкорятись".

"Побачиш, я визволю тебе звідси, Гілко, визволю тебе від твого страху!"

Вона взялася рукою за його волосся, стиснувши тугий жмут. Петро не знав, що це засіб заспокоєння, і з цікавістю стежив за рухами дів

чини. Зафіксувати цю сценку на кінострічку не зміг: в печері було напівтемно.

"Не заспокоюй мене, Гілко, бо хіба можна бути спокійним, коли піднято спис на батьків і братів, на минуле і майбутнє рідного роду! Я зараз же йду до нього..."

"До Великого Розпорядника? Я не пущу. Загинеш!"

Рожевий легко відштовхнув її і подався з печери. Яворович пішов за ним. А вслід поспішила і Гілка, схожа на бджолу в своїй золотистій одежі...

ЮПІТЕР ГНІВАЄТЬСЯ

Як не намагалася Гілка стримати свого коханого, не допустити безрозсудства, він сміливо наблизився до Головного Розпорядника. Під лівою пахвою темніла трубка. Все його єство аж бриніло від напруги, він був готовий навіть загинути аби тільки пожбурити оцій жорстокій голові свою правду.

І ось він став проти білої кулі на відстані польоту стріли — невеличкий, але красивий у своїй рішучості.

"Я хочу говорити з тобою, Великий Розпоряднику!"

"Те, що ти хочеш сказати, я вже знаю".

Рожевий міцніше притиснув трубку, ступив крок уперед.

"Виходить, правда, що ти замислив знищити Синів Риби і всю нашу Країну Щитів?!"

"Що ти розумієш у цьому, роботе? Коли б ти знав, скільки біологічних різновидів мені доводилось виводити з Небуття і повертати їх назад, то не виголошував би марних запитань".

"Хіба ж це..." — почав Рожевий, але думка його урвалася. Він побачив, що з-за білої кулі, наче з легкого туману, до нього простує... точнісінько і який самий юнак, як він. Така постать, така хода, навіть одяг не новий, тільки що свіжий, не поношений.

Побачивши двійника свого коханого, Гілка затулила очі долонями. Рожевий мимоволі позадкував.

Та це було лише першої миті. Гордий Син Риби опанував себе і зупинився.

"О Великий Розпорядник! — підняв він руку. — Я визнаю, що ти наш творець, мені не потрібно доказів..."

А двійник підходив ближче — вже видно було, як здіймаються і опускаються його груди при диханні.

"...Але нищити своїх дітей — це жорстоко і безглуздо".

Точна копія Рожевого зупинилась перед ним і промовила його ж голосом:

"Вгамуйся. Найвища мудрість — підкорення ритмам злетів і падінь. Ходімо, Гілко..."

Не встиг цей другий доторкнутися рукою до Гілки, як у груди йому впилася хижа стріла. Він схитнувся і впав мертвий.

"О Великий Розпорядник, а коли ви всі станете перед лицем Матері Невідомості..."

В тумані, що оповиває білу кулю Розпорядника, бовваніє постать. Ось вона рушає, наближається. У Гілки тремтять руки — ще один такий самий, як її коханий!

"Вгамуйся, — промовила постать знайомим, рідним голосом. — Це марне — опинатися несхитному Законові Оновлення".

"Виходить, тільки для нас цей закон?"— гукнув Рожевий до кулі.

Але відповів йому новий двійник:

"Все підкоряється цьому Законові. Мозок Головатих безперервно, краплина за краплиною, оновлюється. В цьому їхнє безсмертя. А замість нашого роду з'явиться інший..."

"І ти, підкінчик, говориш про "наш рід", — обурився Рожевий.— Чи ти його відчуваєш? Чи живеш ти його болями, його радощами?"

"Я такий же, як і ти".

"Ні, не такий! — заперечив Рожевий. — Ти не маєш того, що ми набули в процесі розвитку. Хоч і мислиш, але ти манекен. Ти не любиш і не можеш любити життя!"

"Зрозумій, що життя — це тільки прояв Невідомості. Такий закон: одна краплина поступається місцем іншій. Увесь наш рід—це крапля".

"Ні, не крапля, а велике море!"

"Хіба це не однаково для Матері Невідомості — крапля чи море? Все підкоряється ритмам оновлення, і ти даремно збурюєш своє єство. Ти вже дізнався багато, чого ж іще хочеш?"

"Чого я хочу? — гукнув Рожевий. — Хай кожен з нас, наче крапля, падає в Невідомість, оновлюючи рід, щоб він вічно жив і розквітав мудрістю. Ось чого я хочу!"

"Закон його змете. Ходімо, Гілко, ходімо, люба..."

Друга стріла з шумом вирвалася з трубки, і цей покотився додолу.

Але двійники ішли і йшли. Здавалося, безліч їх сиділо за білою мовчазною кулею і тільки ждало своєї черги. Кожен з них говорив Рожевому щось про вищу мудрість, про одвічні закони буття, і кожен закликав спокійно йти у Невідомість. Спочатку Рожевий відповідав їм, сперечався, але згодом замовк, бо побачив, що Великий Розпорядник глухий до емоцій і що цю суперечку вирішить боротьба.

Як тільки двійники наближалися до Гілки, він спрямовував на них свою чорну трубку, і кожен падав як підкошений. В Рожевого не було жалю до них, бо хіба ж вони народжені? Хіба в них було дитинство, юність? Чи ввібрали вони в себе звуки і пахощі рідних лісів? Музику моря? Вони таки справді — роботи, вони виконують чужу волю, і тому їх треба нищити, нищити...

Та коли в трубці не лишилося жодної стріли, а з туману з'явилася нова постать, Рожевий вигукнув:

"Ти гніваєшся, Великий Розпоряднику? Але в моїй свідомості немає страху перед тобою!"

"Коли б у мене були пелюстки емоцій, — відгукнулась голова, — то я б радів з тебе: адже ти — продукт діяльності нашого мозку, нашого

життя — піднявся до самосвідомості. Ти знаєш, що знаєш. Це високий ступінь розвитку. На новому етапі наш творчий розум проявиться ще яскравіше".

"Творці... Боги... Я не вірю у ваше безсмертя! Трубка вже націлена, стріла завмерла перед польотом. Стережіться!"

Вхопивши Гілку за руку, він поспішив до свого нового друга — Петра Яворовича, який був зайшов до свого апарата.

Петро безуспішно намагався полагодити рацію. Слухав розповідь молодого розхвильованого венерійця і морщив чоло, болісно думаючи про своє. Гілка зіщулилась і заклякла.

"Як тільки стемніє — ми втечемо!" — виголосив Рожевий.

Петро поглядав на нього, а в голові пропливали якісь тривожні, хаотичні думки. Отак в земному небі линуть, гнані вітром, сірі хмари. Намагаєшся розгледіти їх, а вони міняють обриси просто на очах, і можеш побачити в них те, що підкаже тобі уява: материки, гірські хребти, велетенські бородаті голови з темними плямами очей... Так, процес оновлення панує в усьому Всесвіті. Все в русі, все в розвитку. Без цього не було б ні зірок, ні планет, ні грому, ні пахощів, не було б самого життя... То невже ж Природа — наче та дитина біля купи піску: то виліплює, то руйнує?.. А так, так, Невідомість, Природа не може не створювати і не руйнувати... Вона творить із захопленням, використовуючи всі свої можливості, і нищить без жалю. Отак будуть зметені і довговолосі, так, так... А замість них з'являться досконаліші біологічні конструкції. Такий одвічний закон оновлення. Створені мудрістю Головатих, довговолосі переступлять поріг Небуття, і для них самих буде однаково — жили вони чи ні, бо зітреться їхня пам'ять. Тільки в бездонній пам'яті Великого Розпорядника ляже маленька цяточка як спогад про експеримент. Ну, з цим усе ясно. Даремно Рожевий опинається... Так... То вони, а я... Великий Розпорядник ніяк не

може розгадати таємниці моєї появи... Хіба? А може, не дуже хоче? Ну, певне ж... Немає нічого, що приховалося б від його мудрості. Адже він одразу розгадав знаки мого мислення... Він читає мою психіку, наче розкриту книгу. І невже в ній не залишив свого символу мій автор, мій загадковий конструктор?.. Хочеться спати, спати...

"Спати!" — це слово прозвучало сигналом тривоги. Сліпуче сяйнув у Петровій голові "маяк". Яворович потер долонями скроні, стрепенувся. Будь насторожі, юначе, не піддавайся чужій волі! Бач, як скрадливо пробрався у твою свідомість Великий Розпорядник, як непомітно накинув сіть своїх думок... Е ні, це нечесно, хоч ти й Розпорядник та ще й Великий!

Петро випростався в кабіні, став обличчям до білої кулі.

— Хочеш говорити — то давай відверто!

Білі пелюстки почали танути, танути, і перед зором Яворовича знову з'явилося велетенське печене яблуко Голови. Синя рисочка рота, навислий лоб. Маленькі очиці так і вп'ялися в Петра. Але він стояв несхитно, як і належить людині.

— Я відкидаю твої думки, — сказав уголос Яворович. — І якщо Природа — дитина, то ми мусимо виховувати її. А уяви собі, Великий Розпоряднику, що хтось інший експериментує над вами, Головатими?

Петрові здалося, що синя рисочка рота тіпнулася.

"Ми завжди були і завжди будемо. Розум дав нам безсмертя. І ти створений кимось із наших мудрих. Невже ти не усвідомлюєш цього? Адже ти — один".

— Ні, я не один, нас дуже багато — людей!

"Це в твоїй уяві".

— Можеш переконатися.

"Як саме?"

— Спробуй прийняти електромагнітні коливання із-за неба. Там мої товариші ждуть мене.

"Нова загадка, — подумав Великий Розпорядник. — Оце парадокс, яких немає в лабіринтах моєї пам'яті".

На голому черепі Великого Розпорядника з'явилося синє яблуко. Спочатку Петрові здалося, що воно набухло під плівкою, але придивившись, він побачив, що "яблуко" вільно перекочується на голові. Ось, ніби знайшовши найзручніше місце, воно зупинилося. "Оце так приймач, — подумав Петро. — Сферичний, охопить усе шатро неба". В цю мить "яблуко" почало світліти, в ньому замиготіли тоненькі прожилки.

"Вони тебе кличуть", — передав Великий Розпорядник.

— З якої ділянки неба? — аж стрепенувся Яворович.

А "яблуко" на голові Великого Розпорядника мінилось, там нуртували якісь течійки.

"Сигнали йдуть згори, прямовисно до плато".

— Кинь туди отаку думку: "Живий-здоровий, перебуваю на високогірному плато, Великий Розпорядник вважає мене за робота".

"Добре, хай знають, що я здогадався".

"Яблуко" на його величезній голові посиніло, наче від напруження.

— Прийняли?!

"Так. Але ти мусиш нарешті розкритися, жарт затягнувся".

— Тут немає ніякої таємниці, ніякого жарту. Можу повторити те, що вже казав: я — людина, житель планети Земля, третьої від Сонця...

"Запрограмували тебе міцно. Ще й атмосферні явища викликали..."

— От що буває, коли мозок, хоч і великий, залишається віч-на-віч із собою, — перебив Петро. — Безумство запускає коріння у мудрість. Ну. як хочеш, а я можу стартувати! Негайно лечу до своїх друзів! Вони наді мною...

"Парадокс із парадоксів. — подумав Великий Розпорядник. — Або я збожеволію, або розгадаю. Цей робот використав мене для своєї гри".

— Не для гри, а для зв'язку з космічним кораблем!

"Коли б усе це не було таким оригінальним, я б уже припинив твоє існування".

— Даремно погрожуєш, — спокійно відповів Петро і намацав у кишені мазера. — Коли б тобі вдалося мене вбити, за мене помстилися б мої товариші. Бо хто ж є могутніший за людину? Ніхто. Ви, Головаті, розвивалися однобоко. Убивши своє тіло, ви позбавили свій мозок досвіду, через це і мудрість ваша обмежена, викривлена, фальшива. Животієте під сувоєм хмар і навіть не підозрюєте, які навколо глибини простору, яке Сонце палахкотить...

"Ага, тепер мені стає зрозумілим, хто послав тебе, — злорадо подумав Великий Розпорядник. — Говори, говори".

— Ми прибули до вашої планети як друзі. Ми хочемо розкрити перед вами океан світла...

"Так, це ті уперті сектанти, які вигадали легенди і самі повірили в них. Вони надумали зруйнувати Суспільство Мудрих".

А Петро, запалившись, продовжував:

— Одною з причин вашого виродження є ліквідація мови. Адже голос, інтонація сприяють виробленню людського...

"Яблуко" з голови зникло, вона окуталась якимось темним серпанком, обриси Великого Розпорядника виднілися неначе в хмарі. То була хмара страшного гніву, а Петро не знав і жбурляв дошкульні слова:

— Пройде небагато часу, і мужній народ Країни Щитів залишить вас далеко позаду...

Це, мабуть, була та іскра, що викликала вибух. Голова повернулася до Петра потилицею, розсунулася жовта плівка на гулі, і він побачив... червоне око. Рожевий і Гілка шарпнулися, забилися в куток, і Яворовим інстинктивно закрив прозору шторку кабіни.

— Світло того ока — вбивче, — проскрипів Рожевий.

— Якщо космічна радіація не могла проникнути в кабіну, то біологічне випромінювання — тим більше,— заспокоїв його Петро. — Зараз ввімкну двигуна, і ми відлетимо від такого нервового сусіди. Юпітер гнівається, значить правда не на його боці!

Він спокійно сів за пульт, натиснув кнопку стартера і одразу ж почув, як запрацював двигун підйому. Зараз Петро підніме апарат, десь у безпечному місці висадить своїх пасажирів, а сам... Але чому апарат не здіймається? Яворович дає такі оберти турбіні, що вона аж завиває, ракетоплан здригається, але стоїть на місці, наче прип'ятий. Петро повернув голову і побачив, що навколо машини, просто на очах виростають, в'ються якісь гнучкі, як ліани, дерева. Незабаром вони буквально сповили літака, обшнурували його, як лялечку.

Петро вилаявся в думці і вимкнув мотор.

Як вирватися з оцих цупких обіймів?

ХАРЧ СПОКОЮ

Першою опам'яталась Гілка. Петро бачив, як вона щось говорила своєму коханому. Рожевий переказав:

— Вона хоче принести нам харч. Каже, що Великий Розпорядник її не каратиме, бо вона нічого не завинила. Випусти її з свого житла.

Яворович відсунув шторку, і Гілка нечутно висковзнула з кабіни. Справді, червоне око затяглося плівкою, і дівчина спокійно пішла собі і незабаром зникла за кущами.

"Що ж робити? — думав Петро. — Невже отак і сидіти в кабіні?"

І враз він згадав про скафандр. Адже цей космічний костюм також захистить його від біологічних променів!

Одягся і одразу вибрався назовні, закривши в кабіні Рожевого.

Блимнуло червоне око — раз і вдруге, блимнуло й утретє... А Петрові нічого. Він стояв і дивився на цупку рослинність, що густо обплутала літак.

Око блимнуло ще яскравіше.

"Ех, не хочеться мені тебе блимнути! — подумав Яворович. — Може, ти таки зрозумієш..."

Стояв, прикидав у думці, як розчистити оці густі, чіпкі хащі. Пустити в дію мазер? Це дуже небезпечно, ризиковано. Адже маленька похибка, неточний рух, — і він власними руками знищить машину, спалить міст до своїх друзів, до своєї планети, до людей. А ліани так густо розрослися, що й не помітиш, як відчикрижиш шмат металу. А як ненароком спіткнешся? Полосне по всьому корпусу... Ні, ні, про мазер нічого й думати.

Петро вихопив з піхов мисливського ножа — блиснула голубувата сталь — не ніж, а справжній тесак! З лютим завзяттям почав рубати, кришити плетиво пружних, звивистих стовбурів. Сталь жадібно стинала живе мотуззя, темна сукроватиця текла на грунт.

Аж упрів Яворович, поки позбивав гадючі рослини з одного боку літака. Зайшов на другий — там, здалося, заросло ще густіше. Рубав і думав про дивовижні знання живої природи, про біогенні секрети, якими володіють Головаті. Щоб за бажанням викликати отакий інтенсивний ріст рослин! Та це ж... Коли б можна було на Землі...

Останній помах ножем — остання ліана зазміїлася біля Петрових ніг. Полегшено зітхнув. У скафандрі було душно, але зняти його не наважився, вважав, що навіть шолом відхилити небезпечно. Нічого, він потерпить, тепер уже недовго...

Підвів голову— що таке?! З того боку знову піднялися рослини! Так, так, доки він вирубував тут, — вони виростали там. Це було неймовірно. Петро обійшов апарат і почав мацати руками гнучкі жилаві рослини.

А хай йому чорт! Вони ростуть буквально на очах. Ну, скільки він порався з того боку — хвилин з десять? Не більше. А бач, як знову заросло!

Деякий час стояв розгублений, тільки дивився, як ці кляті рослини оповивали літака. А тоді кинувся рубати з таким лютим завзяттям, що тільки цурпалки летіли.

Але це була Сізіфова праця: ліани виростали вслід, і, здається, рубка сприяла росту. Втомлений, знесилений, Петро забрався до кабіни. Там уже сиділа Гілка і годувала свого коханого великими біластими плодами. Юнак жадібно кусав м'якіть, з якої аж капав сік. Тільки тепер Яворович відчув, як йому хочеться їсти. Гілка, ніби вгадавши його бажання, подала "яблуко".

— Вона каже: це харч спокою. — обізвався Рожевий. — Смачно, я ще такого не куштував.

Плоди і справді були смачні: м'якіть ніжна, сік солодкавий. Яворович їв і поглядав назовні. Проклятущі ліани ще дужче оповили апарат, прив'язали його сотнями міцних канатів. Петро вийняв мазера, покрутив у руках і поклав на коліна.

Рожевий якось обм'як, гострий блиск його очей погас.

— Ай справді, це харч спокою, — сонно проказав він. — Ніяких тривог, ніяких небезпек я не відчуваю, їх просто нема. От що може зробити кохана, кохана...

І в Петра розлився спокій на душі. Дивовижна байдужість пойняла його волю. Та й чого йому, справді, хвилюватися, навіщо себе шмагати? Ну, стартує він згодом, пізніш — хіба не однаково? Адже космічний їхній корабель все одно ще з місяць перебуватиме на орбіті супутника... Петро знав, що цими міркуваннями він тільки хоче виправдати свою лінь, свою бездіяльність, усвідомлював, що це ганебно для космонавта, але нічого вдіяти з собою не міг. Сидів, міркував про це, а щоб змінити становище — і пальцем не кивнув. Минали години, Яворович бачив, як ліани обплутали літака, бачив, але оком стороннього.

"Що це зі мною робиться? — думав сам собі. — Хіба ж так можна?"

Але не встав, не кинувся нищити клятих ліан.

Спокійно спостерігав, як Гілка взяла спочатку грізну трубку Рожевого, а потім і його мазера. Подумав, правда: "Нащо воно їй?" Але не відібрав. Хай бере, хіба вона де діне?

Коли стемніло, закохані зібралися йти.

— Я залишаюся з Гілкою, — сказав Рожевий, її правда: тут хоч нас двоє вціліє, а там — загинемо усі. Ми продовжимо рід. Лишайся і ти в нами, відкинь свої фантазії і живи, як усі.

— Фантазії? — гірко усміхнувся Петро. — Ні, брат, це не вигадки — Земля, народ... Вони існують реально, і я мушу прагнути до них.

— Облиш. Хіба не бачиш, як тут добре?

— Ага, добре, добре... І дуже цікаво...

Яворовичу не хотілося навіть розмовляти, сидів розморений і байдужий до всього.

Ті двоє, не поспішаючи, вибралися з кабіни і зникли десь у темряві. Петро позіхнув, зручніше вмостився на своєму сидінні і невдовзі вже спав спокійним, глибоким сном.

"ДРУГЕ НАРОДЖЕННЯ"

Наступного дня Рожевий і Гілка навідались до Яворовича. Гілка знову почастувала його плодами спокою, і тепер вони здалися Петрові ще смачнішими.

Гілка, через свого нареченого, запропонувала піти побачити якесь свято Головатих. Яворович не заперечував — іти то йти. Щоб легше було ходити, навіть скафандра зняв — недбало кинув на сидіння і вибрався а кабіни. Ковзнув байдужим поглядом по білій кулі Великого Розпорядника і почовгав услід за Гілкою і Рожевим. Про небезпеку навіть не подумав.

Довгенько ішли вони, минаючи білі кулі, оточені жовтими їжакуватими кущами. Нарешті зупинилися над урвищем. Тут кінчалося оце високогірне плато, заселене білими кулями, а там. внизу, у срібному мареві розкинулася величезна країна, звідки й походять Головаті. Петро бачив білі стрічки річок, темні гаї, рівно прокреслені шляхи, що губилися на обрії серед мозаїки якихось невиразних плям. Йому здалося, що в самій атмосфері відчувається добробут, щедрість природи, якесь ідилічне щастя.

Внизу помітив довгу процесію, яка повільно рухалася по шляху до плато. Попереду йшла низка постатей у білому, за ними вслід — у золотистому — такому, як Гілка. Все відбувалося так, як у німому фільмі: постаті рухалися беззвучно, ніби й не йшли, а пливли в густому мареві.

Гілка повела Петра і Рожевого понад урвищем далі, і процесія то зникала з очей, то з'являлася знову, але все ближче і ближче. Нарешті підійшли так близько, що можна було розрізнити окремі постаті. Це були

жінки, і передня несла на руках дитину. Яворович зачудовано дивився на них — ну, точнісінько, як на Землі! Жінки в білому дуже нагадували йому земних жінок, важко було повірити, що це істоти з іншої планети.

Тільки підійшовши ще ближче і побачивши, що тіло в них зелене, як рута, Петро переконався, що це — венерійки. Собою гарні, пропорційно складені, вони викликали симпатію. Та, що несла на руках дитину, задумливо схилила над нею голову, і це нагадало Петрові "Мадонну з дитям" Леонардо да Вінчі.

Рожевий торкнув Яворовича за плече і голосно заговорив:

— Цей обряд називається "Друге народження". Посадять дитя у квітку і будуть вирощувати мудреця!

— Не кричи так, незручно, — шепнув Петро.

— Вони все одно нашого з тобою голосу не чують: не той діапазон! — загукав Рожевий ще дужче. — Ось і Гілка нічого не чує, вона думає, що ти німий.

Петро усміхнувся. Рожевий продовжував кричати (це, мабуть, його розважало):

— Що ви робите? Нащо відбираєте в дитини дитичстро? Фальшива у вас мудрість, коли в'ялить тіло!

"Еге, так легко критикувати, — подумав Яворович, — коли на різних частотах..."

Дорога, по якій ішла процесія, зигзагами підіймалася все вище і вище. Нарешті білі постаті венерійок зійшли на плато, а за ними золотим шлейфом тягнулися Гілчині подруги. "Рабині, — подумав Петро, — бранки. Бач, кожна щось несе". В їхніх великих очах тьмяніла покора.

— Хто вони? — спитав у Рожевого, і той підтвердив його здогад:

— Це тіні своїх владарок. Вони йдуть за ними скрізь, навіть за межу життя.

"Тіні..." Петро й справді побачив тіні — неясні, розпливчасті, але все-таки тіні! — і це була для нього велика новина. Певно, над цією країною хмарність тонша, не так розсіюється світло, як, наприклад, в Країні Щитів, і тіла відкидають легку тінь.

Тим часом Рожевий вів далі:

— І Гілка моя — теж тінь. Це їй владарка дозволила побути зі мною. І я тут зроблюся тінню, бо настає таке, що тінню бути краще.

Яворович усвідомлював, що це рабська психологія, але чомусь не мав найменшого бажання сперечатися з Рожевим, доводити йому ганебність таких думок. Що ж, коли йому подобається бути "тінню" — нехай собі...

"Мадонна", як у думці назвав її Петро, зупинилася над урвищем і рвучко піднесла дитину вгору. Яворович аж подих затамував: йому здалося, що вона зараз кине малюка вниз. Але вона міцно тримала його в своїх красивих зелених руках, мовби показуючи з висоти благословенну країну, якої майбутній мудрець, мабуть, більше не побачить.

Рожевий говорив так голосно, наче тут нікого й не було:

— Гілка мені сказала, що це поганий знак: на обличчі матері немає радості.

Петро придивився до обличчя "Мадонни", і йому здалося, що на ньому зблисли дрібні сльозинки, неначе ""роса на зеленому листі. "А

певне ж, — подумав, — якій же матері буде радісно назавжди розлучатися з дитям?"

— Це велике для неї щастя, каже Гілка, що її первісток займе місце серед наймудріших! — гукає Рожевий Петрові, наче глухому. — А вона засмучена.

Петро дивиться на підняті руки матері, на дитину, що глипає оченятами в широкий світ, і йому самому робиться тоскно. Він відчуває земне, людське почуття материнства. Невже воно скрізь однакове — на Землі і далеких планетах?

"Мадонна" знову пригорнула дитину і пішла, не оглядаючись, поміж колючих густих кущів оцього високогірного плато. Всі рушили слідом — і володарки, і їхні "тіні". Пішли й наші мандрівники.

Обряд завершився біля одної з розкритих квіток "лотоса". Обійшовши квітку навколо, мати поклала туди дитину, наче пташеня в гніздо, постояла трохи біля неї та й відійшла. Ти піднесли чорне тоненьке стебло, і вона його швидко зжувала. До квітки одразу ж приступили рабині, що мали в руках предмети, про призначення яких Петро міг лише здогадуватись. Та певне ж, все те потрібне для харчування майбутнього мудреця.

Завченими, автоматичними рухами вони так посадили дитину, що ступня правої її ніжки опинилася на лівому паху, а лівої — навпаки, на правому. Петро бачив, як скривилося від болю дитяче личко, певне, малюк плакав, але не чути було. Швидко зафіксували цю його позу, обгорнувши клейким листом. Пуп'янок був хоч куди, тільки личко все ще кривилося. Тепер усе до найменших дрібниць буде регламентовано, малюк ростиме згідно рецепта, вивіреного найгеніальнішими мозками суспільства. З цієї самої миті кожна клітина його крихітного організму береться під контроль, усі життєві процеси спрямовуються до однієї мети: розростання мозку, його удосконалення як апарата мислення.

Учасниці процесії оточили "Мадонну", очевидно, втішаючи її, чи, може, висловлюючи захоплення, але вона відсторонила їх владним жестом і... рушила до Яворовича. Видно, їй впала в око його "нетутешність", його відмінність від Довговолосих. Вона йшла, пильно вдивляючись в Петрове обличчя, ніби пізнаючи знайомого. Петро також не відводив погляду від неї, але ніяк не міг визначити кольору її великих овальних очей. Першої миті вони здалися йому світло-голубими, але одразу потемніли, зробилися фіолетовими, а потім темними, як ніч. Згодом він дізнався, що очі цих венерійців випромінюють світло, і колір цього випромінювання залежить від настрою, від інтенсивності душевного збудження. "Промениста...— подумав Яворович. — Нагадує молоду індіанку".

Жінка зупинилася кроків за два перед Петром, повні губи її ворухнулися, вона щось говорила, але голосу Яворович не чув — наче жінка стояла за товстим склом. Зате Рожевого чути було далеко:

— Тут такий звичай, каже Гілка, перед владаркою треба вкорочувати ноги.

І він одразу став на коліна. Яворович наче й не чув того, невідривно дивився на Матір, і бачив на її зеленому обличчі знаки страждання, глибоко захованого в серці болю.

Мабуть. Гілка розповіла їй про Яворовича, бо Промениста перестала ворушити губами, а ступнула ближче і поклала йому руку долонею на чоло.

Петрові здалося, що пальці її злегка тремтять, вібрують. Що ш треба? Стояв ні в сих ні в тих, як учень, що не вивчив уроку. Жінка тримала руку на його чолі з хвилину чи більше. Тонка біла тканина здіймалася на її грудях, і Петро ніяк не міг перебороти враження, що перед ним людина, яка навіщось пофарбувала шкіру в зелене.

"Ти дуже схожий на всіх наших, — вловив її думку Яворович, — але я вірю в записи твоєї пам'яті". Вона опустила руку і схилила голову, ждучи, що він скаже.

"Є така планета — Земля..."

"Це записано в твоїй пам'яті".

"Люди... Люди... — він уявив першотравневу демонстрацію на Хрещатику в Києві. — Люди послали нас".

"В мене ще є трохи часу, я хочу, щоб ти побачив наш край і потім розповів людям".

"Побачити — це, звичайно, для мене цікаво, — подумав Яворович, — а от розповісти людям про це, мабуть, не вдасться".

"Чому?"

"Бо я не можу стартувати".

Вона кинула на нього тривожний погляд своїх великих променистих очей, але думку послала спокійну:

"Ходім до нас, тут зимно".

Всі рушили за нею — і владарки, і "тіні" — тією самою дорогою вниз. Пішов і Яворович із своїми друзями. Деякі натяки в думках Променистої пробуджували в нього не то тривогу, не то звичайну цікавість. "В мене ще є трохи часу..." "Тут зимно..." Що все це означає?

А внизу й справді було набагато тепліше. Густе повітря насичене ароматом буйної рослинності, і хоч спершу Яворович відчув наче

легеньке поколювання в грудях, дихати йому з кожним кроком ставало легше і легше. Дерева й тут стояли безлисті, але це справжні хащі. Бачив, що там і сям сколихуються гілки, уявляв, що гаї повняться щебетом, гуком, але тільки уявляв, бо жодного звуку не чув. Глуха тиша давила на плечі.

"Друге народження... Друге народження..." — спливала думка в голові, і він співчутливо поглядав на білу постать Променистої.

СВІТЛОПОКЛОННИКИ

Стіни залу, до якого завела Яворовича Промениста, нагадували перламутр. Колір їх мінився, як і очі господарки, хоча це залежало від точки, з якої дивишся, — то зблисне білим, то фіолетовим то рожевим... Петро не мав сумніву, що матеріал цей органічного, а точніше — рослинного походження, можливо навіть, що й приміщення оці не будуються, а виростають згідно біомолекулярної програми,— адже кути в залі згладжені, стіни, поступово закруглюючись, переходять у нерівномірно вигнуту стелю, розміри якісь зміщені, прямих ліній нема. Коли вони заходили сюди крізь гущавину, йому здалося, що перед ними темніли не двері, а дупло велетенського дерева. Гілка і Рожевий лишилися в гаю біля шляху.

Зайшовши до приміщення, Промениста швидко обернулася до Яворовича і знову, діткнувшись долонею його чола, буквально засипала своїми думками. Тут вона не стримувала їх, не формувала в спокійний потік.

"Будь уважним, чужинце, будь насторожі в оцій країні горя і зла. Благаю, вимагаю, наказую: не споживай більше харчу спокою — харчу безвілля, покори і байдужості! Це просто щастя, що ти з'явився на нашій планеті, і ти не мусиш загинути, розумієш — не мусиш! А спокій і байдужість — це ж загибель, і загибель духу. Та хіба ж є щось страшніше, ганебніше від цього?.. В мене мало часу: я повинна

переступити лінію, що відділяє наше фізичне існування від духовного, я поспішаю, а то б розповіла усю нашу історію..."

"Це жахливо — самому поспішати до загибелі!.." — подумав Петро, і вона одразу ж відповіла: "Дух мій не загине, він же невмирущий. А тіло приречене".

"Будемо боротись!"

"Думай про свій рятунок. Слухай уважно..."

В Петровій уяві помчали один за одним зримі образи, наче кадри кінофільму, і мчали вони з такою швидкістю, що він ледве встигав фіксувати на них увагу. Звичайно, вона думала безсистемно, непослідовно, й хто б міг вимагати спокійного, логічного викладу від істоти, приреченої на загибель? Але мозок нашого космонавта "сортував" інформацію, і в Яворовича склалась більш-менш цільна картина.

Те, про що він дізнався, було неймовірним. Влада Великого Розпорядника, яку той здійснює за допомогою цілої касти Головатих, міцно спутує усе суспільство. Він контролює психіку всього населення, кожного, хто її має: чи то природний венерієць, чи робот. Усе спрямовано до одного: через самозаглиблення — до безсмертя. Один тільки орган венерійця — мозок — має розвиватися, всі інші — тимчасові, допоміжні і мусять відмирати. І ці велетенські мозки досягли нечуваного розвитку, розкрили найпотаємніші таємниці природи. Вони керують ростом рослин і тварин, можуть накопичувати потрібні елементи в рослинних організмах, одне слово — ліплять природу так, як вважають за потрібне.

Населили планету біологічними роботами, місія яких — обслуговувати Головатих. Природні ж венерійці мусять "піднятися на вищий щабель еволюції" і всі, без винятку, стати Головатими. Але для

цього треба розв'язати проблему народження, на випадок несподіваної загибелі мудрих. Над оцим завданням тепер і працює Великий Розпорядник і безчисленні його помічники. Саме тому ще й лишилися звичайні венерійці, що геніям не вдалося обдурити природу. Але живуть вони під гнітом страху, дух їхній не має змоги розвиватися вільно, він запертий в тісні камери обережності, і це завдає венерійцям невимовного болю; радість буття проривається тільки в таємних місцях, куди не проникають біохвилі центрального мозку.

Старі розповідають красиві легенди. Нібито колись було синє небо і по ньому котилося Золоте Світило, і жилося тоді венерійцям весела і радісно. Були вони дітьми природи, і хоч рослини давали не такі концентровані соки, а все одно живлющі. Розвивалися науки, допитливий розум заглядав у небо, в глибині якого сяяли інші Венери. Розквітало мистецтво — співці видобували свої пісні з самісінького серця, художники вкрили скелі малюнками, на яких вигравали фарбами і дикі тварини, і дерева та птахи, і жінки та діти.

Кожне покоління прикрашувало планету, залишаючи нащадкам чудові зразки мистецтва. "Культура Одноокого Бика", "Культура Чорного Дерева", "Культура Двох Крил"... — усе це епохи, які продовжувались, як на земні масштаби, тисячі, а то й більше років. І венерійці тоді були інакші — мали менші очі і світлий колір шкіри.

Але планету спіткала страшна катастрофа — вибухнув Океан. З його глибин з гуркотом вирвалася рожева стіна, вода ринула на неї, і заклубочилися густі, безконечні хмари. Довго боролася вода з тим жахним вогнем, рівень океану дуже понизився, виступили з води заховані там гори, піднялися стрімкі береги. Нарешті таки вода поборола, але вогонь перетворив її на хмари, і вони так щільно облягли небо, що назавжди сховалося Золоте Світило... Почалася Доба Самозаглиблення, розкриття Невідомості. Розвиваючи орган мислення — мозок, мудреці надумали усе невідоме зробити відомим, вони хочуть перемудрувати саму матір Природу і домогтися Безсмертя. А навіщо

воно? Адже смерть — це перехід до інших форм буття. Через природну смерть пролягає шлях розвитку.

Великий Розпорядник закарбував у мозку кожного венерійця. перекази про оті давні культури — то вигадки, міфи. Але все-таки йому не вдалося зовсім стерти сліди цих спогадів у пам'яті. Туманні, неясні і розпливчасті, вони, коли збуджувати пам'ять, чіткішають, оживають, передаються у спадок. Зародилася течія прихильників Золотого Світила. Вони вірять, що Світило є, що без його живлющого проміння загинуло б життя... Світлопоклонники збираються в таких приміщеннях, куди не проникають біохвилі Великого Розпорядника, і тільки через роботів він дізнався про цей рух. Але знищити світлолюбів йому не вдалося, лави їх повняться, вони вже навчилися протидіяти біохвилям Великого Розпорядника.

"Я бачу в твоїй пам'яті прекрасний образ Світила, — звернулася Промениста. — Скажи мені: воно справді є?"

На обличчі в неї відбилися одночасно і тривога, і страх, і надія; очі випромінювали всі відтінки блакиті.

— Є, є! — радісно загукав Петро. — Є Золоте Світило, і воно поруч, недалеко від вас!

"Ти його бачив, чужинце?"

"Бачив. Але це така палаюча істина, така сліпуча правда, що на нього прямо не можна дивитись, бо засліпить".

"Тепер я можу спокійно йти до Межі, я щаслива, бо знаю, що омріяне Світило є..."

Петро схопив її за руку, скрикнув:

— Навіщо? Тепер не час гинути! Будемо разом боротися!

Мабуть, дія "харчу спокою" вже скінчилася, Петро відчував, як у нього закипає завзяття. Коли б тільки допомогли йому світлолюбці...

"Там, на тому плато, мені дали стебельце..."

"Невже отрута? "

"Отрута, чужинце... Такий звичай здавна... І добре, бо тяжко мені було б жити, знаючи, що син мій спотворений, що він боротиметься проти моїх однодумців..."

Вона захиталася, наче п'яна, ступнула кілька кроків і звільна опустилася на прохолодний перламутр. Яворович кинувся до неї, та вона зупинила його жестом зеленої руки.

"Іди вже, Людино... Дух мій спокійно залишить тілесну оболонку. Адже правда, що Золоте Світило є?.."

— Правда, правда, — прошепотів Яворович, не відриваючи болісного погляду від цієї далекої і водночас чимось уже близької істоти. Напруженням волі уявив картину вечора з великим рожевим сонцем на обрії. Вона аж здригнулася, сприйнявши цей образ, аж ніби ожила.

"Бачу, бачу... Прощай".

Петро повернувся і покрокував до виходу. Навстріч уже йшли жінки у білому — урочисті, зосереджені. Вони співали. їхні уста розтулялися і стулялися. Коли б Яворович міг сприймати їхні звуки, він почув би "Пісню прощання". Та він ішов крізь ці звуки, як ходив на землі крізь радіохвилі. А звуки шугали невидимими птицями. Спочатку жалісні, а потім веселі слова наповнювали приміщення, відбивалися від блискучих стін. Але

Петро нікого не чув, окрім гупання своїх кроків і калатання серця. Хвилювався в передчутті боротьби.

БУДЕМО БОРОТИСЯ

Коли Петро підійшов до своїх друзів, які сиділи біля товстого чорного стовбура, кров кинулась йому до обличчя: Гілка чистила білі "яблука спокою", а Рожевий уже тримав одно в руці, збираючись кусати.

— Не смій, не смій їсти! — гукнув Яворович і шулікою кинувся до свого розгубленого друга. Вихопив те "яблуко", розмахнувся і закинув його в гущавину. — Це ж опій, отрута, розумієш — отрута! — Рожевий, ще не зовсім збагнувши в чім річ, поглядав то на свою кохану, яка застигла з біластим "яблуком" у руці, то на Петра, що розмахував руками і кричав з усієї сили: — Хіба ти ще не отямився, не зрозумів, що з нами робиться? Адже ми забули про своє покликання, ми стали тваринами, рабами!.. Подумай про свій народ!

Рожевий, наче прокидаючись від сну, провів долонею по обличчю, приглушено сказав:

— Справді... Ці плоди затуманили мені голову. Так, так... Може, моя Країна Щитів уже вкрита трупами, а я тут...

Він хотів підвестися, та Гілка кішкою кинулася до нього і вхопила за довге волосся. Лівою рукою стискувала йому жмут на голові, а правою тицяла "яблуко" до рота. Рожевий одвертався, не схотів їсти, міцно взяв її ліву руку, так що вона випустила волосся, і підвівся на рівні ноги.

— Бач, хоче мене заспокоїти, хоче знову одурманити, — пояснив Петрові, хоч той і так добре розумів, що відбувається. — Але тепер я не піддамся, не піддамся...

— Вірно, друже!

— Я піду в Країну Щитів, ми будемо боротися.

— Спитай у Гілки, де вона поділа нашу зброю.

Петро спостерігав, як вони розмовляли, бачив на обличчі дівчини вираз розгубленості, і відчував, як у грудях наростає ненависть до цієї істоти, що поставила і його, і Рожевого на краю загибелі. Правда, він розумів, що Гілка—тільки знаряддя Великого Розпорядника, але все одно не міг перебороти неприязні до неї.

— Каже, в її житлі, — обізвався Рожевий.

— Нехай веде!

Дівчина аж зігнулася, наче несла важкий тягар, наледве встигала за юнаками.

Ходьба трохи втихомирила Яворовича, він зрозумів, що в цих обставинах йому особливо потрібна витримка. Нервозність ніколи й нікого не приводила до правильних рішень. Зусиллям волі намагався ввести думки у річище. Яке тепер головне його завдання? Стартувати, вийти на орбіту "Астероїда", прилучитися до своїх... Що для цього треба зробити? Звільнити "Метеора" від чіпких ліан. А коли Великий Розпорядник і далі намагатиметься затримувати? Застосувати мазера... мазера... Хоча б швидше дійти до її проклятої нори! І навіщо вона взяла мазера, якби її спитав? Адже мазер... Як діє мазер? От вчепилося слово...

Саме в цей мент у Петровій свідомості спалахнув здогад: це ж Великий Розпорядник намагається дізнатися, що таке мазер! Підслуховує і скеровує його думки! Здогад цей спалахнув на коротку, невловиму мить, і Петро погасив його. Тепер він сам спрямовуватиме течію своїх думок. Еге ж., мазер... мазер... Та чого, власне, за ним побиватися? Цяцька та й годі. Коли темно — допомагає очам бачити, адже апарат зору людини не сприймає інфрачервоного проміння...

Мазер дає видимий спектр, освітлює предмети вночі. Це маленьке світило в моїх руках, мініатюрне сонце...

Вони вже йшли по високогірному плато. Тут було прохолодніше, і Петро пришвидшив крок; Рожевий з Гілкою намагалися не відстати. Прямої дороги на плато нема, доводилося часто обходити жовті кущі з білими кулями всередині. Яворович приблизно знав, куди йти, але для певності надумав перепитати.

Оглянувся — Рожевий плентається за ним, а Гілки нема!

— Де вона?!

— Побігла коротшим шляхом, щоб швидше винести нам.

— Ходімо скоріш! В який бік вона побігла?

Рожевий показав трохи ліворуч, і Петро кинувся бігом. Серце його тривожно калатало, намагався не виявляти хвилювання, але з того нічого не виходило. Ну, звичайно, це ж її послав він, він... Хоча б встигнути... А тоді... тоді він зможе добре погратися своєю цяцькою... А що, як вона візьме та натисне... Що натисне? Ну, й нехай (Петро відчував, що думки скоряються йому, і це заспокоювало).

Раптом Рожевий крикнув:

— Онде вона! Я її гукаю — не чує, поспішає в інший бік. Чи оглухла? Чи осліпла?

Петро побачив — Гілка біжить поза кущами в напрямку... до кулі Великого Розпорядника, біжить, легко викидаючи вперед тонкі ноги, наче великий трав'яний коник.

— Швидше навперейми! — наказав Рожевому і сам кинувся бігти з усієї сили. Рожевий обігнав його — біг так, що, здавалось, ноги не доторкаються до грунту. Але Гілка була, мабуть, ще прудкіша. Ось тільки що її постать майнула ліворуч Петро пробіг, може, з десяток кроків, як помітив, що вона вже далеко попереду. Помчала, наче куля!

Яворович захекався і змушений був збавити крок. А вибігши на якийсь горбок, він зупинився, щоб зорієнтуватись. Звідси добре видно, що Рожевий таки потроху наближається до неї, віддаль між ними скорочується коч і повільно, але певно. Петро полегшено зітхнув: зараз він її спіймає...

Тільки подумав це, як помітив темні постаті, що поспішали навстріч утікачці. Мабуть, вислав допомогу... Хто ж встигне скоріше — Рожевий чи вони?! Ну, піддай же, піддай ходи, любий друже! Ти ж ближче, тобі метрів сто, а їм... Ех, "їхня" віддаль скорочується швидше, бо вона ж біжить до них!..

І тут сталося несподіване. Збоку на Гілку налетіла якась темна постать, збила її з ніг і одразу ж кинулась назад, за кущі. Постать зникла з очей так само швидко, як і з'явилася, Петро навіть не встиг роздивитися що воно таке було — робот чи звір. Але чого б звір мав повертати саме туди, звідки вибіг?

Рожевий прибіг до Гілки швидше, ніж послані Великим Розпорядником Голомозі. Дівчина лежала, розкинувши руки, але в руках нічого не було...

Голомозі потупцювали біля неї, а тоді враз кинулись у той бік, де зникла таємнича істота.

Яворович оглядав грунт навколо — може, впустила? Але мазера ніде не було...

Рожевий підвів свою наречену — вона ледве трималася на ногах.

— Ну, що? — не втерпів Яворович. — Що вона каже?

— "Забрав", "забрав". А хто — не знає. Тепер вона боїться Великого Розпорядника... Вона піде зі мною.

— Поспішайте. — Петро взяв і по-земному міцно потиснув Рожевому руку. — Бажаю успіху, друже!

Коли вони зникли за кущами, Петро спокійно оглянувся навколо. Так, чи йти до літака, чи... податися по слідах тієї загадкової істоти, що вхопила мазер? Його тягло туди, поривало, але він вагався: а що, як це поривання не його власне? А який сенс Великому Розпорядникові посилати його туди? Хто його знає... А втім, усе це — дурниці, треба йти й шукати!

І Яворович пішов у той бік, де зникла невідома істота і куди потрухикали Голомозі із своїми списами.

ХРАМ ЗОЛОТОГО СВІТИЛА

Яворович довго ішов по слідах, протоптаних Голомозими в податливому грунті. Сліди петляли поміж кущами, в деяких місцях завертали назад і, перетнувшись, ішли вбік. Чим далі, тим усе менше біліло бутонів Головатих, замість жовтих кущів з явилась низькоросла рослинність, що наче обрамляла плато. Це була, мабуть, плантація, бо, як помітив Петро, грунт оброблений, рослини посаджено колами. На ходу нахилився, підчахнув сизу гілку, з якої закапав прозорий сік, але їсти передумав, може, зашкодить?

Сліди привели Петра до... Голомозих. Вони безладно попадали, прим'явши деревця, і так лежали, наче до чогось дослухаючись.

Яворович, обережно ступаючи, обійшов їх і почав спускатися по пологому схилу. Оглянувся — чи не йдуть слідом? Голомозі лежали непорушно, зовсім непорушно. Петро вернувся, підійшов до них — мертві, всі до одного. І списи валяються поруч...

Постояв у нерішучості. Може, піти назад? А то натрапиш на засідку...

Вирішив іти вперед. Очевидно, це діють вороги Великого Розпорядника, — це по-перше; а по-друге, — не може бути, щоб вони знали про мазер, а про нього, Петра, не знали.

Відшукавши слід ("Ішов один, той, що забрав мазера!"), Яворович покрокував по схилу. Внизу темніли гаї, і щось у них було нашорошене, таємниче. Але це не спинило Петра, він без вагання пішов поміж деревами, роздивляючись, чи немає де житла, або чи не промайне яка постать. Він ішов зовсім беззбройний, не мав навіть мисливського ножа, та проте не відчував страху, серце билося ритмічно, і в усьому тілі вібрувала сила.

Там і сям у лісі почали попадатися занадто товсті дерева, наче роздуті знизу. Петро так би й не здогадався, що то житла, коли б не звернув уваги на стежини, що вели до них, і потім не побачив отворів. Що це — природні дупла, чи венерійці таки вирощують свої житла? Але жодної живої душі не видно, навіть гам. де ці житла стоять порівняно густо.

— Агей! — гукнув на всю силу своїх легень, і тільки луна відповіла йому: — Е-е-й...

Усміхнувся: природні ж венерійці взагалі, мабуть, не розмовляють за допомогою голосу. Адже Променіста передавала йому думки! Отже, тут можуть "почути" думку...

Мабуть, воно так і сталося, бо невдовзі навстріч Петрові вийшов зеленотілий юнак, мовчки взяв його за руку і повів по одній із стежок у хащі Яворович у думці запитував його: "Куди ми йдемо?" Але відповіді, здається, не було чи, може, він її не вловлював.

Так і йшли мовчки, вірніше, не йшли, а продиралися крізь гущавину, і весь час юнак не випускав Петрової руки.

Велетенське приміщення відкрилося якось одразу, несподівано Яворович ступнув крок — і опинився всередині. У сутінках гущавини він не помітив широкого входу, можливо, через те, що більше дивився під ноги, боячись спіткнутись. Тепер, підвівши голову, побачив... світло! Висока світла колона, вужча знизу і ширша вгорі, підпирає перламутрове склепіння Петро одразу догадався: ввімкнули його ліхтар! Але яке щастя, що вони не зацікавились другим вмикачем... Тісним безмовним натовпом стоять венерійці, серед дорослих багато й дітей. Петро побачив на зелених щоках дорослих блискучі сльози. Чого вони заплакали? Може, незвичне світло просто ріже їм очі, чи радість або горе витискують сльози?

Юнак пробирається попереду і, певне, щось каже, бо натовп розступається, пропускаючи Петра, і знову змикається за ним. Так вони підійшли до середини храму, де на якомусь круглому підвищенні стояв ліхтар. Сліпуче коло на перламутровій стелі було тепер над Петровою головою. Побіля світляної колони, що здіймалася з лінзи ліхтаря, стояла юнка, схожа на Променисту. Красива голова її охоплена золотистим обручиком, на якому стирчать сріблясті колючки. "А їй личить цей вінок, — мимоволі подумав Яворович. — Гарна". Та це були не ті слова. Вона стояла поряд із сизуватим світлом не просто гарна, а якась урочисто-велична. Петрові чомусь пригадався скульптурний портрет Нефертіті, дружини фараона Ехнатона, — лебедина шия і мигдалеві очі.

Юнка ступила крок до Петра і так само, як і Променистa, поклала свою зелену долоню йому на чоло, трохи постояла, замислена, і почала "розмовляти" думками. Петро вже звик до такого способу розмови, йому

здавалося, що й слова звучать, тільки він не встигає помітити, як вони вимовляються.

"О людино, благословенна та мить, коли ти прибув на нашу планету!.."

"Я мало не розбився..." — подумав Петро.

"...Ти приніс не лише звістку про Золоте Світило, а й саме світло, про яке ми досі знали тільки з переказів і легенд. Ось воно — чудо із чудес, прекрасне світло! Його не можна взяти руками, але воно є, його не можна виростити, але воно сягає далі за всяку рослину, воно обіймає всесвіт..."

Вона ходила навколо ліхтаря, і щось величне було в її поставі, в її розмірених неквапливих кроках.

"...Світло не крихке, а бачите, як воно дробиться на сяючі осколки? Це щоб освітити найтемніші місця простору. І настане час, коли світло освітить усю нашу планету, і велика Правда постане в усьому своєму блиску. І ми не будемо насилувати закони матері Природи, а житимемо і розвиватимемось у злагоді з ними".

Проповідниця трохи помовчала, дивлячись в заплакані лиця, а потім проголосила:

"Нехай кожний підійде і помиє руки свої у світлі і омиє світлом своє лице".

З цими словами вона простягла руки до світляного стовпа, занурила в нього долоні і потім провела ними по обличчю. За нею підійшов чоловік, потім жінка підвела двох дітей, потім знову чоловік... І Петрові здалося, що лиця їхні стають гарнішими, а в очах з'являється вираз доброти.

Один тільки стояв якийсь чи байдужий, чи здерев'янілий. На обличчі в нього не відбивалося ніяких емоцій. Одне за одним підходили венерійці до світла, лише він стояв стовпом, звісивши довгі руки.

Поступово храм порожнів, бо, виконавши ритуал, венерійці виходили. Зрештою біля проповідниці залишилося кілька старших чоловіків і жінок та ще той байдужий. Усі вони, за винятком Байдужого, з цікавістю оглядали Яворовича. Петро також пильно вивчав їхні обличчя, постаті. Повні губи, великі очі. Під балахонами окреслюються покаті плечі; руки й ноги мають по п'ять пальців.

Якби замість зеленої була каштанова шкіра, можна б подумати, що вони з Індії чи Лаосу; дуже схожі на тамошніх людей.

"О Людино, ми багато вже чули про тебе, — звернулася в думці проповідниця, — і тепер маємо щастя побачити тебе зблизька".

Великі очі їхні блищали від сліз.

"Мені також дуже цікаво. — подумав Петро. — Буде про що розповісти... От тільки шкода, що не прихопив з собою кіноапарата, ну за те ви мені дасте щось, щоб я міг показати товаришам-космонавтам, та й людям на Землі..."

"Хіба ти підеш від нас? — тривожно подумала Проповідниця. — А оцей символ Золотого Світила?!" —Вона вказала на ліхтар.

"Я мушу повернутися до тих. що послали мене, а цей ліхтар мені просто необхідний. — Побачивши переляк на обличчях венерійців, Яворович додав: — Зрозумійте, це моя зброя".

Але що таке зброя вони не розуміли, а Петро не схотів детально роз'яснювати, щоб не налякати їх, щоб не подумали, що вбивати — одна із досконаліших професій на Землі.

Вони обступили ліхтар, і Петро вловив щось нове у виразі їхніх облич. Нетерпляче поморщився. Ну. як вони не розуміють, що ця річ його і що вона йому просто необхідна?! Стримуючись, пояснив, що ця штука, хоча б він і залишив її, довго світити не буде, "сяде" батарея і все. Це мало втішало венерійців, може, вони й не повірили, бо легенди їхні оспівували вічність світла.

І тоді в Петра з'явилася ідея запалити їм вогонь. Це ж дуже просто: нехай підкидають дровець, і все. Буде їм хоч якась робота Адже вони, власне, зовсім не працюють, бо взяти вирощене природою — хіба ж то праця?

Вогонь... Вони ще не бачили вогню. Певне, атмосфера ховає блискавки в глибині хмар. А первісним людям на Землі вогонь таки справді дало небо: блискавка розчахувала і запалювала дерева...

Дикі люди, мабуть, вважали вогонь добрим духом, оберігали його, навіть обожнювали Але чи добрий він — вогонь? Чи не наробить він тут, на Венері. ще більше лиха, ніж на Землі?

Завагався Петро, але зрештою вирішив, що все залежить від того, як використовувати вогонь Якщо розумно — він корисний, а коли ні, то... самі будуть винні.

В нього була в кишені коробочка сірників, але наскільки її вистачить? Треба навчити їх самим добувати вогонь, вирішив Яворович, це певніше. Кресало зробити ні з чого. Попросив принести сухого паліччя, і коли перед ним поклали добрий оберемок, сказав:

— У кожному з оцих цурупалок є прихований вогонь...

Вмостившись на підлозі, довшу суху палицю обіпер об пояс і затиснув ногами, коротшу взяв обома руками і почав швидке терти. Венерійці стали колом, спостерігаючи за його рухами. Довго тер

Яворович, палиці нагрілися, він сподівався, що ось-ось затліються, піде димок, схопиться язичок полум'я... Але вогонь не з'являвся. Піт зросив йому чоло, а палиці навіть не потемніли! "А нехай їй всячина, отакій техніці!" — подумав Петро і вийняв з кишені сірникову коробочку. Так буде легше. Чиркнув сірником, запалив хмиз, і коли заклубочився дим, венерійці злякано відійшли. Про світло вони чули, а про дим. певне, немає нічого в їхніх легендах. Та ось сухі дровця запалали чистим вогнем. Проповідниця рушила до нього, простягаючи руки, і коли б Петро не зупинив її, то, мабуть, згоріла б.

— Це світло пече! — гукнув Яворович. Одірвав у Байдужого — він якраз близько стояв — клапоть балахона і простягнув до вогню. Клапоть так і пихнув.

А вогонь танцював на дровах, наче торжествуючи своє народження, перламутрові стіни ніби ожили, віддзеркалюючи рухливе сяйво Цей каскад світла ще пояскравішав, коли Петро взяв до рук ліхтаря і вимкнув його. Він і сам замилувався грою вогню. Дивився на багаття і думав: "Хоча б же ця сила природи принесла їм користь..."

Тицьнув коробочку сірників у зелену долоню Проповідниці, розповів, як треба поводитися з вогнем. Але йому здавалося, що він мав справу з дітьми.

— Можете запалити багаття десь у долині і весь час підтримувати його... Тільки будьте обережні: щоб вогонь не пожер ваших лісів і будівель. Він боїться води, якщо почне шкодити — заливайте водою.

Проповідниця вийняла сірника з коробочки і довго дивилася на нього, як на якесь неймовірне чудо. Поклала назад, засунула, передала коробочку сусідові, а той, роздивившись, віддав іншому — аж поки коробочка не потрапила в довгу руку Байдужого Петро бачив, як той, навіть не глянувши, затис її в своїй широкій долоні.

Усі дивилися на вогонь, немов загіпнотизовані, особливо малеча.

Петро, стискуючи в руці гофрований циліндр ліхтаря, помалу пішов до виходу. Тепер, якщо Великий Розпорядник змусить до того, він покаже, як діє мазер!

Оглянувся — венерійці все ще стояли коло багаття, як заворожені, на їхніх зелених обличчях танцювали відсвіти. Та ось Проповідниця неначе прокинулась, швидко підійшла до Яворовича, і він сприйняв її думку:

"Ти сказав, що мусиш залишити нас. Ми допоможемо тобі звільнити свою птицю. Тобі дадуть трубки із соком — поллєш ним ті рослини, що обвивають птицю, і вони зів'януть".

— Оце по-дружньому! — вигукнув Петро і потряс здивованій жінці руку,

З лісу він виходив, несучи за плечима чималу в'язанку трубок із соком. Здавалося, безлисті темні дерева насторожено стежать за гостем із далекої Землі.

ЗУСТРІЧ ІЗ САМИМ СОБОЮ

На плато було тихо й спокійно. Жовті кущі й величезні білі бутони в них стоять непорушно, як і раніше; Голомозих сновигає начебто ще менше, на Петра вони не звертають ніякісінької уваги, нібито це йде також робот, хоч трохи й інакший.

"Ну й добре, — подумав Яворович, — значить він..." Схаменувшись, Петро обірвав думку, хоч уже й знав її всю: добре, що Великий Розпорядник не контролює, не здогадується про трубки. І, незважаючи на цю заспокійливу думку, Петро відчув, як десь у глибині його єства

виникає неспокій. Почав озиратися навколо. Ніде нічого підозрілого, ніяких змін. А проте ставало тривожно.

Проходячи мимо плантації їстівних рослин, згадав, що давно вже не їв. Обережно поклав свою ношу, сів, і, відламавши кілька гілочок, почав їсти. Подумав про "Астероїд". Тепер вони знають — живий. А як будуть розпитувати, як здивуються, що на Венері отаке життя Ну, що ж, природа щедра на форми... Треба тільки більше на кіноплівку, а то ще ж чимало касет Але ж дійсно, які можливості мозкової речовини! Цікаво, чи вона така, як у нас?

Підвів голову — коли б оце прозора атмосфера, то "Астероїд" сяяв би яскравою зіркою, видно було б і вдень. Та якби тут атмосфера була прозорою — інакше б розвивалася і цивілізація. З їхньої свідомості виключено космос Головаті не хочуть про нього й чути. Хоча й на Землі більшість людей не звертає ніякої уваги на космос, ба навіть серед тих, що помічають його, працюють для нього,— і то мало таких, що над ним замислюються. Ну, небо, простір, безмежжя, а в тому безмежжі — газові кулі, тобто зорі, можна одержати їхні спектри, визначити маси, швидкість, температуру, склад, зрештою зарахувати їх до певного класу і на тому заспокоїтись Якщо ж буде помічено якісь неправильності руху, то можна продовжити спостереження або й просто кабінетне вивчення — і таки відкрити біля розпечених газових тіл тверді кулі — планети.. Поки що, в основному, йде нагромадження фактів.

Смакуючи соковиту м'якіть венерійських рослин, Яворович подумав, що й досі не знає, як вени звуться, і усміхнувся: хіба це має якесь значення?

Побувають тут біологи, то все розкласифікують. А цікаво, як розмножуються оці рослини? Адже ніякого насіння, жодного стручка він ще не бачив.

Попоївши, Петро рушив далі Невдовзі побачив і свій апарат, обплутаний ліанами, і білу кулю Розпорядника. Ніде нікого. Отже, тільки ліквідувати кляті рослини — і політ, політ...

Він узявся старанно поливати соком "кляті ліани". Надрізував кінець еластичної трубки і, перебираючи долонями, витискував із неї сік. Якщо не придавлювати, то соку витече небагато і надріз швидко затягується досить міцною плівкою. А як тиснути, то сік б'є з трубки, наче з насоса. Петро цілився під коріння, дивився, щоб не пропустити жодного стебла. Вичавлені трубки відкидав геть і брав усе нові й нові, прикидаючи на око, чи вистачить оббризкати кругом.

Вистачило. Ще трохи й лишилося; там, де густіше, полив удруге.

А рослини стояли так само, як і раніш.

Це розлютило Петра. Кинувся до них, простягаючи напружені руки — ламати, трощити!

Але руки не могли вхопити нічого — розчепірені пальці стискували... повітря.

В першу мить він не міг нічого зрозуміти і намагався вхопити один сучкуватий стовбур, але руки вільно пройшли крізь нього, і ліва п'ятірня вчепилась у праву. "Галюцинація! Витвір уяви! — промайнуло в його свідомості. — Але ж..." Що "але ж" — він і сам не знав. Перед очима так само стояв обплутаний рослинами апарат, і важко було повірити в його нереальність. Петро пішов просто на літак і пройшов крізь нього. "Ага, он ти як... — подумав. — Хочеш збити мене з пантелику галюцинаціями? Ні, ні, не вдасться!"

Одвернувся і пішов, приглядаючись до стежки, бо вже почало сутеніти. Незабаром побачив знайомі сліди, минув з десяток жовтих кущів і вийшов на майдан Головного Розпорядника. Так, це та сама

місцевість, він упізнав її. А все-таки, підійшовши до свого апарата, помацав ліани рукою і аж зрадів, коли впевнився, що вони реальні. Проте радіти було нічого: адже рятівного соку вже нема!

Петро зітхнув, скоса поглянув на білу кулю Розпорядника. "І чому цей геніальний мозок такий... дурний! — подумав з досадою. — Як йому довести, що я — людина?"

Постояв, походив навколо в задумі, приглядаючись до ліан, що оточували літак, а потім пішов назад. Вирішив сходити за тими трубками. Правда, вже добре звечоріло, але він не міг відкладати. У нього є ліхтар, і дорогу він знайде.

Спочатку йшов так, а коли вже зовсім стемніло — ввімкнув прожектора. Спустившись із плато, зустрів у лісі якусь постать, здається, Байдужого, але той миттю зник за деревами.

Довго блудив Яворович у лісі — аж ноги заболіли. Пробивав собі світлом тунель у важких скелях темряви, приглядався до обрисів дерев, сподіваючись відшукати храм, — але все марно. Тиша і темрява налягали, душили. Хотілося впасти і заснути, але Петро змушував себе іти.

В одному місці він зупинився — його оточували гінкі тоненькі стовбури. "Вони, вони! — зрадів, дістаючи ножа. — Ось наріжу".

Як і завжди, із зрізів спочатку полився сік, а потім отвір затягнуло плівкою. І товщина стебел, і густина соку були наче такими самими "От і добре, — заспокоївся Яворович. — Тепер не спіймає мене своїми галюцинаціями..."

Нарізав цих стебел стільки, що ледве ніс. Здавалися такими важкими, наче були металеві.

Ліс довго не хотів випускати Яворовича із своїх темних нетрів Космонавт потрапляв у такі хащі, що наледве вибрався із своєю ношею. Коли він вийшов на плато — почав сіріти світанок.

Сів трохи перепочити, і лише тепер помітив, що потрапив на це плоскогір'я зовсім не там, де треба було, а, мабуть, дуже далеко від того місця. Незабаром він переконався в цьому остаточно. Краєвид був схожий, але не той. Білі кулі тут були набагато менші і стояли густіше. Здавалось, їм не буде кінця й краю Траплялися тріщини в грунті, через які доводилось перескакувати, зарості.

Десь уже в другій половині дня голод і спрага змучили його зовсім. І на довершення всього — коли він уже надвечір, страшенно втомлений і розбитий, натрапив на ті трубки, що так невдало вчора використав, і порівняв їх з тими, що ніс, — виявилося, що нарізав він зовсім не тих. Аж застогнав з досади. Стільки праці і, головне, часу пропало марно!

Покинув свою тяжку в'язанку і почвалав до літака. Тут уже стежка вела його несхибно. Он і біла куля цього тупого Розпорядника, ось і літак видніється... Ще не знав, що робитиме, хотілось одного — відпочити.

Поміж цупкими стеблами пробрався на крило, простяг руку, відсунув шторку і... остовпів. У кріслі пілота сидів Петро Яворович! "Знову галюцинація", — подумав і потер собі очі. Той з цікавістю дивився на нього, ніби вичікуючи. Петро вхопив його за плече.

— Ну, ну, легше! — сердито вигукнув той.

"І слухова, ще й слухова галюцинація! — подумав Петро.— Що це зі мною діється? Але ж я відчув його плече..."

— Ану, вилазь! — гукнув несамовито.

— А ти хто такий? — з притиском спитав той. — Може, познайомимось? — І він простяг руку. Петро махнув своєю, сподіваючись, що не наткнеться ні на що, але той піймав його долоню і стиснув так, що в Петра аж пальці хруснули. Ні, це не галюцинація... "Двійник!" — спалахнула думка, але дивитись на нього було моторошно.

— Ха-ха-ха! — дурнувато засміявся двійник, показуючи його зуби. — Так хто ж ти такий? — уп'явся в Петра очима, враз припинивши сміх.

— Я — Петро Яворович.

— Ти — Яворович? — щиро здивувався двійник. — Перестань виглуплюватись. Яворович — це я!

"Він, певне, ще не дивився в дзеркало і не уявляє своєї зовнішності, — чомусь подумав Петро. — Зараз покажу".

— Отам, у нагрудній кишені комбінезона, є дзеркало. Вийми, подивись.

— А звідки ти знаєш, що є в моїх кишенях? — спитав двійник, дістаючи дзеркало. — Дивно.

Він довго дивився в дзеркало, вивчаючи своє обличчя, а потім кинув кілька пильних поглядів на Петра.

— Так... — тихо промовив, підводячись. —Ти — мій двійник... — І схопив Петра за груди. — Хто тебе виготовив? Кажи, чого тобі треба? Ти хочеш мене знищити?!

Очі його налилися нелюдським гнівом, він висунувся з кабіни і розмахнувся, щоб ударити Петра, але Яворович перехопив його руку і так сіпнув до себе, що підсковзнувся. Падаючи, потягнув і того. Борсались під крилом, тіла їхні сплелися в клубок, Петро відчував, що

двійник дужчий за нього, але не знає прийомів боротьби. Яворович притискував його до грунту, бив кулаком, але той відбивався з усієї сили. Обоє заюшились кров ю, захекались Незчулись, як викотилися з-під кущів, схопилися на ноги... І раптом сталося найстрашніше —двійник вихопив з Петрової кишені мазера.

— А-а... — захарчав, пригнувшись. — Зараз я тобі покажу!

Пальці його мацали корпус, шукаючи вмикача, він згаяв може секунду чи дві, і це врятувало Яворовича — спритно відскочив убік.

В ту ж мить сяйнув сніп яскравого проміння, освітивши велику білу кулю Розпорядника, і вдарила червона цівка... Там, де щойно була куля Великого Розпорядника, заклубочився бурий дим. Петрові здалося, що він почув якесь ревище, але чи справді це було гак, поручитися важко Він був, як у чаду, і діяв машинально.

Кинувся збоку на двійника, вхопив за руку, яка тримала мазера. Той крутнувся, але вже не з такою силою, не зміг вирватись. Стискаючи його в залізних обіймах, Петро відчув, що той зовсім ослаб. Досить було струснути, і він впустив мазера додолу, а потім і сам почав осідати. Яворович стрибнув до ліхтаря, вхопив і одразу ж націлив його на ворога. Але той уже лежав, розкинувши руки і ледве дихаючи.

— Що це зі мною? — тихо спитав він. — Що зі мною сталося?

Навіть у вечорових сутінках помітно було, як він блідне, як синіють його губи. Раптом він підвівся і зашепотів, наче тут хтось міг їх почути:

— Слухай, скажи мені, хто я такий? Скажи...

І впав мертвий.

Петро ще постояв, невідомо чого ждучи, а тоді націлив на мертвого двійника мазер...

Усе це так приголомшило його, що він забрався в кабіну, закрив шторку і довго сидів заплющивши очі. Намагався ні про що не думати. Голова була важка, наче чавунна, щось у ній гуділо і видзвонювало. З хаосу виринало шмаття думок, швидко кружляло перед внутрішнім зором і зникало. І ніяк не можна було зосередитись на чомусь одному. Ревище могутнього мозку... "Хто я такий? Хто я такий?" Догрався... догрався... Ну, що ж. сам винен...

Раптом уявився вогонь — танцюють язики полум'я, хочуть лизнути зелені руки. А та, з променистими очима, падає, падає на перламутр, над нею голосно співають білі постаті. "А тоді й не чути було..." — подумав Петро, зручніше вмощуючись у кріслі. Сон поволі затемнив хаос думок і образів.

СИНИ РИБИ БЛАГАЮТЬ ДОПОМОГИ

Яворович прокинувся раптово, наче по сигналу тривоги. Ранкова каламуть виповнювала кабіну. Підвів голову і побачив темний силует — хтось намагався відсунути шторку. Петро швидко простяг руку і намацав стопор. "Добре, що не забув..." — подумав з радістю і почав придивлятися до силуета. В постаті було щось знайоме... Гілка! І як це він одразу не впізнав? Ну, звичайно. Гілка...

Петро відімкнув і відсунув шторку. Дівчина проворно, наче кішка, стрибнула в кабіну і, переступивши через Петрові ноги, сіла праворуч його. Рухи знервовані, швидкі, сині губи її то розтулялися, то стулялися — мабуть, щось казала. Яворович тільки дивився на неї. Здогадувався — трапилось щось серйозне, раз вона забула, що він не сприймає їхньої мови. Раптом дівчина стала перед ним на коліна.

— Оце вже нікуди не годиться... — буркнув Петро. Узяв її під пахви і посадив на місце, як дитину. Вона й була легенька, як дитина.

Та Гілка не хотіла сидіти. Схопилась і випурхнула з кабіни, усім своїм виглядом запрошуючи і його зробити те саме. Він одяг скафандр і незграбно вибрався назовні. Ліани заважали рухатись, але він обома руками відхиляв податливі стебла і, обережно ступаючи, щоб не спіткнутись, пройшов крізь це живе плетиво.

Уже зовсім розвиднилось. Почався ще один похмурий венерійський день — без променів, без тіней. "Отак, мабуть, у нас в океанах на великій глибині",—подумав Яворович, оглядаючись навколо. В густому серпанку ледве проступали обриси біластих куль, оточених кущами "Цікаво, як вони сприйняли загибель Великого Розпорядника..." — подумав Петро і тільки тепер глянув на те місце, де ще вчора біліла куля безсмертного мозку. Зараз там сіріла невеличка купка попелу... Яворович піймав себе на тому, що йому шкода цього Головатого, і здивувався сам собі.

Гілка вхопила його за рукав і намагалася купись тягнути. Вона весь час показувала в той бік, де за темними лісами лежить Країна Щитів. З її жестів Яворовим зробив висновок, що Рожевий у тяжкій скруті, що Сини Риби благають кого. Могутнього Гостя і Доброго Заступника, допомогти. Але вирушати пішки... чи має він право пуститися в таку далеку мандрівку пішки? Часу в нього тепер зовсім мало...

А Гілка наполягала, синє обличчя її перекошувалось, як від болю. Петро показав на літака і, як міг, розтовкмачив на мигах, що коли б не ці кляті ліани, то він би полетів. Дівчина пильно стежила за його жестами, постояла трохи, щось, мабуть, обмірковуючи, а тоді шаснула до літака. Яворович з цікавістю дивився, що вона робитиме.

Здершись наверх. Гілка почала розплутувати плетиво гнучких батогів і закручувати кінці донизу. Так-так, вона не зламувала їх, а

заплітала! До геніальності просто — нехай ростуть собі вниз... Ох і молодця!

Петро, не гаючи часу, теж взявся до роботи.

Деякий час вони працювали кожен окремо, а згодом почали разом: Гілка розплутувала і подавала йому кінці, а він нахиляв їх якомога нижче і закручував на стовбурах.

Поступово звільнили турбіну вертикального підйому, а потім і фюзеляж. Гілка, дарма що тендітна, працювала невтомно. Яворович тільки поглядав на її меткі руки — вони були весь час у русі.

Ліани давалися, вони стали покірні й лагідні. Може, тому, що нема вже їхнього всемогутнього господаря?

За годину чи більше Петро з Гілкою повністю звільнили апарат з їхніх цупких обіймів. Навколо сріблястого тіла літака стояли чудернацькі стовбури. Якби вони були однакової товщини і висоти, то можна було б подумати, що це відполіровані колони з чорного базальту, встановлені на спомин спільної праці людини і венерійки.

З хвилюванням сів Яворович у своє пілотське крісло. Запустив турбіну, послухав її приглушене гудіння, уважно подивився на прилади. "Все гаразд, — подумав задоволено, — можна летіти!" Махнув рукою Гілці, щоб ішла до нього, але вона чомусь не рушала з місця.

Петро вимкнув двигуна і нетерпляче вискочив з кабіни. Пробував пояснити їй свій план, але вона чи не розуміла, чи не погоджувалась. Це починало дратувати Яворовича, і він, махнувши рукою, пішов до літака. А коли виглянув з кабіни — дівчини вже не було. "Мабуть, подалась стежками... — подумав. — Ну, нехай як хоче".

Знову запустив мотор. Ввімкнув турбіну, збільшив оберти. Апарат здригнувся, Петрові груди пройняло таке знайоме і кожного разу несподіване передчуття, що охоплює людину перед польотом.

Але й цього разу на нього чигала невдача. Літак сіпнувся вгору, та не зміг піднятися й на метр, хоч Петро дав максимальні оберти. Що за лихо?

Довелося знову глушити, вилазити з кабіни. Подивився — ну, так і є: не звільнили шассі! З десяток цупких чорних "канатів" міцно обплутало каретки. Потратив ще з півгодини, поки "розв'язав" останню петлю. Працювати тут довелося лежачи — то на спині, то боком. Нарешті вибрався і полегшено зітхнув: здається, все. Але, даючи оберти турбіні, все-таки не був упевнений, що чогось не прогледів і аж не вірив, що машина вільно здіймається вгору.

Набравши висоту, Яворовим перейшов на реактивну тягу і з гуркотом і громом помчав у той бік, де його ждала змучена земля Синів Риби. "Ех, шкода, що вони не чують цієї музики! — подумав, дослухаючись до реву дюзи. — Вона б на них справила враження!" Мав на увазі нападників, що плюндрують Країну Щитів. Йому не хотілось нищити їх, мав намір тільки нагнати страху, щоб порозбігалися.

Внизу пропливали ліси — вони схожі на темні хмари, і, здавалось, що під ними, десь там у глибині, є стріли шляхів і кубики жител. Помітивши річку, Петро полетів уздовж неї і незабаром побачив море. Тепер йому легше буде орієнтуватися Він уже летів над землями Синів Риби — під крилом чорніли їхні густі ліси, де він ходив.

Але що то клубочиться на обрії? Невже дим?!

Повернув у той бік і через кілька хвилин ясно побачив — горить селище. Червоні язики полум'я охопили кілька довжелезних рибоподібних будівель, чорний дим хмарою висне в повітрі. Що за

маячня? Вони ж не знали вогню! Не знали? Страшний здогад стиснув Петрові серце — він, він сам дав їм вогонь!.. От і скористалися, великі та мудрі, випалюють непокірних...

Помітив — чималий гурт Голомозих із тонкими довгими смолоскипами оточує ще цілу будівлю. Стиснув штурвал, пішов у круте піке. Страшний рев, грім виповнив увесь простір, здавалося, сама планета реве од болю і люті. Ех, натиснути б оце на гашетку! Та замість кулемета Петро вистрілив на них снопами світла з прожекторів.

Аж засміявся, коли побачив, як вони попадали з переляку і, тікаючи, натикались на смолоскипи і спалахували як свічки,

— Ага, бандити! — закричав Петро, хоч і сам не чув власного голосу. — Так вам і треба!

Прогуркотів над самісінькими їхніми головами і коли вийшов з піке і оглянувся — внизу валялися трупи, деякі горіли. З уцілілих жител вискакували Сини Риби і бігли до лісу, певне, переслідуючи рештки ворогів.

Петро помилявся, коли думав, то внизу не чують його польоту Ще й як чули! Двигун літака був потужним джерелом ультразвуку, який сприймали і Голомозі і Довговолосі. Одних він радував, а інших приголомшував.

Яворовим літав од селища до селища і скрізь наганяв жаху на жорстоких нападників. Поодинокі Головаті, що керували знищенням Країни Щитів, не витримували таких сильних звукових вихорів і падали мертві. Голомозі страшенно боялися прожекторів.

Більше десятка містечок врятував Яворович, але багато згоріло дотла. Він ніколи б не подумав, що ця війна на знищення набере такого розмаху. І, головне — вогонь, вогонь... На лісових стежках помічав довгі

низки Синів Риби, що прямували в глиб країни. Він одразу впізнавав їх по високому жорсткому волоссю та ще по трикутних щитах. "Молодці, не віддали себе у пащу смерті, — думав, здіймаючись угору. — Виховали силу волі всупереч задумові своїх творців... То хіба ж вони роботи?" Здумав свого друга — Рожевого. Де-то він зараз? Може, серед оцих що пішли в передгір'я? А може, поліг у нерівній боротьбі...

З якоюсь нестямою налітав Яворович на Голомозих, сіючи погибель і жах... Його літак орлом ширяв у венерійському небі, то здіймаючись аж до хмар, то шугаючи вниз. Це було шаленство могутньої сили, яка обвалювала гори звуків і сліпила, наче блискавка.

Раптом звуки обірвалися, стихли. Петро кинув погляд на прилади і обмер: скінчилось пальне. Мотор заглух. Внизу — ліси, ліси... Втримуючи апарат від падіння, гарячково приглядався, чи немає хоч невеликої місцини, вільної від дерев... І морського берега не видно — на воду було б найкраще...

Висота різко падала.

"Може, стрибнути з парашутом? Он де він лежить..." Цю думку Яворович одігнав, і не тому, що парашута не було на ньому, — він би стрибнув, тримаючись за ремінь, а тому, що не хотів кидати напризволяще апарат...

200 метрів... 150... 100...

Він робить великі кола, машина слухається, наче відчуває: інакше — загибель.

Зліва помітив чималу плантацію якихось низькорослих рослин. Вирішив сідати там.

Ще одне коло, ще... Апарат плавно іде на посадку.

"Турбіна... турбіна підйому, видно, розкрутилася, підтримує" — встиг подумати Яворович і враз відчув, як шасі ударилося об м'який грунт, літак пострибав іще з півсотню метрів і зупинився.

Петро витер піт з чола, полегшено зітхнув.

"Порядок, порядок... — дзвеніло в голові. — Який порядок? Що машина ціла? Ну, й що з того? Пального ні грама, рація не працює... Ну, та чого там, треба подивитися, що за місцевість..."

Втомлено виліз на крило, стрибнув на грунт. Озирнувся навколо — тиша, ніде ані шелесне. Плантацію обступає густий ліс, а тут — карликові, по коліна, деревця. Петро нахилився і одразу ж знайшов м'ясистого "опенька". Почистив і почав їсти. Пригадав, як вони з Рожевим смакували отакими плодами. Як гарно освіжають, задовольняють спрагу!.. А може, це та сама плантація? Цілком імовірно. Тоді, значить, десь не дуже далеко Долина предків... Так-так, він же бачив і гори...

Вирвав ще одного "опенька". Відкушував потроху, обмірковуючи становище.

ВОГНЯНЕ КІЛЬЦЕ

Дерева підступали аж на самісінький край урвища. Яворович, тримаючись рукою за стовбур, перехилився, щоб краще роздивитися, що діється там, внизу.

Так, без сумніву, це — Долина предків. Он ліворуч, де прямовисний бік скелі вигинається дугою, видно отвори печер. Біля них метушаться Сини Риби, очевидно, виносячи бойові обладунки мумій. Уся велика долина вкрита трупами, звідси, правда, важко розібрати, кого більше полягло — Довговолосих чи Голомозих, але очевидно: нападники з палаючими смолоскипами в руках перемагають. Вони оточили долину

півкільцем, притиснувши загони Синів Риби до скель. Вал вогню, хоч і повільно, але насувається, насувається...

"Цікаво, чи тут Рожевий? — придивлявся Петро. — Мабуть, тут, бо якщо вже Сини Риби прийшли до своїх предків, то значить це останній відчайдушний бій, тут вирішується доля народу і всієї Країни Щитів. А хіба ж він може бути в іншому місці?" Але як не дивився Петро, відшукати його не міг. Коли б оце був бінокль...

Кортіло швидше допомогти Синам Риби, але там зробилася така мішанина, каша, що він боявся разом з ворогами знищити і своїх. "От уже й своїми стали... — подумав. — А чому, хіба мені, людині, не однаково?.. Виходить, що ні. Я за справедливість, а справедливість на боці Довговолосих".

(Останнім часом Яворович звик розмовляти сам із собою і не лише в думці, а й уголос. Критикував себе за це — і даремно, бо як же інакше боротися з самотністю?)

"Де ж їхній... ну, штаб чи що, вірніше — мозковий центр? Десь же є... Мабуть, десь збоку і на підвищенні, щоб можна було охопити своїм впливом усю арену..."

Почав оглядати "другий план", обмацуючи поглядом кожен кущ, кожен камінь. Густа жовта мла дуже заважає, але коли придивитись... Так і є, на одному з пласких каменів, приблизно навпроти середини долини, помітив величезну голову з кривавим кружальцем — бач, чого деякі постаті Довговолосих корчаться в пилюці: їх убиває проміння! Отже, не тільки біохвилі, а й промені... Зажди ж, кате...

Від того місця на високій скелі, де лежав ніким не помічений Яворович, і до того каменя внизу, де сидів Головатий, блискавично напнулась червона струна. За Головатим щось пихнуло, розжарений дротик пересунувся нижче, черкнув по тому каменю, на якому

вмостився окатий, черкнув буквально на якусь мить, там сліпуче зблиснуло, бухнуло, заклубочилось. І не то що від Головатого, а навіть і од каменя не лишилося й сліду.

Петро вимкнув мазера.

В долині зчинилося страшне. Топчучи смолоскипи, Голомозі кинулися врозтіч. Передні напирали на задніх, збивали з ніг. Сотні їх падали, вражені стрілами Синів Риби; уся маса нападників одхлинула з Долини, а за ними по п'ятах бігли Довговолосі.

І все це, як у німому кіно. До Петра не долинало жодного звуку.

"Ну, все, — подумав підводячись, — бій виграно, ворог у паніці тікає".

Але це ще було далеко не все. Раптом втікачі зупинилися, схитнулися, як од сильного вітру, і кинулись назад, у Долину. Знову спалахнули затоптані смолоскипи і наїжачились списи.

"Ти диви... — здивувався Петро. — Ех, чорт!.."

Лише тепер здумав, що міг не винищити всіх... Адже тікали таким густим натовпом!

— Вояка називається... Ану ж, де той режисер, що змусив акторів вернутися на сцену?

Крізь жовту задимлену млу важко було роздивитися, але незабаром Петро все ж таки помітив якусь відокремлену групку, а придивившись пильніше, переконався, що там, серед Голомозих, виділяється величезна голова, мабуть, ще більша, ніж у того, на камені. Кривавого ока не видно, певне, катюга повернутий до поля бою обличчям.

Яворович приліг, добре прицілився і, затримавши віддих, натиснув на гудзичка. Страшна енергія, що її поніс червоний промінчик, зіткнулася з перешкодою, і те місце так і пихнуло.

Тепер Голомозі знову кинулись навтьоки.

Встав, зігнувся, щоб обтрусити коліна, та так і застиг. Навколо горить ліс! Полум'я йде суцільним фронтом, дугою, кінці якої упираються в скелю. Дерева горять так, наче наповнені нафтою, бризкають на всі боки вогнем, і тому палає навіть грунт. Вогняна стіна повільно, але неухильно рухається до урвища. Яворович уже відчуває подих жару на обличчі.

В першу мить він просто розгубився. Це була для нього така несподіванка, що він не знав, що й подумати. Він звик до власної безпеки і, якщо й вживав деяких заходів, то лише інстинктивно. Тим більше, що найбільший його ворог уже не існує.

"Хоча б літака не спалили... — подумав і тут же заперечив: — Що там літак, ти ось викрутись сам!"

Одійшов на край скелі. З-під ніг посипалось, далі — жодного сантиметра. Кинув погляд униз — вірна загибель. Побігти через вогонь? Смерть у тяжких муках.

"Невже все?" Зціпив зуби, стиснув кулаки. Відчув у руці гофрований циліндр свого ліхтаря. І це відчуття наче підштовхнуло його.

— Ні, не все, ми ще поборемось! — скрикнув Петро і, виставивши вперед мазера, кинувся навстріч вогню. Підбіг якомога ближче і почав шмагати полум'я червоним батогом. Секунда–друга, і вогонь наче вітром здуло! Ішов уперед, прокладаючи собі широкий коридор у віруючому полум'ї, і, тільки вибравшись на згарище, помітив, що одяг на ньому

затлівся. Та це були дрібниці. Хотілось пити, але навколо все вигоріло, не було жодного стебельця.

Озирнувся — свічками догоряли дерева понад самим урвищем — там, звідки він обстрілював Головатих. Значить, помітили, виробили план... Отже, пожежа ця не випадкова...

І, наче на підтвердження цієї думки, в густій жовтій імлі, метрів за п'ятдесят від Петра, сковзнула якась постать. Стежать?

Петро швидко пішов у той бік і знову помітив постать. Вона поспішала вниз, явно обходячи Долину предків. І, головне, важко було визначити — Голомозий це чи Довговолосий. Мазер, безперечно, дістав би його, та Яворович боявся помилитися...

Навпереріз загадковій постаті кинулось кілька інших, зчинилася метушня. Петро зупинився, очікуючи, чим воно закінчиться. І який же він був радий, коли вся група підійшла до нього і він упізнав Рожевого!

— Петре! — гукнув той. — Ось ми піймали злочинця...

— Пити, дай мені пити, — сказав Яворович, облизуючи пошерхлі губи. Злочинець його не цікавив.

— Зараз, принесуть, — пообіцяв Рожевий, і один з його воїнів швидко побіг через згарище.

Рожевий тим часом говорив:

— Отже, правду сказали наші мудреці: ти — Могутній Гість і Добрий Захисник. Без твоєї допомоги Країна Щитів загинула б. На знак нашої вдячності ми поставимо твою мумію на найпочеснішому місці в Долині предків.

Яворович подивився на нього пильним оком:

— Я хочу ще довго жити.

— Живи, тільки ніколи не залишай нашої країни.

Принесли дуже смачних плодів, з яких так і пирскав сік. Петро жадібно їв, поглядаючи на чубатих воїнів. Нарешті, глянув і на бранця. Зелена шкіра, застиглий вираз обличчя, довгі руки. Десь він його бачив...

— Він приніс вогонь! — вказав на нього Рожевий, і Петро пригадав храм сонцепоклонників. — Ми поставимо цього слугу Головатих перед очі наших мудреців. Щоб він усвідомив свою ницість і презирство Синів Риби.

Яворович подумав: "От тобі й роботи! Чим вони гірші від своїх творців?"

— Ось! — Рожевий вихопив із складок одягу Зеленого сірникову коробочку і подав Яворовичу. В ній лишився один сірник.

Той стояв, звісивши довгі руки, з таким самим дерев'яним лицем, як і тоді, у храмі. Яворовичу не хотілось на нього дивитись. Втомлено промовив до Рожевого:

— От що, проведи мене, друже, до літака.

Воїни потягли Зеленого в Долину предків, а Рожевий і Яворович пішли до тієї плантації, де стояв ракетоплан.

"А що ж, може, воно так і буде... — подумав Петро про свою власну мумію, — адже пального ні грама..."

ЗАГИБЕЛЬ БОГІВ І ДАРУНОК НЕБА

Щось наче найшло на Яворовича — уперше за весь час експедиції його пройняв препоганий настрій. На душі зробилося важко, наче груди наповнились свинцем і ніяк дихати. Моментами жалів себе і одразу ж висміював і за ці жалощі, і за нерозумні вчинки. Добре знав: того, що скоїлось, уже не відвернути, — і сама думка про це здавалась жалюгідною, губи його кривила презирлива посмішка. "Хлюпик! Можеш себе картати, можеш втішати — ну, й що? Сидиш на якорі з порожніми баками... борець за справедливість. А хіба справедливо забути про головне — про свої обов'язки перед тими, хто тебе послав?"

Намагався заглушити в собі думки, але вони зовсім не підкорялися його волі, виринали невідомо звідки і як, сперечалися, крутилися, вертілися, зникали, натомість з'являлися нові й нові. Хотів визначити форму думки, простежити, як саме вона з'являється, — але цей процес невловимий для свідомості.

Тоді він подумав, що увесь цей джаз від того, що в нього просто болить голова. Дістав з аптечки порошок, проковтнув і, підклавши під голову скафандр, приліг на сидіннях.

Ніби трохи полегшало, але думки про те, що сталося, ятрили його. "Він приніс вогонь!" Звичайно, цей Зелений — злочинець, але, по-справедливості, разом із ним "перед очима мудреців" мусив би стати і він, Петро Яворович. І коли б вони спитали:

— Ти приніс оце лихо на нашу планету?

Він би відповів:

— А нащо?

— Та вже ж не на те, щоб підтримувати забобон чи палити житла... Вогонь — це ж чудо природи, і поводитися з ним треба обережно...

— Але ж це завдало нам лиха.

І ото вони могли б справедливо вирішити:

— За те, що ти приніс нам таке страшне зло, яке спустошило наш край, — віддати тебе стрілі. А за те, що ти захистив нас і врятував від знищення, — поставити твою мумію на чільному місці в Долині предків.

— Мазер! — гукнув Петро, і обличчя його освітилося такою радісною усмішкою, наче він щось знайшов, те, що давно і довго шукав. — Мазер! Вони б же не віддали, ось у чому причина...

Здавалося, виправдався перед своїм сумлінням — будь веселим. Але усмішка швидко зникла з Петрового обличчя. Його пригнічувало усвідомлення невиконаного обов'язку. Другого літака на "Астероїді" нема... Отже, що залишається? Вивчати планету, населення, фауну, флору — аж до прибуття нової експедиції із Землі? При одній лише гадці про роль Робінзона йому ставало тоскно. Звичайно, за п'ять чи десять років йому вдалося б нагромадити багато цікавих фактів, спостережень... Та хоча б же хоч повідомити! Хоча б... Ех, ти... ти-и...

Що за мана? Він уже не каже "ти", а воно звучить! Підвівся — перестало. Тільки ліг, знову:

— Ти-и... ти-и...

Сів, провів долонею по чолу. Так і збожеволіти можна. Прислухався — не чути нічого, схилився до скафандра — звучить! Невже запрацював місцевий зв'язок?!

Нервовими рухами вхопив скафандр, притулився вухом до шолома. Так і є!

— Ти-и... ти-и... ти-и...

В цьому слабенькому, приглушеному звукові було все: радість земного життя, люди, сонце!

Похапцем відчепив шолом, натягнув на голову і вискочив із кабіни. Тіло пружинило, втоми як не було.

Звідки сигнали? Те, що не з "Астероїда" — сумніву не було, місцевий зв'язок охоплює відстань до 40–50 кілометрів. Та й сигнал подається автоматом, це ж ясно...

Щоб запеленгувати передатчик, Яворович вирішив, обравши літак за відправну точку, віддалятися по черзі в різні боки, визначаючи силу звуку.

Пішов чомусь спочатку від хвоста. Відрахувавши тисячу кроків, зупинився, прислухався. Сигнал нібито послабшав. Тоді відміряв кілометр від носової частини літака. Сигнал видався сильнішим, а особливо, якщо порівняти з віддаллю у два кілометри.

Отже, напрямок визначено! Яворович уже хотів так і йти, але передумав. Повернувся до літака, взяв необхідне спорядження, усе перевірив, добре закрив кабіну і тільки тоді пішов. Та недалеко й відійшов — може, кілометра півтора — як почало смеркати. Думав уже вернутися, переспати в кабіні, але хіба він тепер засне? Там десь кличе його, жде посланець його друзів, а він ляже спати?!

Ввімкнув ліхтар і, пробиваючи темряву, йшов на сигнал.

— Ти-и... ти-и... — гукало все голосніше й голосніше.

— Іду! Іду! — кричав, як несамовитий, Петро і ступав ще ширше.

А йти доводилось здебільшого хащами, стежки попадались дуже рідко. І як тільки, йдучи стежкою, Петро помічав, що сигнал слабшає,— одразу ж звертав і без вагання простував поміж чорними стовбурами дерев, по низькорослих шпичакуватих кущах, перебродив через річки.

Ішов доти, поки почав спотикатися. Тоді тільки до його свідомості дійшло: втомився, ноги відмовляються служити.

Присів під деревом, така думка — трохи відпочину та й піду. Але незчувсь, як і заснув. Схопився уже на світанку, його розбудило:

— Ти-и... ти-и...

— Ех, бодай йому! Проспав...

Десь у глибині душі ворухнувся острах: а що, як передатчик раптом перестане працювати?

Навіть їв на ходу, щоб не втратити й хвилини.

Скільки він уже пройшов — п'ятдесят, сімдесят кілометрів? Сигнал помітно подужчав, і це радувало, надавало сили. Тепер, коли траплялася стежка, біг бігом. Сердився, коли доводилось обминати якусь перешкоду — озеро чи скелю.

І ось він підійшов до узгір'я. Невже починається Захмарна Країна? Вибрався наверх, так і є — високогірне плато, але що тут сталося? Не видно жодної білої кулі, навіть жовті кущі повиривано, наче тут пройшов смерч!

Яворович зупинився, роздивляючись на всі боки. Забув навіть про сигнал, що марно кликав і кликав голосом мембрани. Уся місцевість вкрита трупами, і особливо багато — Синів Риби. Лежать і поодинці, ї густими лавами, але всі — головами туди, де були кулі Головатих, тобто вперед. Бій, очевидно, відбувся цієї ночі, і хоч Сини Риби зазнали страшенних втрат, — Головатих знищено до ноги.

Петро довго блукав поміж купами трупів і шматками ще недавно всесильних мозків. Жодного живого Головатого! Мабуть, і малолітні загинули у цій страшній січі... От тобі й роботи... Повалили, знищили своїх творців, своїх жорстоких богів! Загинула, зникла тиранія.

Націлюючи кіноапарат, Яворович пильно придивлявся: чи не потрапить в об'єктив Рожевий? І не хотів надибати на нього вбитого, і чомусь відчував, що саме тут скінчилася життєва дорога цього мужнього воїна. Петро догадувався, що на штурм Захмарної Країни повів довговолосих він, Рожевий, і якщо вже поліг увесь його загін, то... А може, він якимось чудом уцілів?

Пройшовши ще з кілометр по плато, Яворович побачив якісь постаті. Сини Риби! Вони кладуть на щити забитих і несуть їх вниз, певно, в Долину предків лежить їхній шлях.

— А де Рожевий? — закричав Яворович. — Де Рожевий?

Ніхто, звичайно, йому не відповів. Тоді Петро почав зупиняти їх і показувати жестами. Вони нічого не зрозуміли, кожного разу ставали до нього спиною, а коли він повертав чи просто заходив наперед, — тільки дивилися на нього своїми великими очима.

Переконавшись, що спроби ці марні, Петро махнув рукою і пішов. Чомусь вважав, що передатчик мусить бути десь тут, на плато. Може, тому, що звідси був здійснений зв'язок з "Астероїдом"?

Сигнали посилювались з того боку, де починалася країна зеленошкірих світлопоклонників.

Яворовим оглянувся на сплюндроване плато і почав спускатися вниз. Навушники так "затикали", що довелося скинути шолом. Дорога в'юнилася зигзагами. Петро пригадав урочисту процесію, Променисту...

В хащах зустрів багато венерійців, і, мабуть, вони відразу повідомили своїй жриці, бо не пройшов і з півсотні кроків, як вона вже поспішала йому назустріч. На голові тьмяніє золотистий обручик, похитуються сріблясті колючки. За нею ледве встигають "тіні".

"О людино, — почала вона, наблизившись, — певно, ти йдеш за тим, що тобі послало небо".

"Так. Де воно лежить?"

"Дарунок неба зовсім недалеко, ходім".

Вона пішла попереду, — спритна, можна сказати, — навіть граціозна, трохи схиливши свою лебедину шию і притримуючи зеленою долонею своє одіння, щоб не зачепитись. "Тіні" десь зникли.

"Ти вже знаєш, людино, — продовжувала, не спиняючи ходи, — яка доля спіткала Великого Розпорядника і всю його касту. Це тому, що він одібрав у нас твій вогонь..."

"Вогонь — велика небезпека, — замислився Петро. — Можуть знову з'явитись узурпатори..."

"О ні, людино, з цим уже покінчено! А вогонь, світло нам потрібні як символ нашого ідеалу, живе нагадування про мету. Адже без ідеалу живуть лише тварини і рослини... А ось і дарунок неба".

На зламаних деревах важко лежав великий циліндричний контейнер, схожий на ракету. Металевий парашут, яким можна було б накрити будинок, застряв поміж стовбурами і скидався на зіжмаканий зонт. В його тросах Петро побачив якийсь ящик, але це його не зацікавило. "Мабуть, продукти, — мелькнула думка. — А що ж тут — невже... невже пальне?!" Аж руки в нього затремтіли.

Так, у контейнері було пальне, а в ящику, крім продуктів, — запасна рація. Справді, дарунок неба!

ЩО ЗАДУМАЛА ЖРИЦЯ

У ящику був і лист. Не без хвилювання розірвав Яворович конверта — адже це перший лист, одержаний на Венері. Товариші з "Астероїда" писали:

"Дорогий Петре!

Ми всі дуже стривожені твоєю вимушеною посадкою. Певне, рація дуже пошкоджена, що за довгий час тобі вдалося передати лише одне коротке повідомлення, та й то на межі чутності апаратури. Але воно надзвичайно обрадувало нас! Ти сказав, що працюєш, як робот, значить без відпочинку. Ми розуміємо, що цього, певне, вимагають умови, але все-таки радимо щадити свою нервову систему. Час іще є, не хвилюйся, наш старт — через два тижні, але ми все одно ні в якому разі не залишимо тебе. Якщо тобі не вдасться встановити зв'язок і ти не повернешся через три дні..."

— Чи давно лежить тут цей дарунок?— спиав Яворович світлопоклонницю, що здивовано поглядала на білий аркуш.

"Другий день, як упало. А що то на аркуші? Думки?"

— Так, слова, думки.

"Дивно. А ми думки зберігаємо в пам'яті".

"...доведеться посадити на планету "Астероїда". Орієнтовне місце можливої посадки — район, звідки ти подав останній сигнал.

За нашими підрахунками, в тебе обмаль пального. Скидаємо балон.

Ждемо, ждемо зв'язку!

Обнімаємо й цілуємо тебе всі",— і три підписи.

Чи треба розповідати, як просяяв Петро, як забилося його серце? Перечитав листа кілька разів, а тоді, схаменувшись, запхав його в кишеню і кинувся настроювати рацію. "Зв'язок, зв'язок!" — ось що зараз найпотрібніше.

Жриця з головою Нефертіті бачила, що Людина ніби стала інакшою, в очах з'явилося сяйво, хоч обличчя і нахмурене.

А Петро, здається, зовсім забув про неї. Встановивши трапецію антени, ввімкнув апарат, надів навушники і почав гукати в мікрофон:

— Астероїд! Астероїд! Я — Метеор... — А тоді, почувши відповідь, скрикнув, як несамовитий: — Люда, ти? Людочка, Людусь... Увімкнула? Записує? Поспішила трохи. Ех, коли б ви знали, що я тут побачив!.. Рослини? Тут не тільки рослини, тут...

Яворович почав швидко і досить-таки безладно розповідати про все бачене і пережите. Згодом, коли плівка із записом його слів і дихання була доставлена на Землю і передавалася всіма радіостанціями світу, ніхто й уваги не звернув на хаотичність розповіді — такий неймовірно фантастичний був її зміст.

— Тепер переді мною нелегке завдання: доставити пальне до літака. Але я... ми впораємось (він подивився на жрицю і чомусь усміхнувся). Рацію перенесу на літак. Як тільки буду готовий до старту — повідомлю. Зараз тут пораджуся про транспортування пального. Зробімо перерву. Та так, може, на півгодини чи на годину. До побачення. Обнімаю і цілую всіх! Ех, як я за вами скучив...

Клацнув вимикач, погасло зелене око індикатора.

Обернувся до жриці — вона сиділа в глибокій задумі.

— Тут — їжа для моєї птиці, — поклав долоню на металевий бік балона з пальним. — Чи зможуть ваші... тобто... допомогти перенести далеко-далеко... до літака.

"Я зрозуміла. Ми допоможемо, але..."

— Що?

"Повідомлю потім".

І як він не допитувавсь, що означає оте "але", — не призналась. Зрештою він махнув рукою і почав обговорювати конкретні можливості транспортування важкого контейнера. Може, вона запропонує використати Голомозих роботів? Петрові чомусь не хотілось цього робити.

Мабуть, на мовчазний поклик своєї жриці до контейнера підійшло кілька юнаків. Нехотя, без особливого ентузіазму подивилися, але жоден з них навіть не доторкнувся до балона.

"Скажи куди, — звернулася в думці жриця, — доставимо".

— Але ж він дуже важкий!

"Не має значення".

— Віддаль величезна, треба йти щонайменше цілий день...

"Перемістимо хоч до антиподів".

— Антиподи? — здивувався Петро. Він думав, що все вже на Венері знає. — Які вони?

"Це... — жриця чи не знала як пояснити, чи, може, не хотіла. — Це... такий експеримент Великого Розпорядника. Ти ще побуваєш там, людино, і побачиш".

Петро знизав плечима. Звичайно, Венера буде вивчена вся, можливо, навіть тепер... Але чому вона не хоче сказати? Петрові спало на думку, що експедиція ж їхня може вільно затриматись на рік! От повернеться він на "Астероїд", доповість керманичу... Атмосфера придатна для життя, навіть запасу продуктів не треба. А можна лишити тут наукову станцію... з людьми. Так. Але балон все-таки необхідно перетягти до літака...

Він почав пояснювати жриці, де стоїть апарат. Головний орієнтир — Долина предків у Країні Щитів. Усе вона зрозуміла якнайкраще, мабуть, в її пам'яті є детальна карта.

Юнаки під час розмови стояли мовчазні, потім, очевидно за її наказом, пішли. Невдовзі повернулись, несучи половинки розчахнутої вздовж деревини. Причому середина з тих половинок була вибрана, і вони скидалися на довгі ночви.

Петро з цікавістю ждав, що вони робитимуть далі.

Поклали одну половинку торцем до балона, підсунули під нього, і він лежав тепер, як торпеда перед пострілом. Один (один!) юнак нахилився і почав легко пхати, балон посунувся до другого кінця. А там поклали, торець в торець, другу половинку, на яку він легко сковзнув... Уже був метрів за п'ять чи шість від того місця, де лежав спочатку! Деревину, яка звільнилася, перенесли наперед, і все повторилося знову.

Яворович помацав "люльку" — внутрішня поверхня ковзька, ніби змащена якимось спеціальним мастилом. Здорово, молодці!

— А плато? — обернувся до жриці. — Як же через високогірне плато?

"Через плато переносити не будемо".

От тобі й на!

— А як же?

"Це забере багато часу. Поведуть по ярах. Не треба боятися, що їжа загине, скоро вона буде там, коло птиці".

Юнаків з балоном уже не видно було за деревами.

"Ти дивись... — ворухнулось у Яворовича. — Вміють працювати, хоч і необхідності не було! А може, й була, хто його знає. Житла, храми, які-небудь греблі... Та навіть збирання готових плодів..."

"Ти маєш рацію, людино, ми вміємо працювати Розум не може існувати без праці".

Петро подивився на неї з повагою. Вона підвелася і пішла в той бік, куди юнаки попхали балон. "Щось вона замислила"... — подумав Петро.

Знову ввімкнув рацію і, почувши мелодійний голос Людмили, розповів про спосіб транспортування балона, про свої сподівання продовжити експедицію... Там, на "Астероїді", в радіорубці зібрався увесь екіпаж, і всі вітали Петра. Керманич наприкінці сказав:

— Якнайшвидше повертайтесь, Яворовичу, тут все обміркуємо.

Людмила ще пожартувала про "Венерійську русалку", а Петро подумав, що якби керманич залишив їх удвох на станції, то тут уже гордовита Людусь... А що тут — і сам не знав. "Дурниці в голову лізуть!".

Попрощавшись, почав складати рацію. Думав про жрицю. Щось вона не договорює, щось таїть. Але що?

ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ З РОЖЕВИМ

Настрій у Яворовича був піднесений. Ішлося легко, навіть ящик із рацією не здавався важким, хоч і відтягував плечі. Скоро, скоро "Астероїд", товариші-друзі, а там і Земля!.. Коли б тільки доправити балон та зарядити баки... Земля вабила з такою силою, що Петро й забув про свої плани лишитися тут на рік чи два працювати на станції. Йому здавалось, що він пробув на Венері принаймні сотню літ — без прозорого повітря, без яскравого Сонця, без людських голосів! І ось незабаром він вирветься у безмежність, пройняту промінням, у простір, який можна оглядати в радіусі мільярдів світлових років,— ні, як же, скажіть, не радіти?

Венерійці пересували балон спритно і без "перекурів". Коли Яворович наздогнав їх по сліду, то аж здивувався, що за балоном ішов цілий натовп. Згодом, придивившись, він помітив, що вони працюють по черзі, очевидно, підмінюючи втомлених. Задні несли ще дві "люльки", причому не на плечах, а під пахвами, притискуючи до боків. Певне, деревина ця була зовсім не важка.

Дуже здивувався Яворович, побачивши, що попереду усіх іде, рівно ступаючи і високо тримаючи свою гарну голову, жриця. По її сліду юнаки попихають балон, і він нечутно сковзає, наче човник у ткацькому верстаті, де замість кросен — чорні стовбури. "Невже вони без неї не знають напрямку? — подумав Петро і тут же сам собі відповів: — Певно, що не знають, інакше чого б вона йшла таку даль?"

Йому хотілося зупинитись, настроїти рацію і передати на "Астероїд", що транспортування іде успішно, що вони вже наближаються до гірського плато, он уже починається і яр, по якому вони перетнуть цей високо піднятий п'єдестал Великого Розпорядника. Але стримався, вирішив радіювати уже від літака, та й то тільки тоді, коли пальне буде в баках.

Яр був широкий і глибокий, це, власне, одна із численних долин, що перерізають плато. Мабуть, в певні періоди року ця Долина стає річищем, бо крізь густу щітку низької рослинності помітно пісок і дрібне, обшліфоване водою, каміння. Долина звертала то в один, то в другий бік, але все ж таки неухильно вела до цілі.

І раптом затримка. Всі зупинились. Петро підвів голову і побачив на схилі такий знайомий і такий несподіваний після всього, що трапилось, жовтий кущ з великою білою кулею. Власне, куля вже розкрилася, зажевріло червоне око — наче закритий семафор. Яворович і здивувався і... зрадів. Здивувався, бо думав, що всі ці голови, до одної, загинули під ударами Довговолосих, а зрадів тому, що хоч один екземпляр лишився і його можна буде показати іншим членам експедиції.

Та екземпляр цей, мабуть, не хотів стати експонатом для цікавих землян. Він послав навстріч світлопоклонникам чималий загін Голомозих із списами в руках, а сам, бач, засвітив своє криваве око. Петро швидко вийняв мазера і пройшов наперед.

Жриця простягла руку, щоб зупинити роботів, але вони тільки схитнулися, наче наткнувшись на невидиму перепону, і продовжували йти. Видно, воля того, хто послав їх, сильніша.

Відстань зменшувалась, світлолюбці збились у тісний гурт. "От як повтікають, — подумав Яворович, — коли я тоді сам упораюсь?" І націлив на роботів мазера... Але ввімкнув тільки прожектора і добре зробив. Засліплені яскравим світлом, Голомозі кинулись назад, спотикались, падали, схоплювались і бігли до свого мовчазного господаря. Невже доведеться зрізати цей "кущ"?

Петро звернувся до жриці:

— Прошу передати...

Але він не встиг докінчити фрази, як червоне око погасло, і білі пелюстки закрили голову.

"Не треба гніватись, Людино, він подумав, що це вороги. Далі перешкод не буде ніяких, і ви безпечно дістанетесь до птиці. Я залишаюсь тут. А завтра ждатиму тебе, Людино, на плато, саме там, де раніше стояла твоя птиця".

— А цей... — Петро кивнув на білу кулю, — не вчинить тобі нічого злого?

"Ні, Людино, бо це — мій бідний брат".

Яворович так здивувався, що навіть забув поспитати про завтрашню зустріч, а коли здумав — уже вибиралися з долини в ліси Країни Щитів. Жриця лишилася біля Головатого. Про що вони говоритимуть? І чи він їй кровний брат, чи, може, вона сказала в тому розумінні, що походить із їхнього середовища, з їхнього народу? Вона світлопоклонниця, прагне

до космосу, мріє про Сонце, а він перебуває в тумані самозаглиблення. Стоятимуть поруч, а між ними буде непереборна прірва...

Ніч застала Яворовича і його нових друзів у лісі. Не знав, як вони, але сам він дуже стомився, хоча й робили привали і підкріплялися чудовими плодами, які збирали побіля себе. Вирішив зупинитися на ніч.

— Шабаш, хлопці! На сьогодні досить.

Але "хлопці" не сприймали ні його слів, ні думок. Ішли, як і раніше, пхаючи балон і швидко підкладаючи попереду "люльку". Довелося зупинити переднього і самому сісти, простягнувши ноги. Тоді й вони посідали, але не колом, як то роблять люди, а там, де хто стояв.

Тільки обіпершись спиною об дерево, Петро відчув, яка втома розлилася по всьому тілу. Тепла венерійська ніч одразу наслала на нього дрімотність, заколисала невгамовного сина Землі. І йому приснилось, наче він пливе в океані світла, з кожним помахом руки здіймаються світні хвилі, але долоні та й усе тіло не відчувають текучості світла, його сприймають самі очі. "Треба зачерпнути його просто долонею", — приснилась думка, і він так стиснув пальці в кулак, що прокинувся. У вічі йому справді різонуло світло: на балоні стояв засвічений ліхтар і сизуватою колоною підпирав небо. Чорні стовбури дерев вилискували, наче мармурові, і здавалося, що це не ліс, а якийсь дивовижний храм. Венерійці, сидячи в застиглих позах, не зводили очей із світла.

В першу мить Петро так і охолов: червона жилка, наче натягнута струна, прошиває світляну колону. Ввімкнули, ввімкнули мазера!.. Яворович, обережно ступаючи, не зводячи очей з ліхтаря, почав наближатися до нього. Напружена увага його фіксувала все — і венерійців, і положення балона ("хоча б не схитнути!"), і грунт під ногами. Він не йшов, а крався, наче перед ним був не ліхтар, а якась страшна гадюка і не дай бог її сполохати... Ривком простяг руку і вхопив

ребристий футляр. З грудей із шумом вирвалося затамоване повітря. Вимкнув, погасив. Зникли мармурові колони, храм обвалився важкою темрявою. Але ось очі звикли, і Яворович помітив, що вже починає світати. Тупцював навколо балона, не знаючи, як порадитися з "хлопцями". Але вони, мабуть, здогадалися, попідводились і взялися за діло.

Чорна торпеда зрушила з місця і почала прошивати ліс. Яворович закинув за плечі ящик з рацією і пішов услід, витираючи з чола холодний піт. Бо саме тепер, коли він роздумував над нічною пригодою, йому зробилося по-справжньому страшно. І не за себе, хоч, може, підсвідомо і за себе, та таки воно так і було, що десь у глибині душі, на самому її дні боявся за себе, але тільки не усвідомлював цього, а те. що розумів ясно і чітко — це страх за оцих молодих венерійців, за балон, за виконання свого обов'язку. Вони ж як діти...

Здумав чомусь Рожевого. Думки про нього з'являлися і раніше, але якось уривками, мимохіть, а тепер, з наближенням до пам'ятної Долини Предків, образ його витіснив усі інші. Справді, де він, що не дає про себе знати? Що він зараз робить? Певне, ховають загиблих воїнів. Дорого заплатила Країна Щитів, але Захмарна Країна — ще дорожче, її вже немає, та й не буде ніколи. Того одного, в яру, можна не боятися... І навряд чи він захоче продовжувати "експерименти" Великого Розпорядника. Та навіть коли б і захотів, то не зміг би.

Почалося згарище. Юні венерійці зупинилися, видно, вражені побаченим. На великій площі дерева були винищені дотла, жодного стовбура не лишилось. Нагиналися, брали в долоні попіл і, мабуть же, обговорювали, обмірковували загадкове явище, але Петро їхніх думок не сприймав.

Пішов, збиваючи ногами куряву, до урвища. Звідси він допоміг Синам Риби здолати нападників, тут на нього насувався вогняний вал...

Внизу, в долині, вештається багато постатей; посередині під гострим кутом вишикувалось дві шеренги, звідси вони скидаються на двоє крил.

"Він десь там! — радісно і водночас чомусь тривожно подумав Петро. — А де ж йому ще бути? На плато він своє зробив..."

Ще раз окинув поглядом долину і пішов униз. Хотів однести рацію до літака (тут уже рукою подати!), але передумав, не захотів з нею розлучатися.

Так, в долині ставляли на вічний спочинок мертвих. Сотні чи, може, й тисячі мумій зайняли вже свої місця в печерах, а нові все прибували і прибували — їх приносили на трикутних щитах.

Вступивши в долину, Яворович якось одразу, незважаючи на метушню, побачив постать Рожевого. Його довговолосий друг стояв на підвищенні, саме на стику двох шерег своїх воїнів, стояв, пильно дивлячись вперед. "Невже він мене ще не помітив?" — подумав Петро і гукнув щосили:

— Вітаю тебе, друже! З перемогою вітаю!

Але Рожевий мовчав. Навіть не зворухнувся. Це здивувало Петра.

І тільки підійшовши ближче, Яворович побачив — мумія! Мужній юнак уже зайняв почесне місце в Долині Предків, а за ним вишикувались його полеглі товариші...

Петро мимовільно схилив голову. Постояв у задумі, а тоді повернувся і помалу пішов до апарата, де на нього вже чекав балон.

ЧОРНЕ СОНЦЕ

Хвилин п'ять чи сім польоту — і під крильми ракетоплана попливло високогірне плато. Яворович одразу помітив натовп венерійців, що, очевидячки, чекали на нього. Зробив коло, заходячи на посадку...

Якщо говорити правду, то спочатку Петрові хотілося шугнути в стратосферу і вийти на орбіту супутника, щоб якнайшвидше прилучитися до своїх друзів-космонавтів. Але після всього того доброго, що зробили йому оці венерійці, попросту втекти від них — було б принаймні не ґречно, не культурно. Та й цікаво все-таки, що вона має повідомити?

На турбіні спустився, як на парашуті. Венерійці рушили до апарата, попереду — жриця у своєму віночку. Ідуть поважно, навіть урочисто. Петро вискочив з кабіни, відхилив шолом свого скафандра.

"О Людино, — думкою звернулася жриця, — ти казав нам про життєдайне світило — про нього у нас складено легенди, які переходять із серця в серце і ніколи не переступлять межі життя. Та ніхто із нас чи з тих попередників наших, яких ми пам'ятаємо, не бачив цього прекрасного світила, воно нам наче снилось, лишилося в переказах, як сон..."

— Та воно справді поряд з вами, тобто з вашою планетою! — не витримав Яворович.

"І ти його справді бачив?"

— Звичайно! Воно пестить, плекає нас із дитинства. Та коли б не Сонце, то й на вашій планеті не було б життя, та й самої планети не було б.

"Покажи його нам, Людино!"

Яворович розгубився, не знав, що відповісти.

— Та що ж... Можна буде. Ми ось спустимося до вас іще, встановимо тут автоматичні станції, радіомаяки, ну, і знімки Сонця привезу...

"Твоя птиця літає до Сонця, візьми мене на крила".

"Он чого вона хоче! — подумав Петро. — Чи доповісти керманичу? Хоча пального є досить... Може, підняти у верхні шари?.."

— Але ж це важко, навіть небезпечно, — звернувся до світлопоклонниці. — І не тільки політ. Сонце може засліпити.

"Я мушу, мушу його побачити, — наполягала вона... — Ти людина, ти можеш це зробити. А за те, щоб побачити Золоте світило, кожен з нас готовий віддати не те що зір, а й саме життя. Ти подумай, Людино, яка неймовірна радість, яке невимовне щастя — побачити життєдайне світило, побачити хоч на коротку мить".

Петро подумав і глибоко, по-людському відчув ту віковічну жагу, ті мрії і пошуки, сподівання щастя, — все це для них втілює Сонце...

— Летимо!

Венерійці стояли, немов скам'янілі. Пильно стежили за всім, що відбувалося, за кожним рухом своєї проповідниці. Петро не мав сумніву, що вона їм передала їхню розмову. Цікаво, що вони відчували, що думали в цей час, коли одна з них лаштувалася в таку незвичайну мандрівку — до самого Сонця?

Яворович допоміг їй одягти скафандр, вірніше, залізти в нього, бо він дуже просторий для неї. Прилаштував темні окуляри.

Наглухо закрив штору кабіни і запустив двигуна... Плато почало віддалятися, провалюватись, і незабаром апарат занурився в густі, наче спресовані шари венерійських хмар.

Яворович вирішив прямовисно піднятися до верхньої межі хмар, може, навіть не пробивати її, якщо видимість буде добра. Одного тільки й побоювався: грози. Це було б лихо. Як тільки помітить грозу — одразу ж і спуститься, ризикувати не буде.

Поглядав на супутницю — сидить ніби спокійно, а там хто його зна, що в неї діється на душі.

А хмари — наче чорна вовна — поглинули апарат і не відпускають. Він, здається, і не рухається, завис, застряв у цьому податливому одноманітному місиві. Хоча, пильно придивившись, можна все-таки помітити — з кабіни вниз сповзають, стікають пасма.

Посвітліло. Просвіт!

Отже, один "поверх" пробили. Над головою знову стеля — щільне темно-буре склепіння. Але посвітліло мало, тут мусить бути світліше... Сюди вже повинні пробиватись промені — чому ж їх нема? Дивно. Ну, та скоро будуть.

Але променів не було. Навпаки, Яворовичу здалося, що хмари, чим вище, то темнішають. Наче настають вечорові сутінки. А може, й справді вони вилетіли надвечір? Так ні, ні, Петро добре знає, що ні. Відхилив шолом скафандра, потер долонею чоло. їй-богу, тут можна збожеволіти... Супутниця теж звільнила свою голову від шолома. "Нічого, нехай, нехай, раз турбіна підйому тягне, значить атмосфера ще досить густа, — подумав Яворович. — Що я мелю — густа? Ще ж хмарність не скінчилася... Але вже скоро, скоро..."

І справді, виднішало з кожною хвилиною, Петрові наче полуда спадала з очей.

Вище, вище...

Сяйво так і хлюпнуло!

На темно-фіолетовому небі розкошує Сонце — велике, величне і веселе! Петрові хотілося плакати від радості — наче він цілу вічність не бачив Сонця, не відчував його життєдайних променів, його тепла...

На якийсь час він забув про все — і про Землю, і про Венеру, сховану під сувоями хмар, і, звичайно, про свою супутницю. Над ним палахкотіла золота куля, пульсувала, ніби гігантське невтомне серце, і він не міг одірвати від неї зачарованого погляду.

Та ось, ніби відчувши якийсь внутрішній поштовх, він кинув погляд на венерійку. Саме в цю мить сонцепоклонниця різко подалася вперед, підвела голову. Не встиг Петро й скрикнути, як вона зірвала захисні окуляри. Здригнулася, наче пронизана струмом.

"Чорне... Дивись, Людино, світило чорне".

Що вона торочить?

"Чорне, чорне Сонце... — міркувала світлопоклонниця. — А казали — золоте..."

— Воно золоте і є! — скрикнув Петро. — Золоте! А зорі ти бачиш, Нефертіті? Скільки зір на небі, та які великі, яскраві!

"Оті цяточки — зорі?"

— А онде бачиш, бачиш — велика, найбільша? Ото наша Земля, ми звідти...

"Дивовижний Всесвіт... — подумала венерійка. — Але темряви в ньому ще більше, ніж світла. Світла тільки цяточки".

— Ну що ж... — промовив Яворович. — Мусимо спускатись.

"Нефертіті" (саме тепер він чомусь називав її так) нічого не відповіла. Його погляд упав на її захисні окуляри, що лежали на колінях, і Петро похолов: осліпла! Її осліпило Сонце! Тому ж воно й здалося їй чорним... А зорі — то вона в моїй уяві бачила...

— Я кажу той... — раптом у цю мить з'явилась нова, зовсім несподівана думка. — Кажу — давай полетимо на "Астероїд" — це наш космічний корабель — там побачиш... познайомишся... Ми вилікуємо тебе! Давай?

Він уявив, як бони причалюють до корабля, як заводить він її через шлюз... А коли одужає... От хто розповів би про свою планету! І про антиподів... їй повернуть, повернуть зір!

— Ну, то що — згодна?

"Ні, Людино, ні. Кожен мусить бути в своїй стихії. А очі ми вилікуємо самі. Але ж я добре бачила чорний диск..."

Петро відразу пішов на зниження. Звісно, вона має рацію. Ну, як їй без найменшої підготовки витримати космічний політ? І з'являються ж легковажні думки! І потім — у кабіні можуть сидіти лише двоє, отже, назад — спеціальний рейс, не повезеш когось з екіпажу... А пальне? Е, та що там казати! Коли керманич вирішить — то розробимо детальний план, запросимо з Венери когось із добровольців, а не так... І знову ж, якщо дозволить запас пального. А взагалі — ризиковано і небезпечно.

Сховалося Сонце, його поглинули хмари.

Пробивши нижній сувій, Яворович почав обережно саджати машину. Тепер вони опинилися над іншим краєм плато. Натовпу венерійців, що, певне, чекають проповідницю, звідси не видно.

Легкий, ледве чутний поштовх. Петро вимкнув двигуна. Відчув, що йому чомусь сумно розлучатися з венерійкою, з самою планетою. Ось він зараз зв'яжеться із своїми, одержить останні вказівки, що взяти, потім — точні дані про вихід на орбіту, траєкторію польоту... Ну, а чи доведеться знову спуститись у цей дивний світ?

А вона стоїть якась пригнічена і, певне, читає його думки. Хоча, може, й не читає, бо думки рояться невиразні, головне — сумовите почуття... Шкода її, шкода... Але вони ж вміють керувати ростом тканини, певне, й сітчатку...

"Та що це я, справді? — труснув головою Петро. — Адже все добре, відкрито нове, неземне життя! Он уже поспішають сюди венерійці. Ну, що ти їм скажеш, Нефертіті?"

"Світило наше — чорне "

— Це неправда! — скрикнув Яворович. — Воно золоте, осяйне, життєдайне — ось істина!

Він ввімкнув рацію і схилився до мікрофона.

* * *

Радіорубка "Астероїда" наче збільшилась, розширилася в усі боки! Ще недавно Людмила почувала себе тут, як у тісній камері, а зараз... Який простір навколо! Венера під боком, Земля — за десятки мільйонів кілометрів, і звідти, і звідти до неї тягнуться невидимі струни. На тих струнах Сонце грає! І музика наповнює Людмилине серце. Ох, Петре, Петре...

І знову товпляться спогади. Людмила розганяє їх: треба ж виконувати свої обов'язки!

Цокнув умикач, весело блимнуло зелене око, і мікрофон наставив своє жадібне вухо. Почала швидко, з радістю передавати радіограму:

— Земля! Земля! Я — "Астероїд". Льотчик-космонавт Петро Яворович після тривалого перебування на планеті Венера повертається на космічний корабель. Він щойно передав...

Зрадлива сльоза блиснула на віях і капнула на папірець. Людмила говорила в мікрофон і плакала від щастя. І це, певно, відчули не тільки на спостережному пункті, а по всій Землі...